

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DEKİ UYGUR AİLELERİNİN
TOPLUMA UYUM DURUMUNA İLİŞKİN NİTEL
BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIEMUXINUER AMUTİ

İstanbul, 2019

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DEKİ UYGUR AİLELERİNİN
TOPLUMA UYUM DURUMUNA İLİŞKİN NİTEL
BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIEMUXINUER AMUTI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. CİHAD DEMİRLİ

İstanbul, 2019

T.C. İSTANBUL T CARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL T CARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

..... Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans programı  ğrencisi..... XIEMUXINUER AMUTU
..... Türkiye'deki Uygur Ailelerinin Topluma Uyumu
..... Durumuna İlişkin Nitel Bir Araştırma başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu 08.01.2019 tarih ve 2019 / 488 / 21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirlięi/oyçokluęu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

UNVANI, ADI SOYADI

İMZA

TEZ DANIřMANI : Doç. Dr. Cihad Demirli.....

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. İhanifi Parlar.....

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. A. Faruk Levent.....

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç  ğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eř danışman jüri  yesi olamaz. Eř tez danışmanının jüri  yesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLOLAR LİSTESİ	III
ÖZET	1
ABSTRACT	2
I. BÖLÜM.....	3
1. GİRİŞ.....	3
1.1. PROBLEM DURUMU	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
1.3. SAYILTIAR	4
1.4. SINIRLILIKLAR.....	4
1.5. TANIMLAR.....	4
1.6. KISALTMALAR	4
II. BÖLÜM.....	5
2. İLGİLİ LİTERATÜR	5
2.1. UYGURLARIN KÖKENİ	5
2.1.1. <i>Uygur Adı Mana ve Menşei</i>	6
2.1.2. <i>Uygurların Yaşadıkları Coğrafyalar</i>	7
2.2. UYGURLARIN TARİHİ GELİŞİMİ.....	9
2.2.1. <i>Uygur devletinin kuruluşu ve hâkimiyetinin sonu</i>	9
2.2.2. <i>Kansu Uygur Devleti (Sarı Uygurlar) ve Turfan Uygur Devleti</i>	12
2.2.3. <i>Uygurların Cengiz Hâkimiyetine Girmeleri</i>	14
2.3. DOĞU TÜRKİSTAN VE UYGUR TÜRKLERİ	15
2.3.1. <i>Doğu Türkistan Coğrafya Özelliği ve Nüfus Yapısı</i>	15
2.3.2. <i>Doğu Türkistan'da Çin Hakimiyeti</i>	20
2.4. UYGURLAR VE GÖÇ	25
2.4.1. <i>Göç Nedenleri</i>	25
2.4.2. <i>Uygurların Doğu Türkistan'dan Göçleri</i>	27
2.4.3. <i>Uygur Diasporası</i>	27
2.5. TÜRKİYE'DE YAŞAYAN UYGUR TÜRKLERİ	30
2.5.1. <i>Türkiye'deki Uygur Türklerinin Göç Öncesi Hayatları</i>	30
2.5.2. <i>Uygurların Türkiye'ye Yerleşme Tarihçesi</i>	40
2.5.3. <i>Uygurların Türkiye'deki Hayatı</i>	44

III. BÖLÜM	51
3. YÖNTEM	51
3.1. ARAŞTIRMA DESENİ	51
3.2. ÇALIŞMA GRUBU	52
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMÜ	53
IV. BÖLÜM	55
4. BULGULAR VE YORUMLAR	55
4.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLAR	55
4.2. KATILIMCILARIN TÜRKİYE’DEKİ YAŞAMLARINA YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLAR	60
4.3. KATILIMCILARIN KAYGI VE BEKLENTİLERİNE YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLAR	71
V. BÖLÜM	76
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	76
5.1. SONUÇ	76
5.2. ÖNERİLER	77
5.2.1. Uygur ailelerine yönelik öneriler	77
5.2.2. Uygur topluluğuna yönelik öneriler	77
5.2.3. Türkiye’ye yönelik öneriler	78
VI. BÖLÜM	79
6. KAYNAKLAR VE EKLER	79
6.1. KAYNAKÇA	79
6.2. EKLER	82
6.2.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları	82

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Doğu Türkistan nüfus dağılımı	18
Tablo 2. Uygurların Batı ülkelerindeki nüfus sayısı	29
Tablo 3. Katılımcıların yaş dağılımı	55
Tablo 4. Katılımcıların cinsiyet dağılımı	55
Tablo 5. Katılımcıların eğitim düzeyi dağılımı	56
Tablo 6. Katılımcıların yaşadıkları bölge dağılımı	56
Tablo 7. Katılımcıların ailesindeki birey sayısı	57
Tablo 8. Katılımcıların ailesindeki çocuk sayısı	57
Tablo 9. Aileden ayrı yaşayan üye durumu	58
Tablo 10. Ailedeki çocukların okula gitme durumu	58
Tablo 11. Gelir getiren aile üyesi dağılımı	59
Tablo 12. Gelir getirenin iş durumu dağılımı	59
Tablo 13. Katılımcıların Türkiye'ye göç etme zamanlarına yönelik dağılım	60
Tablo 14. Katılımcıların başka ülkede yaşama durumu.....	61
Tablo 15. Göç ettikleri ilk zamanlarda yardım alma durumu	61
Tablo 16. Türkiye'ye ilk gelindiğinde yaşanan zorluklara yönelik çözümler	62
Tablo 17. Türkiye'de kendi kültürlerini yaşatabilme ve aktarabilme durumu	64
Tablo 18. Katılımcıların sosyal grup çalışmalarına katılım durumu	65
Tablo 19. Olumlu yönde dikkat çeken hususlar.....	66
Tablo 20. Farklılıklardan dolayı zorluk yaşama durumu.....	67
Tablo 21. Türkiye'deki yaşama uyum sağlama stratejileri.....	68
Tablo 22. Türkiye'ye kültürel açıdan kolay uyum sağlama durumu.....	69
Tablo 23. Yaşanan çevrenin genel olarak tutum ve davranışları	70
Tablo 24. Ailelerin kaygı duyduğu hususlar	71
Tablo 25. Ailelerin beklenti içinde olduğu durumlar.....	72

Tablo 26. Türkiye'deki Uygur topluluğundan beklentiler.....	73
---	----

Türkiye’deki Uygur Ailelerinin Topluma Uyum Durumuna İlişkin Nitel Bir Araştırma

ÖZET

Uygur Türkleri, Türk tarihinde ve dünya medeniyetinde önemli yeri sahip olan Türk topluluğudur. Uygurlar Türkleri Gök Türklerin devamı olarak ilk yerli yaşama geçen, Türk tarihinin ilk kültür ve medeniyetini şekillendiren eski Türk kavimlerinden biridir ve Orta Asya coğrafyalarında yaşamlarını sürdürmüştür. İnsanlar tarih boyunca savaş, siyasi baskı, doğal afetler ve ekonomi gibi çeşitli nedenlerden dolayı kendi memleketlerini terk etmeye, başka memleketlere göç etmeye mecbur kalmıştır. Tarihin belli dönemlerinde, özellikle 1949’ den sonra Uygurlar karşılaştığı siyasi baskı nedenlerinden dolayı başka yurtlara göç etmeye başlamıştır. Günümüzde ise Türkiye Uygurların en çok göç ettiği ve toplu olarak yaşadığı topraklarından biri olarak görülmektedir. Türkiye’yi tercih etme sebepleri genel olarak aynı kültür köklerine sahip olması ve dini açıdan daha özgür yaşayabildikleri diye görülmektedir.

Bu tez çalışmasında Türkiye’ye göç eden İstanbul ilinde yaşayan Uygur ailelerinin Türkiye’ye göç etme nedenleri, Türkiye’ye nasıl uyum sağladıkları, uyum sağlama sürecinde yaşadığı sorunlar ve nasıl üstesinden geldikleri ele alınmış, ayrıca aileler ve toplum içinde kendi kültürünü devam ettirmeye nasıl çalıştıklarına ilişkin nitel bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada İstanbul’da yaşayan 25 Uygur aileler ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcı gözlem tekniğiyle araştırma yapılmıştır. Araştırmaya katılan aileler yerli topluma alışmakla kalmadan kendi kültürünü de devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu süreçte Türkiye’deki Uygur aileleri ile ilgili çalışmalar neredeyse rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma tezinin Uygur aileleri ve topluluğu hakkında var olan bilgileri güncelleştirip yeni bir kaynak yaratacağı umulmaktadır.

Anahtar kelime: Uygur Türkleri, Göç, Uygurlarda sosyal – kültüre hayat

A Qualitative Reaserch On The adaptation To Society Of Uyghur Families İn Turkey

ABSTRACT

The Uyghur Turks are the Turkish-community that has an important place in Turkic history and world civilization. The Uyghur Turks were among the old Turkish tribes that shaped the first culture and civilization of the Turkic history, passing on the first indigenous as the continuation of the Gök- Turks, and their lives in the Central Asian geographies. Throughout history, for various reasons as war, political oppression, natural - disasters and poverty, people were forced to leave their homeland, to survive, in another word migration. In last century, Uyghurs were forced to flee because of harsh political measures implemented by government, especially after 1949. Up to now, Turkey is the most preferred country for Uyghur migrants, the reason of this preference is common cultural root and freedom for religious believes. In this research investigate adaptability of the Uyghurs on basis of observation on their social life in Turkey.

In this thesis, immigrated Uyghur families in İstanbul are subjected to a qualitative research in terms of reason of leaving their homeland, adaptation, difficulties they encountered in during adaptation, as well struggles of Uyghur families in maintaining their own ethnic lifestyle. Methodology applied in this study includes semi structured interview form and participatory observation techniques on 25 Uyghur families. As are result, the participating Uyghur families not only can adapt to society and try to live their own culture. As this research was going on, however, few related studies or parallel projects were found, which brings to main objective of this research: Provide an academic update on Uyghur families and Uyghur society, orient the future study as a scientific resource.

Key words: Uyghur Turks, Migration, Social and Ethnic life in Uyghur

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Göç, insanların ekonomik, siyasi, dini, sosyal, kültürel, eğitim ve buna benzer nedenlerden örtü yaşamlarının kalan kısmının tamamını ya da bir kısmını geçirmek için süreliğine aslında yaşamakta olduğu yerden başka bir yere yerleşmeyi ifade etmektedir. Göç olgusu, temelinde sosyal bir harekete karşın, ekonomik yaşamdan sosyal kültürel yaşama kadar hayatın her alanını etkileyen temel değişim olaylarından biridir. Göç özünde, yer değişim hareketi olarak bilinse de insan topluluğunun sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve dini hayatla yakından ilişkili olup onu derinden etkileyen sosyal olaydır. Göç hareketinin gerçekleşmesine de ekonomik, siyasal, dinsel ve coğrafik vb. gibi çeşitli unsurlar neden olmaktadır.

Bu araştırmada göçe mecbur eden çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye'ye yerleşen Uygur kökenli ailelerin ve topluluğun sosyal kültürel ve ekonomik yaşamlarına uyumu sağlama çabalarını ve durumlarını kapsamaktadır. Bu süreçte karşılaşılan hususlar da ele alınarak Uygur Türklerinin uyum sağlama becerileri incelenmektedir. Aynı zamanda Uygur Türklerini daha iyi tanıtmak maksadıyla Uygurların tarihi ve tarihteki izleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Günümüzde Uygur Türklerinin yaşadığı bölge olan Doğu Türkistan hakkında; bölgenin coğrafi konumu, tarihi ve günümüzdeki siyasi vaziyeti ele alınmakla beraber oradaki insanların sosyal-kültürel hayatı hakkında genel bir bakış açısıyla değerlendirmeler sunulmuştur. Ek olarak Uygurların memleketlerinden yaptıkları göçler üzerinden yola çıkarak Türkiye'ye yerleşme tarihi ve süreçleri ile Türkiye'deki Uygur Diasporası hakkında bilgilere yer verilmiş, İstanbul'da yaşamakta olan Uygur ailelerle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar üzerinden sonuç ve öneriler üretilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, Türkiye’de yaşayan Uygur Türkü ailelerinin yerleştikleri bölgelerdeki yaşantıları üzerinden içinde bulundukları topluma uyum sağlama durum ve becerilerini incelemektir.

Türkiye’deki Uygur topluluğu hakkında var olan bilgileri güncelleştirip yeni bir kaynak yaratacağı umulmaktadır.

1.3. Sayıtlar

Çalışma grubuna dâhil olan Uygur aile büyüklüğü yeterli genişliğe ve çeşitliliğe sahiptir.

Görüşme yapılan kişiler sorulara içtenlikle ve doğru biçimde yanıt vermiştir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma, Uygurların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olan ve erişimin daha kolay olduğu İstanbul ili ile sınırlıdır.

Görüşme yapılan 25 Uygur aile ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Diaspora: Diaspora, kavramsal bakımından uzun bir süre yalnızca trajik olaylar ve baskılar yaşamış ve anayurtlarından göç ederek yabancı ülkeye yerleşmiş toplulukları tanımlayan bir terim olarak kabul edilmiştir (Ulusoy, 2015).

1.6. Kısaltmalar

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

NYÇF: Nuzugum Yetim Çocuklar Fonu

II. BÖLÜM

2. İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Uygurların Kökeni

Uygurlar Hunlar ve Göktürklerden sonra devlet kuran üçüncü Türk topluluğudur. Tarihte Uygurlar Hunların devamı olarak gösterilir. Soy olarak Uygur Türkleri Dokuz Oğuzlara dayanan ve on kabilenin ittifakı ile On Uygurlar olarak isimlendirilmiştir. Uygurlar, Göktürklerin çöküşünden sonra Uygur devleti kurarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Türk destanlarının önemli olarak bilinen Göç Destanı'na göre Uygurların ortaya çıkışı şöyle olmuştur (Saray, 2015):

“Eski Hun hükümdarlarından birinin çok güzel iki kızı vardı. Bu kızlar o kadar güzeldi ki, ancak tanrılar ile evlenmek için yaratıldıklarına inanılıyordu. Kızların babası olan Hun hükümdarı da böyle düşündü. Kızlarını insanlardan uzak tutmak için ülkesinin kuzey taraflarına yüksek bir kule yaptırdı. Kızlarını bu kuleye bıraktı. Hükümdarın kızları ile evlenmesi için çağırdığı Tanrı, nihayet bir Bozkurt şeklinde geldi. Bozkurt, bu kızlarla evlendi. Bu evlenmeden 9 tane Oğuz ve 10 tane Uygur doğdu. Dokuz Oğuzlar ile On Uygurların çocukları birer Bozkurt ruhu taşıyarak çoğaldılar...”

Bu destandan başka Çin kaynaklarında, Uygurların Kök Türkler gibi Hunların neslinden olduğu yolundaki görüşlerde hemfikirdirler ve Kök Türkler gibi onların da Kurttan türediklerini söylerler. Fakat bunun yansısı Uygurların iki ağaçtan türediklerine dair efsanelerde mevcuttur ve Uygurlara ait en eski kaynakların M.Ö. 176 ve 43 yıllarında Issık-Köl civarlarındaki kalıntılarda bulunduğu söylenmektedir. Kök-Türkçe kitabelere ve Çin kaynaklarına göre Uygurların tarih sahnesine çıktıkları ilk yurdun, Selenge Nehrinin doğu kısımları olduğu görülmektedir (Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 1997).

Uygur Türkleri, Hun İmparatorluğu (M.Ö.220), Tabgaç Devleti (386-534) ve Göktürklerin (552-744) içinde yaşamını sürdürmüş olup, Göktürklerin çökmesiyle Birinci Uygur devletini kurmuşlardır. Alp Bilge (832) ve Alp Külüg Bilge Kağan (832-839)'ın öldürülmesi ve Kırgızların hücum yapmasıyla Birinci Uygur Devleti yıkılmıştır (Ataman, 2006).

Daha sonra Uygurlar göç ederek Kansu bölgesi, Urumqi, Turfan, Aksu, Kaşgar, Hoten bölgelerine yerleşmiştir. Kansu'ya göç eden grup “Mançu-Uygur Devleti”ni kurmuşlardır. Günümüzde “Sarı Uygurlar” adıyla bilinmektedir ve Çin’de hayatını devam ettirmektedirler. Urumqi, Aksu, Kaşgar, Hoten bölgelerindeki Uygur Türkleri yaşadığı bölgede (Doğu Türkistan) Uygur devletini kurdular. Uygur Türkleri günümüzde Çin’e bağlı olarak kendi topraklarında yaşamaktadırlar.

2.1.1. Uygur Adı Mana ve Menşei

Tarihi eserlere göre Uygur kelimesi “birbirine uymak, yapışmak, yardım etmek” manalarında geçmektedir. Fakat kelimenin etnolojik yapısı tetkik edildiğinde, “takip etmek” manasına geldiği görülmektedir. Bazı batılı kaynakları ise Uygur adının akraba ve müttefik manasına geldiğini söylemişlerdir ki, devletin yapısı göz önüne alındığında, “On-Uygur” (On-Müttefik) açıklaması daha uygun görülmektedir (Saray, 2015).

Araştırmacı Hacı Nur Hacı Eski Uygurlar ve Karahanlılar adlı kitabında şöyle ifade etmiştir (Abudukelimu, 2006):

“Uygur aslında bir milletin adı değildir. Uygurların en önceki etnik kökeninin gelişim süreci, Uygur adının zuhura gelip ortaya çıkma nedeni, Uygurların teşekkül etme tarihi gelişim süreci gibi vs.lere bakıldığında, Uygurlar birkaç aşiret ittifakından teşkil olan kuvvetli güçtür”

Uygur adının siyasi bir addan daha çok, kabile ve bölge adı olarak kullandığına ait görüşler vardır. Kök Türkçe kitabelere ve Çin kaynaklara göre, Uygurların tarih sahnesine çıktığı ilk toprakların, Selenge Nehrinin doğu bölgeleri olduğu bilinmektedir (Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 1997).

Uygur etnik adı, Bilge Kağan yazıtında ilk kez 716 yılındaki olaylar esnasında, Uygur İltebir’inin ismi vasıtasıyla zikredilmiştir. Bu sıralar Uygurlar, Kök Türk hâkimiyetine girmek istemeyerek Kök Türk ülkesinin doğu kısımlarına, muhtemelen de Çin sınırları tarafa kaçmış olsalar gerek (Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 1997).

Çin’deki Türk Tabgaç Hanedanı sırasında Uygurlar Gao Che adıyla anılmışlar ve 5. yüzyılın ikinci yarısından sonra da Tölöslerin bir kabilesi olarak bilinmektedirler. Bununla beraber İslam coğrafyacıları, tokuz oğuzlarla Uygurları eş tutmuşlardır (Emet, Doğu Türkistan Uygur Ağızları, 2008).

Tarih boyunca Uygurlar çeşitli isimlerle adlandırılmıştır. Uygur adı 716-734 yılları arasındaki kağanlık zamanında Bilge Kağanın doğu yüzünün otuz yedinci satırında “ *uygur elteber yüzce erin ilgerü tezip bardı. (Uygurların Elteberi yüz kadar adamla doğruya doğru kaçıp gitti.)* ” şeklinde yazılmaktadır (Hazar, 2015).

Tarihi kaynaklardan Karabalgasun yazıtı Çince yüzünde Uygurların Dokuz aileden meydana gelmiş oldukları yazılmıştır. Çin kaynaklarında Uygurları meydana getiren Dokuz aileyi şu şekilde sayabiliriz: “1)Yüe-Lo-Ko (Yaglakar), 2) Hu-to-ko (Uturkar), 3) To-lo-wu/Hou (Kürebir), 4) Mo-ko-si-ki (Bakasıkır), 5) A-vu-ti (Ebirçeg), 6) Ko-sa (Kasar), 7) Hu-wu-su, 8) Yüe-wu-ku (Yagmurkar), 9) Hi-ye-vu (Aymur/Eymür). Bunların liderliği ise Yglakar ailesinde bulunuyordu” (Emet, Doğu Türkistan Uygur Ağızları, 2008).

Yunan bilim adamı Ptolemaos’un çizmiş olduğu haritada Orta Tianshan’ın doğusunda yaşayan kavme ait olan nehir ismi olarak “Uykhardis” kelimesini kullanırken, eski Türklere ait İran rivayetlerine göre “Asade Tuside” Orta Tianshan bölgesinde “Yugur” (Uygur) isminde bir Türk boyunun yaşadığından haber verilmiştir. Onların başında da “Khakani Yugur” isimli bir hükümdar olduğu bildirilmiştir (Usul, 2016).

Çin kaynaklarında Uygurlara Hui-he, Wei-wu, Hui-hu gibi isimler verilmiştir. Bunlar günümüzde ise “Wei- Wu” diye kullanılmaktadır. Aynı zamanda Çin kaynaklarında “Uygur” isminin manası “ şahin suratıyla dolaşan ve hücum eden” olarak verilmiştir. Bundan başka, 1283 Numaralı Pelliot yazmaları içinde, 787-843 yılları arasında Tibet’e giden beş Uygur elçisinin raporları münasebetiyle Uygur adı Tibetçe Ho-yo-hor şeklinde yazılmıştır (Tekinoğlu, 2015).

Bütün bu değişik yazılar Uygur adını ifade etmektedir. Uygur adının siyasi bir addan daha ziyade, kabile ve bölge adı olarak kullanıldığı hakkında birçok görüşler vardır (Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 1997).

2.1.2. Uygurların Yaşadıkları Coğrafyalar

Uygurların en eski Türk boylarından biri olduğu bilinmektedir. Uygur Türkleri çok uzun tarihlere sahiptir ve Türk tarihinde de önemli bir yeri vardır. Türk kavimleri en eski tarihlerinden beri göç ederek kendi varlıklarını sürdürmüştür. Uygurlar da farklı coğrafyalarda yaşamışlardır. Türk milletleri içinde ilk önce kendi yurtlarını kurmuş ve yerleşik yaşama geçmiştir. Uygurların yaşadıkları coğrafyaların Türk kavimlerinin ana yurdu olarak görüldüğü bilinmektedir. Tarihçiler Çin kaynaklarına dayanarak Altay

dağlarını ve etrafını Türklerin anayurdu olarak kabul etmiştir. Etnologlar ise, İç Asya'nın kuzey bölgelerini; Antropologlar, Kırgız bozkırları arasını; sanat tarihçileri ise Altay dağları ile Kırgız bozkırları arasını ve Baykal Gölünün güneybatısını Türklerin ilk yaşadıkları anayurdu olarak göstermişlerdir. Eski Türklerin anayurdu Turan'da padişah olan Alp Er Tunga (Afrasyab) Kaşgar'ı daimi ikametgâh olarak seçmiştir (Abudukelimu, 2006).

Diğer bir kaynağa göre, tarihçiler Çin Kayıtlarına dayanarak, Altay dağlarını Türklerin ana yurdu olarak kabul ederken, sanat tarihçileri Tanrı dağları – kuzey – batı Asya sahasını, bazı kültür tarihçiler İriş- Urallar arasını ve ya Altaylar – Kırgız bozkırları arasını veya Baykal gölünün güney batısını göstermişler, bazı dil araştırmacıları da Altayların doğusunun veya Kingan Silsilesi bölgesini, veya 90.boyların doğusunun Türklerin anayurdu olması gerektiğini düşünmüşlerdir (Kafesoğlu, 2017).

Hunlardan sonra Türk boylarını bir araya getirerek, Türk adı ile Gök-Türk Hakanlığı kurucusu Bumin Han olmuştur (580). Uygurların Gök-Türk devletinde yer aldıklarını biliyoruz. Kaynaklara göre Uygurlar o dönemlerde Selenge, Orhun ve Tola nehirleri kıyılarında yaşamışlardır (Saray, 2015).

Uygurlar eski tarihlerden beri Tanrı Dağları ile Karakurum Dağları arasındaki Tarım Havzasında ve Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasındaki Cungar Havzasında, İli Vadisi, İrtiş nehri ile Baykal Gölleri arasındaki topraklarla, Güney Sibriyada, şimdiki Moğulistan sınırları içerisindeki Selenge, Orhun, Tola ve Kerülen nehirleri kıyılarında Kansu (Gansu)'da ve şimdiki Shan-si eyaletlerinde yaşamışlardır (Almas, 2010).

Ancak uzak tarihilere sahip olan Uygur Türkleri 1949 Çin Halk Cumhuriyeti kuruluşundan sonra 1950 den itibaren resmen Çin idaresi altına girmiştir ve günümüzde Uygur Türklerinin çoğunluğu Çin tarafından Xinjiang (yeni sınır bölge) Uygur Özerk Bölgesi diye isim verilen kendi toprakları üzerinde yaşamaktadır.

Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) yer bakımından çok önemli stratejik bir konuma sahiptir. Aynı zamanda Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi yeraltı kaynakları zenginliğe ve geniş topraklara sahip olarak umumi Çin topraklarının altıda birini oluşturmaktadır.

2.2. Uygurların Tarihi Gelişimi

Çin kaynakları Uygurları Hunların nesilleri olarak belirtmektedir. Akraba kavimlerle birlikte Dokuz Oğuz-On Uygur diye isimlendirirler. Uygurlar IV ve V. yüzyılda Toba devleti zamanında Töles ismini aldılar. Çinlilere göre Uygurlar sayı bakımından pek kalabalık değil ama cesur ve kabiliyetlilerdi. İlk zamanlarda Tölesliler'in müşterek bir reisleri yoktu. Göçebe oldukları için bir yerde uzun süreli kalmıyorlardı. Ata binmede, ok atmada çok iyilerdi. Toprakları verimsizliğinden atları az, koyun ve sığırları çoktu. Selenge, Orhun ve Tola nehirlerinin kıyılarında yaşayan bu oymaklar, Göktürk Devleti kurulunca, onların hâkimiyetini kabul ettiler. Baykal gölünün güneyinde yaşadılar. VII. yüzyıla gelince Göktürkler Çinliler tarafından mağlup oldular ve Töles birlikleri de dağıtıldı (Tekinoğlu, 2015).

Göktürklerden sonra hüküm süren Uygurların tarihi aşağıdaki gibi üç döneme ayrılarak incelenebilir:

Birinci dönem: Devletin bağımsız şekilde oluşma evresi diyebileceğimiz bu dönem yaklaşık bir asır sürmüştür.

İkinci dönem: Uygurların topraklarını genişletip, büyük ve güçlü bir şekilde Uygur Kağanlığına dönüşmesi bu dönemin içerisine girer.

Üçüncü dönem: Uygur Kağanlığının bazı ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı gerilmeye başladığı zayıflama dönemidir (Ahmetbeyoğlu, Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri, 2017).

2.2.1. Uygur devletinin kuruluşu ve hâkimiyetinin sonu

VII. yüzyılda zayıflamaya başlayan Göktürk hakanlığı yalnız Çin'e karşı değil, hâkimiyeti altındaki bazı Türk boylarına da sözü geçmez hale gelmişti. Göktürk hakanlığına isyan eden boylar birliği (Töles) içinde Uygurlar önde geliyordu. 50 bin kişilik bir askeri güç oluşturan Uygurların başında "Erkin" unvanıyla anılan bir bey bulunuyordu (Saray, 2015). Erkin'in oğlu P'u-sa 630 senesinden sonra Göktürklerin kuzey sınırlarına hücum etmeye başlamıştı. Bu akıntıları durdurmak isteyen Göktürkler bir ordu gösterdilerse de muvaffak olmamışlardı. Bu galibiyet Uygurlar ve Tölesli büyük bir üne kavuşturdu. Bu başarı ve zaferiyle P'u-sa Alp İlteber unvanını aldı (Tekinoğlu, 2015).

Çin kaynakları P'u-sa'dan şöyle bahsederler” *“Mükemmel harp planları yapıyordu. Savaşta askerlerin önüne geçip hücum ederdi. Az askerle çok iş yapıyordu...”* (Ahmetbeyoğlu, Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri, 2017).

Nitekim Uygurlar ile Tarduşlar arasındaki mücadele başlayınca Uygurlar Çin nüfusunu bir nevi kabul etmiştir (646). Fakat Uygurlar Tarduş boylarını yendikten sonra Çinliler tarafından müstakil bir millet olarak tanınmıştır (648). O zaman Uygurların başındaki İlteber kendisini “Kağan” ilan etmiş ve ülkesini Göktürk Kağanlığı tarzında idare etmiştir. Fakat Uygurlar, İlteber Kağanın ölümünden sonra bu yarı müstakil hallerini devam ettiremediler ve tekrar Göktürk hakanlığının hâkimiyetine girdiler. Uygurların Göktürkler in idaresinde yaşamaları bir asır kadar sürdü. Ancak Göktürk hakanlığının tekrar kuruluşu da pek uzun sürmedi. Göktürk idaresinde yer alan Karluklar ve Basmıllar Uygurlar ile birleşerek Göktürk hâkimiyetine karşı mücadele başlattılar. Bu mücadeleyi kazanan Uygurlar ve müttefikleri birlik kurdular. Fakat çok geçmeden bu birlik dağılmış ve Basmıllar'ı mağlup eden Uygurlar 744'te istiklallerini ilan etmişlerdir. Başkenti Orhun kıyısındaki Ordubalık şehri olan bu müstakil Uygur devletinin kurucusu Kutluk Kül Bilge hakan idi. Uygur Devletinin ilk hükümdarı olan Kutluk Kül Bilge Hakan uzun yaşamadı ve 747'de vefat etti. Onun yerine geçen oğlu Moyeñçor, Uygur Devletinin temellerini sağlamlaş ve devlet sınırlarını genişletmiştir. “Tanrıda bolmuş iş etmiş Bilge Kağan” diye anılan Moyeñçor, 747 den 759'a kadar Uygurları parlak bir devre götürmüştür (Saray, 2015).

İlk Uygur hakanı Kutlug Bilge Kül 747'de öldü ve yerine oğlu Moyeñoor kağan oldu (747-759). Orhun- Selsngs nehir kıyısındaki, Uygur Hakanlığının ilk dönemi için mühim olan kitabeden anlaşıldığı üzere, Hakan Moyeñçor Dokuz Oğuzları yanına toplamış, kuzeyde Kırgızlar'la, batıda Karluklar ve onlara yardım eden Basmıl ve Türgişlerle, Sekiz-Oğuz, Dokuz-Tatar ve Çik'lerle savaşmış. Neticede hepisini kendine bağlamış ve hâkimiyetini genişletmiş. Fakat aslında Çin üzerinde büyük tesir olmuş. Çinlileri ağır mağlubiyete uğratan ve Tarım havzasının Uygurlara geçmesi sağlanan, Çin'in de Orta Asya'dan çekilmesini sonuçlandıran Talas Savaşı (751) üzerine, Çinde büyük hadiseler olmuştur. Bunlardan en önemli olanı, Türk anadan doğan An-lu-şan adlı kumandanın Çin başkentlerini zapt ederek kendini imparator ilan etmesiydi. Moyeñçor kendisinden yardım isteyen Tang İmparatorunu destekledi ve Çin'in başkentini geri aldı (757) (Kafesoğlu, 2017).

Uygur Devletinin bu başarılı Kağan'ı 759'da vefat edince yerine oğlu Böğü Kağan geçti. Böğü Kağan'ın ilk yaptığı işi kardeş Türk boyları arasındaki birliği sağlamak oldu ve sonra dikkatini Çin'e çevirdi. Böğü Kağan'ın Çin üzerindeki hâkimiyeti, Çin kaynaklarında da açık belirtilmiştir. Bu devirde Uygur devleti ve Çin arasındaki ticari ilişkilerinde geliştiği görülmektedir.

Kağanlığa geçen Alp Kutluk Bilge Kağan 779 yılında Çinlilere karşı bir denge politikası sağlamıştır. Çinliler 'in Uygur tüccarlarını istememesiyle birkaç Uygur tüccarını öldürmesinden dolayı Alp Kutluk Bilge Kağan Çinliler ile savaş yerine onlardan ağır bir tazminat alarak olayı soğukkanlılıkla barışçı bir şekilde bitirmiştir. Ardından “Shat'o'lar” ile Tibetliler'in Uygur Devletine giriştikleri faaliyetlerini engelleyerek devletin sulh içinde varlığını devam etmesini sağlamıştır. Alp Kutluk Bilge Kağan'ın yerine oğlu To-lu-su, Ay Tengride Kut Bolmus Külük Bilge unvanıyla 789 yılında Kağan oldu. Fakat kardeşi tarafından suikastla öldürülen bu kağandan sonra yerine oğlu Feng Cheng kağan oldu (790) ancak bu genç kağan bir müddet sonra yakalandığı hastalığından kurtulamadı, yerine veziri Kutluk Bilge, Alp Ulug Bilge Kağan unvanıyla tahta geçti (795). Bu hükümdar döneminde Uygurlar Doğu Türkistan'a yerleşmişlerdi. Uygur Devletini huzur ve istikrara kavuşturan bu ünlü Kağan 805 yılında ölmüştür. Yerine geçen Ay Tengride Kut Bolmus Alp Külüg Bilge Kağan ancak üç sene tahtta kalmış ve 808'de vefat etmesiyle Ay Tengride Kut Bolmus Alp Bilge Kağan tahta çıkmıştır. 808-821 arasında kağan olan Alp Bilge Kağan, Çin'e yaptığı baskı dolayı, Uygur Devletinin düşman olmasını istemeyen Çin devleti, kızını Uygur hükümdarına vererek Uygurların dostluğunu kazanmıştır. Bu da şunu göstermektedir ki, Uygur Devleti bütün komşularına kendi gücünü kabul ettirmiştir.

Alp Bilge Kağan'ın 821 yılında vefat etmesiyle, yerine Alp Küçlüg Bilge Kağan tahta çıkmıştır. Üç sene tahta kaldıktan sonra vefat eden Alp Bilge Küçlüg Kağan'ın yerine Hazar Tegin, Ay Tengride Kut Bolmuş Bilge Kağan unvanıyla hükümdar olmuş (824) ve sekiz sene sürdürmüş. Ondan sonra 832'de hükümdar olan Hu-Tegin zamanında devlet içi ihtilaflar olmaya başlamıştır. Sonucunda bazı kumandanlar Kırgızlarla ittifak olmuş. Fakat daha önce Uygurların yaptığı saldırıları unutmayan Kırgızlar, bu fırsattan yararlanarak Uygur Devleti başkenti Karabalgasun'u bastı ve hükümdarı öldürmüştür. Böylece 840 yılında büyük Uygur Devleti yıkılmıştır (Saray, 2015).

Uygur Devleti hâkimiyetine son veren Kırgızlar Kök Türkler çağında Köğmen ve Songa Yış'ın kuzey bölgelerinde yaşamışlardır. A-Je unvanıyla Reisleri bulunuyordu.

Uygurlar çağında Altaylar bölgesine gelen giren Kırgızlar Hami, Karaşehir bölgelerinde yaşamışlardır. Güney tarafında Tibet, doğusunda Kurikanlar, güney- batısında ise Karluklar bulunuyordu (Gömeç, 1997) .

Uygur devleti yıkıldıktan sonra Kırgız Hakanlığı Uygurlara çok sert davranmış ve Uygurların yaşadığı tpraklarını terk ederek farklı yerlere göç etmelerine sebep olmuştur. Uygurlardan bir grup daha önce soydaşlarının yerleştiği Kansu bölgesine, diğer gurup Uygurlar ise batı tarafa bugünkü iç Asya'ya göç etmişlerdir. Ötüken olarak bilinen Orhun nehri kıyılarında Uygurların göçünden sonra Türk nüfusu oldukça azalmıştır (Saray, 2015).

Uygur Devleti Göktürk Devletinin sahip olduğu mirasın üzerine kurulduğu için, bu devletin yani Bozkır kültürünün geleneğini sürdürmüştür. Ancak zamanla, Çinlilerle fazla yaklaşma Manihaizm'in girmesi, Soğudlu'ların devlet mekanizmasında yer alıp etkili olmaları hayat tarzlarını eskisine göre değiştirmelerine sebep olmuştur. On üç kağanın yedisinin unvanında Tengride, Ay Tengride, Kün Tengride gibi terimlerin bulunması Manihaizm'in tesirini göz önüne sermektedir. Bu hâkimiyetin gökten, aydan ya da güneşten geldiğine inanıldığını göstermektedir. Bir bakıma Uygur kağanlarının söz konusu unvanları hukümdarlıklarının sadece Uygurları değil, bütün dünyayı kapsadığı sonucunu çıkarmak mümkündür (Ahmetbeyoğlu, Sorularla Eski Türk Tarihi , 2015).

2.2.2. Kansu Uygur Devleti (Sarı Uygurlar) ve Turfan Uygur Devleti

Büyük Uygur Devleti Kırgızlar tarafından yıkıldıktan sonra Uygurların önemli bir kısmı güney Kansu bölgesine, diğer kısmı ise Turfan bölgesine, yani Doğu Türkistan'a göç ederek varlıklarını gösterebilmişlerdir.

Kansu Uygurları uzun süre Çin ile ilişkisini sürdürerek varlıklarını devam etmişlerdir. İç Asya'da büyük şehir devletleri kurarak ve kendini ticarete vererek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dokuzuncu asırda Uygurlar İpek yolu ticaretini ellerine geçirmeye başlamışlardır. Bu sırada Tun-Huang bölgesi komutanı Çin imparatorluğuna karşı ayaklanmış ve Uygurlara hükmetmek istemiştir. Bu sırada Uygurların başında bulunan Tezin Kağan (911) Çin kumandanına karşı büyük bir darbe indirmiştir. Çin'de Tang Hanedanının yıkılmasıyla ülkeyi çoğu Türk asıllı "5 sülale" (906-960) idare etmiştir ve bu devirde Kansu Uygur Devleti kendisini müstakil bir siyasi teşkilat olarak kabul ettirebilmiştir. Kansu Uygurları sırasıyla Kitanlar, Tangutlar ve Moğulların idaresinde

kalmışlardır. O sıralardan beri Kansu Uygurları “Sarı Uygurlar” denilmiş ve halen Batı Çin bölgelerinde yaşamaktadırlar (Saray, 2015).

Uygurlar büyük bir askeri ve siyasi varlık göstermemekle birlikte ticaret ve kültür alanında büyük başarılar kazanmıştır. Orta Asya İpek yolunun geçtiği şehirlerin çoğuna hâkim olan Uygurlar oldukça zengin olmuşlar ve bu zenginlik onları sanat ve kültür alanlarında gelişmelerini sağlamış. Ancak bütün bunlara rağmen Türk kültüründen ayrılmamışlardır.

Uygur Devletinin 840 yılında yıkılışından sonra 13 Uygur boyuna mensup Türkler İç Asya’ya göç etmişler ve bugünkü Turfan, Kaşgar, Beş-Balık, Tanrı Dağları, Kuçar, Hami ve Hoten bölgelerine yerleşmişlerdir. O sıralar Tibet baskısından kurtulamayan Çin, kendisine müttefik olması amacıyla bu Uygur devletini hemen kabul etmişti. Bu sebepten Uygurlar, kısa zamanda bu bölgelerde kendi devletlerine hâkim olmuşlar. Bu devirde Uygurlar kendilerini ticarete ve sanata vererek kültür ve iktisadi alanda büyük gelişmeler elde etmişlerdir. 1209 yılındaki Moğol işgaline kadar, Turfan Uygur Devleti hâkimiyetini sürdürmüştür (Saray, 2015).

Günümüzde Sarı Uygurlar Çin’in iç bölgesindeki Gansu eyaletinde uzun süre Çin dostluğuna dayanarak varlıklarını devam ettirmektedir. Sarı Uygurların yaşadıkları bölge genelde dağlık bölge ise de bazıları bozkırlarda oturmaktadır. Sarı Uygurların günümüzdeki nüfusu 10,000’in üzerinde olduğu belirlenmektedir. Sarı Uygurlar inanç bakımından diğer Türk halklarından farklı olup, Müslüman değil Budacılardır. Tibet Budacılığına (Lamacılık) bağlı kalan Sarı Uygurlar yerli halkın kültürünün de yoğun etkisi altında kalmıştır. Kendine ait yazı dili olmadığı için bugün Sarı Uygurca sadece çok az sayıdaki yaşlıların bildiği bir dil haline gelmiştir. Gençler günümüzde Çince konuşmaktadır (Ölmez, 1996).

Diğer kaynaklara göre, Sarı Uygurlar, maalesef tamamıyla Çinlileştirilmişlerdir. Bunlar Kansu eyaletine yerleşmiş olup, tarihi Turfan Uygurlarının bir dalından başka kimse değildir. Aralarında dolaşan rivayetlere bakılacak olursa, vaktiyle Çin Türkistan’da İslamiyet yerleşince, Turfan Uygurlarının bir kısmı doğuya göç ederek, Sarı Uygurlarla kaynaşmış ve varlıklarını yitirmişlerdir. Bu yüzden etnik yapılarında: Türgiş, Mongol, Tangut ve Tibet kavimlerinin etkisi görülmektedir (Caferoğlu, 1984).

2.2.3. Uygurların Cengiz Hâkimiyetine Girmeleri

Cengiz Han (1155-1227)'in Moğol kabilelerini bir araya toplayarak hâkimiyet kurması ve büyük Oğuz göçünden sonra Orta Asya'da mevcut olan boşluğu doldurması dünya tarihinin önemli hadiselerinden biri olmuştur. Cengiz Han Moğol kabilelerinden sonra Türk kabilesini de etrafına toplayarak Asya'nın büyük bir kısmına hâkim olmuş ve imparatorluğunu Avrupa içlerine kadar uzatmaya muvaffak olmuştur (Saray, 2015). Cengiz Han, Türk- Moğol Devletinin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra Türkistan coğrafyasındaki bölgelerin idaresiyle ilgilenmeye başlamıştır. Cengiz Han bir önce bulunan devlet teşkilatları ele almak zorundaydı. Türk devlet sistemi de en mükemmel örnek olarak bulunuyordu. Bu yüzden Uygurlardan faydalanarak yolu devam etmişti. Belki de Uygurlar Cengiz hanın kurduğu hanedanının güçlü olmasının birinci sebebi budur. 1206 yılında Uygurların ileride bulunanlarından Taşa-tut'u devlet makamlarını düzeltmesi için görevlendirmiştir. Cengiz Handan sonra oğulları ve torunları zamanında bile devlet idaresinde Uygurların büyük etkisi olmuştur. 1209 yılında da Cengiz Hana bağlandıkları zamanda Uygurların başında İdi-Kut Barçuk bulunuyordu. Uygurlar Barçuk döneminde Kara – Hitaylardan kurtulmak için Cengiz Han'a elçi göndererek ona itaat edeceklerini bildirmiştir (Gömeç, 1997).

Uygur Hükümdarı İdikut'un Cengiz Hanın hâkimiyetini kabul etmesinin Moğol-Uygur yakınlaşmasında önemli yer aldığını bilmekteyiz. Daha önce Kansu'da yaşayan Sarı Uygurlar ve Moğollar arasında Budizm'den dolayı bir yakınlaşma olmuştu. Uygur rahipleri Moğollara Uygurca'yı öğretmiştir. Buna benzer gelişme Turfan Uygurları arasında da olmuştu. Bu iki gelişme Uygur dili ve alfabesinin Moğollar arasında kullanılmasını ve yayılmasını hızlandırmıştır (Abudukelimu, 2006). Cengiz Han ölmeden önce hâkimiyetini dört oğluna paylaşmıştır. Bu paylaşma sonucunda Tanrı Dağlarının orta kesimleri ve Doğu Türkistan oğlu Çağatay'a verilmiştir (Gömeç, 1997). Çağatay Hanlığı hâkimiyeti dönemi ise Türkçenin ve Türk kültürünün parlak bir devri olmuştur. Çağatay Türkçesi ile yazılan eserlerin sayısı hızlı bir şekilde artmış ve "Çağatay Türk Edebiyatı" Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Diğer kaynakta da şöyle bahsedilmiştir Moğolların ilk hocaları ve Moğol İmparatorluğunun ilk devlet memurları da Uygurlar idi. Daha sonra Uygur memurları Moğol orduları ile birlikte medeni ülkelere girdiler ve gerek Çin'de gerek diğer İslam memleketlerinde çok daha münevver olan yerlilere başarı ile rekabet etti. Hiç şüphe yok ki, pek erken devirlerde medeniyet Tian - shan eteklerindeki memlekete, muhtelif

yönlerden, Çin'den, Hindistan'dan (Budizm) ve Türkistan'dan (Manihaizm) girmeye başlamıştır (Yıldız, 2017).

2.3. Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri

Uygur Türkleri eski tarihlerde diğer Türk toplulukları gibi kendine yurt edinmek için farklı topraklara göç ederek varlıklarını sürdürmüştür. Uygur Devletinin Kırgızlar tarafından yıkılmasından sonra Uygur Türkleri Doğu Türkistan bölgesine yerleşmişlerdir ve günümüze kadar bölgede yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde Doğu Türkistan Çinliler tarafından Xin jiang (yeni kazanılmış toprak) adıyla Çin'e bağlı bölge olarak bilinmektedir.

2.3.1. Doğu Türkistan Coğrafya Özelliği ve Nüfus Yapısı

Doğu Türkistan, Büyük Türkistan'ın bir parçasıdır. Büyük Türkistan, batıda Hazar Deniz'inden, doğuda Altay ve Altın Dağlarına, güneyde Horasan, Karakorum Dağlarından, kuzeyde Ural Dağları ile Sibirya'ya kadar uzanmaktadır. Coğrafik konumu baş meridyene göre yaklaşık 73°- 96° doğu boylamları ile 35°- 49° kuzey enlemleri arasında yer alan çok geniş ve zengin topraklardır. Büyük Türkistan'ın doğusunda, Asya kıtasının tam ortasında bulunmaktadır. Doğusunda Çin ve Moğolistan, batısında Afganistan ve Batı Türkistan, kuzeyinde Sibirya, güneyinde ise Pakistan, Hindistan, Keşmir ve Tibet yer almaktadır. Toplam olarak 13 ülke ile sınırlı olup yüz ölçümü 1.828.418 kilometrekaredir. Bu yüzölçümü ile Kazakistan'dan sonra Türk dünyasının ikinci büyük ülkesi olarak sıralanmaktadır. Aynı zamanda bu Türkiye'nin iki buçuk katı kadar büyük bir toprak manasına gelmektedir. Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya gibi Çin müstemlekeler dâhil, bütün Çin topraklarının beşte birini teşkil etmektedir. Bu toprakların 600.000 kilometrekaresi çöl ve 91.000 kilometrekaresi ormandır.

Batıda Pamir platosundan Çin'e kadar uzanan Tanrı Dağları, Doğu Türkistan'ı Tanrı Havzası ve Cungarya Havzası olarak ikiye ayırmıştır. Tanrı Dağlarının yüksekliği 4000 metre civarındadır. Han Tanrı Tepesi bu dağların en yüksek tepesidir ve yüksekliği 7.439 metreye ulaşır. Bu dağların eteklerinde yeterince kadar boş otlaklar, hayvancılığa elverişlidir (Alptekin E. , 1978).

Doğu Türkistan, Türklerin en eski yaşama alanlarından biridir. Hunlar bu bölgeye ilk hâkim olan Türk devletidir. Makedonyalı İskender'in mağlup edilmesinden sonra (M.Ö. 326 yıllarında) Türk birliğini kurmak için çabalayan Hun Devleti, Doğu Türkistan'ı kendine bağlamıştır. Bu tarihten sonra Doğu Türkistan sırasıyla Hun (M.Ö. 320 – M.S.386), Tabgaç (386-534) ve Göktürk (550-840) devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır (Gül, 2007).

Doğu Türkistan'ın güneyinde yer alan Kaşgar, Hoten, Yarkent, Aksu, Kuça ve Üç-Turfan Altı Şehir diye anılmaktadır. Doğu Türkistan Asya Kıtasının tam ortasında bulunması sebebiyle önemli strateji bir konuma sahiptir. Bu yüzden Çin önemli harp sanayini bu bölgeye kurarak, batıdan gelebilecek tehlikelerden önlem almayı planlamaktadır. Doğu Türkistan'ın muazzam büyüklüklerde kömür, altın ve petrol rezervi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölge meyve sebze potansiyeli olarak, bir kıymetli ziraat memleketidir (Gömeç, 1997).

Günümüzde Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri 840 yılında Büyük Uygur Devleti Kırgızlar tarafından yıkıldıktan sonra bölgeye yerleşmiş olarak bilinmektedir. Ünlü Uygur araştırmacısı Turgun Almas Uygur Türklerinin Orta Asyada 6400 yıldan fazla süredir yaşadıklarını iddia ediyor. Turgun Almas'ın araştırmaları, o dönemden kalma mumyaların keşfine işaret etmektedir. Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan 1884 yılında Çin yönetimi tarafından Xinjiang adıyla (yeni kazanılmış toprak), 1955'te ise Xinjiang (Sincang) Uygur Özerk Bölgesi adıyla resmi bir vilayet olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı kalmıştır.

1 Ekim 1955 tarihinde Doğu Türkistan Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi diye ilan edilmiştir. Çin 1954 tarihinde Soyvetlerle yaptığı anlaşmadan hemen sonra 29 Kasım 1954 tarihinde, İli (Gulca) Kazak özerk vilayetinin kurulduğunu ilan etmiştir. Bu suratla İli ve çevresi tekrar ve tam olarak Çin hakimiyetine katılmıştır. Aradan daha bir yıl geçmeden, 1955'te Doğu Türkistan sabık Soyvet taraftarı Seyfettin Aziz başkanlığında "Xin - Jiang Uygur Özerk Bölgesi" isim verilerek ile ilan edilmiştir (Kul, 100 Soruda Doğu Türkistan, 2017).

Ekonomik açıdan bakılırsa, efsanevi ipek yolunun bölgeden geçmesi, zengin petrol üretime ve altın, bakır yataklarına sahip olması ve büyük bir miktarda yün üretilmesi gibi zengin ve doğal kaynaklar nedeniyle bölgeyi stratejik olarak önemli bir konuma sahiplenmektedir. Xinhua haber ajansının verdiği haberlere göre, bölgede kanıtlanmış

40 adet petrol ve doğalgaz sahalarında 2 milyar ton petrol, 160 milyar metreküp doğalgaz bulunmuştur. Yine aynı haber ajansının 2008 de yayınladığı habere göre, “Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi’nin, sadece yıllık ham petrol üretimi 27 milyon 300 bin ton, doğalgaz üretimi 25 milyar 100 milyon metreküpe ulaşmıştır. 2010 yılına geldiğinde, yıllık ham petrol üretiminin 34 milyon tonu, doğalgaz üretiminin ise 60 milyar metreküpü aşabileceği tahmin edilmiştir (XinHuaNews, 2012).

Doğu Türkistan Çin, Türk ve Rus medeniyetlerinin kesiştiği bir coğrafyadır. Nüfus yapısı da bu coğrafi özelliğini taşımaktadır. Günümüzde doğu Türkistan topraklarında Uygur Türkleri olmak üzere, farklı Türk toplulukları ve diğer etnik guruplar beraber yaşamaktadır. Ekonomisinin hızlı büyümesiyle enerji ihtiyacının da artmasını stratejik-güvenlik sorunu olarak gören Çin 2010 yılında ABD’yi geçerek dünyanın en büyük dünyanın en büyük enerji tüketen ülkesi olmuştur. Enerji ihtiyacının artması Çin’in Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) bölgesinde maden kaynakları aramasına hız vermiştir. Daha öncede birçok maden kaynağı olduğu belirtilen Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) bölgesinde bu kez 2012 yılı içinde yüz milyarlarca tonluk maden kaynağından 31 tane keşfedildiği açıklanmıştır.

Birçok uzmanlara göre, Çin’in doğu Türkistan’a önem vermesinin nedenini doğal kaynaklar bakımından açıklarken, Günay ise Çin’in Doğu Türkistan’a önem vermesinin sebebini doğal kaynaklardan ziyade bölgenin stratejik önem taşıdığına bağlamaktadır. Günay’a göre Çin ekonomisinin petrol ve hammadde bakımından dışa bağlı olması ve güneyden deniz yolunun ABD’nin ilgi gösterdiği Tayvan sorunundan dolayı rahat kullanamaması Doğu Türkistan’ı Çin’in Asya pazarına rahatlıkla ulaşması için önemli bir konuma getirmiştir (Kenan Dağcı , Mustafa Keskin, 2013).

Tüm bu maden zenginliklerinin yanında, Çin’in en büyük nükleer test merkezi de Uygur bölgesinde bulunmaktadır. Yapılan bu testler sonucu birçok insanın ya ölmesine ya da sakat kalmasına sebep olmuştur. Denetimsiz yapılan bu testlerde, Uluslararası insan hakları örgütlerine göre, atom ve termo-nükleer bombaların kullanımı sonucunda yaklaşık 210 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Yapılan bu testlerin etkisiyle sarılık, deri kanseri gibi hastalıklarla yakalanan 122 bin kinin %54’ünün öldüğü resmen açıklanmıştır (Emet, 21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç, 2018).

Doğu Türkistanlı tarihçi Rüstem Sadri’ye göre 1944-1945 yıllarında Doğu Türkistan nüfusu 3.300.000’dir. Sadri: Uygurlar (2.500.000), Kazaklar (320.000) ve Kırgızlar

(60.000) olmak üzere, toplam nüfusun 90%'ının Türk halkıdan oluştuğunu (Özbek ve Tatarlar dâhil), geri kalanın da Çinliler (202.000), Huiler (93.000), Moğullar (63.000), Ruslar, Tacikler, Mançular, Hintler, Şibeler ve Çingeneler gibi birçok etnik guruplardan oluştuğunu belirtmiştir. Modern yöntemlerle yapılan nüfus sayımları o kadar güvenilir

Komünist Parti'den önce bölgede pek az Çinli nüfusun olduğunu göstermektedir. 1933'te yapılan resmi nüfus sayıma çalışmalarına göre, Türk kökenli nüfusun oransal olarak azalarak %62'ye düştüğü ilan edilmiştir. 2001 yılında yapılan resmi nüfus sayımına göre ise Uygurlar nüfusun %46'sını, Çinliler ise %39'unu, Kazaklar %7'sini, Huiler %4,5'ini, Kırgızlar da %0,9'unu oluşturmaktadır. Buna Özbekler, Tatarlar ve Taciklerin dâhil olmasıyla toplam nüfusun %60'ını Müslümanların oluşturduğu tahmin edilmektedir (Tuna, 2012).

Tablo 1. Doğu Türkistan nüfus dağılımı

Yıl	Toplam Nüfus	Uygur	Çinli	Kazak	Hui
1949	4.330.000	3.291.000 (75%)	291.000 (6.7%)	443.000 (10.2%)	122.000 (2.8%)
1964	7.440.000	4.020.000 (54%)	2.440.000 (32.8%)	501.000 (6.7%)	271.000 (3.6%)
1982	13.082.000	5.950.000 (45.4%)	5.287.000 (40.4%)	904.000 (6.4%)	571.000 (4.3%)
1990	15.291.600	7.249.500 (47.4%)	5.842.100 (38.2%)	1.161.300 (7.6%)	703.700 (4.6%)
2000	18.494.400	8.523.300 (46.1%)	7.250.800 (39.2%)	1.318.700 (7.1%)	839.300 (4.5%)
2010	21.815.800	10.001.300 (45.8%)	8.829.900 (40.5%)	1.418.300 (6.5%)	983.000 (4.5%)

Kaynak: 2010, Çin Halk Cumhuriyeti Nüfus Dağılımı Bilgileri

Doğu Türkistan'da 1949 – 2010 yılları arasında değişen nüfus dağılımına göre her geçen gün yoğun bir şekilde artan göçmen Çinli nüfusu ile Uygur Türklerin nüfusunun oransal azalmasına ve Uygur Türklerinin güçsüz kalmasına yol açmıştır. Oransal olarak 1949 yılında bölgenin %75'i olan Uygurlar, 2010 yılında ise %46 ye düşmüştür, fakat bölgedeki Çinli nüfusu 1949 yılında %6 iken 2010 yılında ise %40'a çıkmıştır. Bununla

birlikte bölgedeki nüfus dengesinin hızlı şekilde değişmesi Uygur Türklerinin Orta Asya ve diğer ülkelere göç etmesini de ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Geniş ve zengin topraklardaki seyrek nüfus dağılım yapısı, Çin'in kendi iç bölgelerindeki yoğun nüfus yapısının baskısını azaltmak için en uygun toprak olarak seçilmiştir. Bununla birlikte Doğu Türkistan topraklarının bütün Çin Topraklarının 1/6'sini oluşturması ve Doğu Türkistan'ın 13 ülke ile sınırlı olmasıyla, doğal kaynaklarıyla Çin'in ekonomi gücüne büyük bir gelişme sağlaması gibi planlarla bölgeye Çinlileri yerleştirdiler.

Nüfus dağılımına baktığımızda, günümüzde göçlerle bölgeye yerleşen Han Çinlilerin kırsal bölgelerden ziyade sanayileşmiş şehir bölgelere yerleşmişlerdir. Bu bakımdan sanayileşmiş şehirlerin bulunduğu kuzey kesiminde Çinli nüfusu daha yoğun olarak yaşamaktadır. Bunlardan başka, bölgedeki Uygur nüfusunun değişmesini olumsuz etkileyen ve insanların temel haklarını kısıtlayan diğer bir acımasız uygulama ise aile planlaması dâhilindeki zorunlu kürtajdır. Çin'deki çocuk sınırları söz konusu olunca, Çinliler için bir azınlıklar için iki olan sınırın aşması devlet tarafından tespit edilirse parasal ceza, daha çok hamileliğin son aşamasında olursa bile mecburi kürtaj yaptırılmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayanlar için bu politika daha vahşice uygulanmaktadır. Büyük şehirlerde yaşayanlar ise sınır dışı hamileliğini başka şehirlere taşınarak bir şekilde gizlemeyi, ya da maddi imkânlarına dayanarak bu sıkıntıdan kurtulmayı başarabilirler. Ancak çoğu aileler kırsal alanlarda ciddi miktarda parasal cezalara, hapse hatta evden zorla alınarak kürtaj yaptırmaya kadar işkenceli bu süreçten kurtulamıyor (Oğuzhan, 2018).

Nüfustaki Uygur aleyhine yürütülen bu gelişmeler, asimilasyon ve ekonomi eşitsizlikler, bugün Uygur Türklerinin en çok rahatsızlık duyduğu problemlerinin başında gelerek birçok protesto hareketlerine neden olmaktadır. Ayrıca Uygur bölgesine göç etmeyi özendiren Çin, medya aracıyla Çinlilerin kendilerini bölgede yerli hissetmelerini sağlamak için kültürel faaliyetleri hayata geçirmiştir (Kenan Dağcı , Mustafa Keskin, 2013).

Her yıl bölgeye ortalama 250 bin Çinlinin yerleştirilmesi, Uygur Türklerinin kendilerini bölgedeki azınlık konuma düşme korkusuna itmektedir. Daha da kötüsü, Uygurları eğitim, iş bulma gibi temel beklentilerini bölgede yaşayan Çinlilere göre daha da zor duruma getirmiştir.

2.3.2. Doğu Türkistan’da Çin Hakimiyeti

Çin askerlerinin Doğu Türkistan’a girdiği 1755 yılından 1865 yılına kadar süren 110 yıllık bu dönem birinci Çin hakimiyeti dönemidir. Doğu Türkistanlılar için bu dönem tam manasıyla bir isyanlar devridir ve bu nedenle Çin hakimiyeti Doğu Türkistan’da tüm etkinliğiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki başlıca isyanlar sırasıyla Büyük – Küçük Hocalar İsyanı (1757-1759), Üçturfan İsyanı (1765), Ziyaüddin Hoca İsyanı (1815), Cihangir Hoca İsyanı (1824-1828), Yusuf Hoca İsyanı (1830), Yedi Hoca İsyanı (1847), Velihan Töre İsyanı (1857) ile Kuçar ve Döngenlerin İsyanı (1857) olarak bilinmektedir (Güldeş, 2008).

Çinliler 1757 yılında Doğu Türkistan’ı işgal ettiklerinde ülkeyi Hocalar idare ediyordu. Kalmuklar, yirminci yüzyılda Doğu Türkistan’a sahip olmuş ve halkı doğrudan doğruya idare etmek yerine halkın başına büyük nüfuza sahip “Hocalar”dan Kaşgar, Hoten, Yarkent, Aksu ve Turfan gibi merkez şehirlere vali tayin ederek istedikleri kontrolü elde tutmuşlar. Kalmuklar bu valiler vasıtasıyla halk vergilerini de toplamışlar ve bununla da yetinmeyerek Doğu Türkistan’ın verimli bölgelerini yağma etmişler. Çinliler Doğu Türkistan’ı idaresi altına geçirdikten sonran Moğol asıllı Kalmuklar’ın yürüttüğü bu idare şeklini daha geliştirerek hâkimiyetini devam ettirmişlerdir. Doğu Türkistan’da vali görevini alan Hocalar istemeyerek de olsa bu sistemin yerleşmesine ve işlemesine katkıda bulunmuştur.

İslamiyet Türkistan’da yayıldıktan sonra Türklerin büyük bir çoğunluğu isteyerek kabul etmişti. Karahanlı Devleti ilk Müslüman Türk devletinden biri olmuştur. Buna rağmen İslamiyet’in daha çok Batı Türkistan’da yerleştiği görülmektedir. Müslüman Karahanlı devletinden sonra Türkistan’daki Moğol istilasını Türklere ve İslamiyet’e büyük zarar vermiştir. Bilindiği gibi, Doğu Türkistan halkının tamamı İslamiyet’i kabul etmediği bu dönemde Müslüman olmayan Moğolların kurduğu hâkimiyeti İslam’ın yayılmasına ve güçlenmesine engel olmuştur. Çağatay hanedanı zamanına gelince bazı hükümdarların İslamiyet’i kabul etmesiyle Doğu Türkistan’da İslamiyet yeniden güçlenmeye başlamıştır. İslam’ı kabul eden Müslüman Çağatay hükümdarları, İslam’ın Doğu Türkistan’da yayılması ve tamamen hâkim olan bir din haline gelmesi için, hem de İslam’ın sayesinde halkın birlik ve beraberliğini sağlamak maksadıyla Batı Türkistan’dan bazı din âlimleri (Hocalar) davet etmişlerdir (Saray, 2015).

Doğu Türkistan'a İslam'ı yaymak ve Müslümanların birliğini sağlamak için gelen Hocaların başında gerçekten İslam için hizmet eden Hoca Ahmed Yesevi, Hoca Bahaüddin Nakşibend ve Hoca Mahdum-ı azam gibi büyük âlimlerde bulunmuştur. Ancak bazı Hocaların asıl hizmetlerini unutarak, devlet ve hükümdarlık işleriyle uğraşmaları ve taht kavgası sonunda sıkıştıkları zamanlarda gayri Müslim dış güçlere sığınarak onlarla işbirliği yapmaları üzücü bir gelişme olmuştur. Doğu Türkistan davası yolunda lider olan, kıymetli devlet adamı Mehmet Emin Buğra (1940) “Doğu Türkistan Tarihi (Şarki Türkistan Tarihi)” adlı kitabında şöyle anlatmıştır (Buğra, 1940):

“İsmail Han zamanında muhacir hocalardan Hidayetullah Hoca (Apak Hoca) adında biri pek fazla nüfuz sahibi olmuştu. Fakat bu nüfuzla kanaat etmeyip, Han'ın tahtını almak için gayretler sarfetmeye başladı ve 1676 yılında cahil müritleri yardımı ile alenen isyan edip izzet ve ebru sahibi devletin başı İsmail Han'a harp ilan edip Yarkent'i muhasara etti. Şehir içindeki müritlerinin yardımıyla şehri alıp kendisini padişah ilan etti... Belki 3-4 ay hanlık ettikten sonra hanlık hanedanından Mehmet Emin Han kuvvet toplayıp Hidayetullah Hoca'yı mağlup etti ve Yarkent'i geri aldı. Hidayetullah Hoca, esie İsmail Han ve tabilerini alıp İli'ye kaçtı ve Galdan Kontaçi'ye sığınıp Mehmed Emin Han'a karşı Galdan'dan yardım diledi. Hidayetullah Hoca'nın yardım dileği Galdan'a uygun geldi. Çünkü eskiden beri Altışehir'i almak isteyen, fakat Altışehir Müslümanlarının kendisine sert mukavemette bulunacaklarından korktuğu için o bölgeyi işgal etmekten çekinirdi. Hidayetullah Hoca ise, Altışehir Müslümanlarının piri ve pişvası olduğu için halk ona yardım ve itaat ederdi. Bu sebepten dolayı Galdan Hidayetullah Hoca'ya pek çok ihtiramlarda bulundu ve Kalmuklar da şeref unvanı olan Abak (Apak) unvanını verdi. Galdan Kontaçi 1679'da Apak Hocayı öne koyup Kalmuk askeri ile Altışehir üzerine yürüdü. Mehmed Emin Han şiddetle müdafaa etti ve Galdan'ı Aksuya sokmadı. Apak Hoca'nın teşviki ile Kaşkar ve Yarkent'teki cahil müritler kargaşalık çıkardılar ve bu sebepten Mehmed Emin Han Aksu'yu bırakarak Yarkent'e çekilmek mecburiyetinde kaldı. Arkadan Gldan, Aksu ve Kaşgar'ı mukavemet görmeden aldı ve devlet taraftarlarını

katletti. Galdan bundan sonra Yarkent'e yürüdü. Mehmed Emin Han şehre kapanıp sıkı bir müdafaada bulundu. Galdan, Yarkent şehrini almaktan ümidini kesmişti. Lakin şehir içinde Apak Hoca'nın müritleri epey çoktu. O, bu müritler vasıtasıyla şehir içinde karışıklık çıkardı. Bu hain müritler şehrin kapılarını açıp "Hocam Dervazeni (kapıyı) açtık" dediler ve Kalmuk askerleri şehre girdi. Galdan'ın adamları kendini müdafa eden insanları katletti. Bu suretle Doğu Türkistan'da 170 yıldır varlığını devam ettiren İslam devleti yıkıldı".

XVII. yüzyıla doğru Doğu Türkistan'ın Kumul (Hami) ve Turfan bölgelerini Çinliler eline geçirmişler ve Kalmuklar'ın zayıflamasından yararlanarak Çinliler 1754'te Kalmuklar'ı mağlup etmişlerdir. 1759 yılında ise meydana gelen bu kargaşalardan faydalanarak Kaşgar ve etrafını da işgal etmişlerdir. Türkler de Çinlilere karşı savaş esnasında büyük Çin ordusuna epey zarar vermesine rağmen, Çin kumandasının verdiği rapora göre 3 yıl içerisinde öldürdüğü Türkler sayısı 1.200.000 bulmuş ve 12,000 kadar Türkleri de Çin'e sürgün etmişlerdir (Gömeç, 1997).

Yakup Beg 1866 yılında kendisini han ilan edip, Kaşgar'ın tek hâkimi oldu. Böylece Yakup Beg "Bedevlet" unvanını da alarak fetihlerine devam etmiştir. Bu sıralarda, Çinliler Kumul'u ele geçirmiş ve buradan Doğu Türkistan'a doğru hareket etmeyi planlıyorlardı. Yakup Beg ordusu arda ardından Hotan, Aksu, Kuça, Korla ve Turfan'a kadar yürüdü ve bu şehirleri ele geçirdi. Yakup Beg hanlığı büyüyerek güçlenmiştir.

Rusların Batı Türkistan ülkelerinin hâkimiyetini birer birer ele geçirmeleri ve Hindistan'a doğru yürümeleri İngilizleri telaşlandırmıştı. Bu yüzden Kaşgar hanlığıyla ilgilenmeyi önemli sıraya koyuyorlardı. Bu sırada İngiltere ve Türkiye araları iyi gidiyordu ve Yakub Beg Ruslara ve Çinlilere karşı İngiltere'den yardım istedi. İngilizler de Kaşgar'ı hem Ruslara hem Çinlilere karşı bir stratejik tampon bölge olarak kullanmayı planlıyorlardı.

Osmanlı Devleti, Yakub bey hanlığından kuruluşundan beri haberdardı ve Yakub Beg'e yakından yardımda olmaya başladı. Yakup Beg, Seyyid Yakup Han Töre'yi Abdüleziz Han'a elçi olarak gönderdi. Osmanlı Devleti Uygur Türklerinin isteğine binaen Kaşgar ordusunu eğitmek üzere subaylılar ile birlikte 2000 tüfek, 6 adet krupp topu, Kaşgarda imal edilmek üzere kapsül ve barut imal aletleri gönderdi. Bu yardımlar üzere Yakup

Beg kendi topraklarında Abdulezie Han adına hutbe okunmasını emretti. Ayrıca Osmanlı devleti Yakup Beg'e "Emirül-Müslimin" unvanını vermişti.

Çin hâkimiyetinin batı tarafa yayılmasını ve Rus işgalinin önünü almayı isteyerek ne pahalısına olursa olsun Doğu Türkistan'ı ele geçirmekten vazgeçmiyordu. Bunun üzerine Çin, 1869'da 89000 kişilik orduyla Şansi bölgesini, 1873'te Kansu bölgesini işgal etti. Bu arda Çin Ruslar ile kendi aralarında bir anlaşma yaptı ve böylece Çin ordusunun ihtiyaçları karşılanmış oldu (Gömeç, 1997).

Çin'in Kaşgar hanlığına karşı plan yaptığını anlayan Yakup Beg, Kaşgar'da bulunan Osmanlı elçilik heyetini, yeni silah ve askeri yardım talebinde bulunarak Türkiye'ye gönderdi. Ancak bu sıralar 93 Harbi olarak bilinen 1877/78 Osmanlı-Rus savaşında yenik çıkan Osmanlı devleti, Yakup Beg'in isteklerine olumlu cevap vermemiştir ve Yakup Han'a İngiltere'nin yardımını sağlaması ve Rusya ile iyi geçinmesi hakkında tavsiyede bulunmuştur. Çine karşı savunmaya hazırlanırken Yakup Beg'in ölümü Doğu Türkistan için büyük bir talihsizlik oldu. Hemen ardından da Türkistan'ın ileride gelenleri birbirine düştüler. Sonucunda Beg Kulu Han birliği sağladıysa da askeri bakımından güçsüz oldukları için 1877'de Çinlilerin Kaşgar'ı işgal etmesine engel olamadı.

Çinlilerin Kaşgar'ı işgal ettikten sonra ilk yaptığı işi, 60000 kişilik Kaşgar ordusunu ve binlerce sivil halkını katletmek olmuştur. Ardından Çinliler, Doğu Türkistan için "Xin Jiang" ismini yani "yeni sömürge" manasına gelen deyimini kullanmaya başladı. Çinlilerin Doğu Türkistan'daki bu vahşi idaresi 1844 yılına kadar devam etti. 1911 yılında Çin'de meydana gelen İhtilal patlak olayı ve kuzey- güney mücadelesi Türkleri bir nebze soluk aldırdı. 1912 yılında Doğu Türkistan'ın İli Vadisinde istiklal hareketleri başladı. Bu sırada Ruslar, Çinlilerin ne kendisine, ne de Türklere karşı bir şey yapamayacaklarını anladı ve Urumçi'yi işgal etti (Gömeç, 1997).

Doğu Türkistan'daki Çinli valilerin ve diğer yöneticilerin Türklere karşı kötü davranmaları üzerine 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı liderliğinde, Kumulda Çinlilere karşı isyan patlak verdi. Bu hareket üzerinde yeterince organizasyon olmadığından başka bölgelerden yeterince yardıma ulaşamadı. Ancak 1933 yılındaki istiklal hareketine Turfan, Karaşehir, Aksu, Kuça ve Hoten'deki Türklere katıldılar. Bu hareket sonucunda Urumçi hariç bütün Doğu Türkistan kurtulmuştu. Ancak Doğu Türkistan'daki bu istiklal hareketinin batı Türkistan'a da yayılmasından endişe eden

Rusya Türk hareketini bastırmak için Çin'e yardım etmeye başladı. Bu arada “Şarkı Türkistan İslam Cumhuriyeti” ilan edilmiş ve milli meclis kurulmuştu. Fakat Doğu Türkistan'daki bu yeni cumhuriyet üç cephede birden savaşmak zorunda kalmıştı. Bir tarafta kırmızı Çin, bir tarafta Rusya ve diğer bir tarafta Çinli Müslüman Dunganlar vardı.

Türkler ile Dunganların arasının açılması Çinlilerin işine gelmişti. Yeniden mücadele hareketine geçen Türklerin, Dunganlar karşısında başarısızlığa uğramaları Türkleri ümitsizliğe sevk etmişti. Dunganların bu şekilde güçlenmesini de tehlike olarak gören Ruslar 20000 kişilik orduyla birlikte savaş araçları ve uçakları göndererek bu sefer Dunganlara karşı Çinlilere yardım etti. Bu arada Hoca Niyaz Hacı'nın Ruslar ile anlaşmaları ve Doğu Türkistan'ı Ruslara bağlamayı istemesi hükümet içinde karşı ayaklanmaya yol açtı. Buna karşı çıkanlar Hoca Niyaz Hacı casusluğunda Çinlilerin eline verilmiş ve Çinliler tarafından idam edilmiştir. Halk içinden bir kısım Türkler de isyan etmişlerdir. Bunlar arasından 20000 kazak Türkü Hindistan'a doğru yola çıkmış fakat bunların sadece 1500 kadarı Hindistan'a ulaşabilmiştir.

O zamanlar zayıf ve güçsüz olan Çin Komünist Partisi bölgedeki Türkleri kendi tarafına çekebilmek için çok uğraşmışlardır, hatta Marksizmin din düşmanlığını bile görmezden gelerek Türklerle yakınlaşmaya çalışmıştır. 1938 yılında Çin Komünist Partisinin 6. Kurultayında söylediği “Çin'deki azınlık milletlerin Çinliler ile eşit haklara sahip olacağı” beyanatına inan Türkler, komünistlerin düşmanı Çang-Kay Şek ordusunu mağlup ettikten sonra, 1944 yılında Müstakil Şarkı Türkistan Cumhuriyetini (1944-1949) resmi ilan ettiler (Alptekin E. , 1978).

Ancak yeni kurulan bu Şarkı Türkistan Cumhuriyetinin Batı Türkistan için bir tehlike olacağını düşünen Rusya, 1946 yılında Türkler ile Milliyetçi Çinliler arasında bir barış sağlamışlar. Böylece yeni hükümette Çinlilere de yer verilmiştir. Bu arada Mao ve onun arkadaşları yavaş yavaş tüm hâkimiyeti ele geçirmeye çalıştılar. 1949 yılında Çin'deki iç savaşı yenen Komünist Çin Partisi hemen ardından Doğu Türkistan'ı yeniden işgal etmiştir. Üstelik bölgede yaşayan binlerce Uygur Türkü katletmiş ve yüzbinlerce Uygur Türkü ise anayurdundan sürgün etmişlerdir (Gömeç, 1997).

Komünist Çin Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra bölgeye “Xin Jiang (yeni kazanılmış toprak) Uygur Özerk Bölgesi” diye isim vermiştir ve günümüze kadar böyle adlandırılarak bilinmektedir.

2.4. Uygurlar ve Göç

Göç, insanların memnun olmadığı yaşam koşullarını değiştirmek maksadıyla ya da doğal hadiseler, ekonomik, siyaset vb. gibi zorunlu durumlar sonucunda, yaşadığı yeri değiştirmesi olayına verilen genel isimdir. Göç olayının temelinde bulunan ana faktör, insanların hayatını daha iyi sürdürmesi için daha uygun yerlere gitmek ve burada daha iyi imkânlardan faydalanarak hayatlarına devam etmek ve yerleşmektir. Göç olgusu temeline göre yer değiştirme hareketi olarak bilinse de farklı bilim adamları tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Türk Dil Kurumuna göre göç olgusu, ekonomik, siyasi sebeplerle bireylerin ya da gurupların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlamıştır. Bir başka tanıma göre göç kavramı, Bireylerin ya da gurupların sembolik veya siyasi sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı olarak hareket etmeyi içerir (Ataman, 2006). Göç, insanlar içinde yaşadığı bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreyi bırakarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel topluma girmesidir. İnsanların göç etmesine sebep olan temel faktörlere göre gönüllü göç ve zorunlu göç diye ikiye ayrılmaktadır. Göç ayrıca insanların göç ettiği yerlere göre iç göçler ve dış göçler diye ikiye ayrılmaktadır.

2.4.1. Göç Nedenleri

Göç ister iç göçler olsun ister dış göçler olsun, insanların yaşadığı toprakların olumsuz koşullarından kaçmak veya göç edeceği yeni toprakların avantajlarından yararlanmak amacıyla yapılmaktadır. İnsanlar kendi topraklarından göç etmesine neden olan şartlar, yaşadığı yer ve zamana göre farklılıklar gösterebilmektedir. Refah arayışı, savaş ya da şiddet bulunduğu ortamdan kaçış, siyasi politikalar, siyasi sığınma talebi, daha iyi eğitim fırsatları gibi pek çok sebeplerden dolayı bireysel yada kitlesel göçler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Çağımız göç hareketlerinin başlıca belirleyicisi, gelişmiş ülkelerin seçici politikalarıdır. Dolayısıyla, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin itici faktörlerinin çokluğu göç hareket oranını arttırmaktadır (Bayraklı, 2007).

Göç hareketinin gerçekleşmesinde birçok nedenleri bulunmaktadır. İnsanlar normal yaşamını devam ettirebilmesi için sosyal ve kültürel çevresinde belirli bir imkânlarla sahip olmaları gerekmektedir. İnsanlar yaşamak için öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamalıdır, bunun için bazı imkânlarla ve belirli gelire ihtiyaç duymaktadır (Yılmaz, 2008). Genel olarak insanları göçe zorlayan bir takım toplumsal ekonomik ve kültürel

gerçekler mevcuttur. Göçün sebeplerini ekonomik, siyasi, dini ve kültürel ve coğrafik olarak ana başlıklardan oluşmaktadır. Göçe neden olan faktörler, göç süreci ve sonrasındaki gelişmeleri de etkilemektedir. Ekonomik nedenlerden oluşan göçler, siyasi nedenle olan göçlere göre farklı bir işlem sürecine neden olabileceği gibi, farklı ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçların ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir (Süleyman Ekici , Gökhan Tuncal, 2015).

Ekonomik Nedenler: Göçün gerçekleşmesindeki en önemli nedenlerinden biri ekonomik sorunudur. İnsanlar kendi yaşayan topraklarında normal yaşamlarını devam ettirmek için temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakta belirli bir geliri olmalıdır. Ekonomik gelişmelerin, doğal kaynakların, tarım alanlarının ve iş imkânlarının az olduğu bölgelerde insanlar diğer bölgelere göç etmeyi tercih ederler. Belirli bir geliri olmayan ve iş bulmakta zorlanan durumlarda insanlar başka yerlerden yeni çıkış yolu aramaya başlarlar.

Siyasi Politik Nedenler: Siyasi politika vaziyeti de insanların kendi yaşadığı memleketlerinden başka bir yere göç etmelerine sebep olan önemli bir sebep olarak bilinmektedir. Geçmişe baktığımızda, siyasi sebeplerden gerçekleşen göçlerin savaş, mübadele, ülke sınırlarının değiştirilmesi gibi sebeplerden olduğu ortaya çıkmaktadır.

İnsanların yaşadığı bölgedeki siyasi baskılar, adaletsiz kanun yasalar, ırkçılık veya insani haklarının kısıtlanması vb. gibi çeşitli amiller bireyleri ya da topluluğu başka bir yurt mekânlara göç etmeye mecbur etmektedir. Günümüzde yaşanan birçok göçler de siyasi nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir.

Coğrafik ve Doğal Nedenler: Yerleşim bölgenin coğrafik konumu, sınır ülkelerin vaziyeti gibi amiller ve bölgedeki doğal afet olayları da göçün gerçekleşmesindeki faktörlerin biridir. İnsanların bulundukları topraklarda deprem, heyelan, kuraklık, kıtlık, çölleşme, sel, volkanik patlamalar vb. gibi doğal afetlerin sıkça görülmesinden dolayı başka yere göç etmişlerdir.

Sosyal - Kültürel Nedenler: İnsanların sıkça göç etmelerine sebep olan nedenlerinden biri de sosyal – kültürel yaşamlarını sürdürmek için karşılaştığı zorluklardır. Sosyal – kültürel nedenler arasında eğitim, nüfus artışı, dini özgürlük, sağlık dolayısıyla güvenlik kaygıları sayılabilir. Aileler özellikle çocuklarının eğitimi, dini yaşam özgürlüğü veya yeterince sağlık hizmetlerinin yaşadığı ortamda bulunmadıklarını düşünerek göç etmeyi tercih ederler.

2.4.2. Uygurların Doğu Türkistan'dan Göçleri

Komünist Çin işgalinden sonra Doğu Türkistan Uygur Türkleri komşu ülkelere göç etmeye başlamışlardır. İşgal edilen Doğu Türkistan Ordusu'nun yüksek rütbeli subayları, emirlerindeki 70.000-80.000 kadar askerle birlikte farklı yollar ile Sovyetlerin hâkimiyetindeki Batı Türkistan'a göç etmişlerdir. İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra gibi Doğu Türkistan hükümet üyeleri ve binlerce Uygur Türkleri ve kazak Türkleri, yüzlerce insanların hayatını kaybettiği meşakkatli yolculuğun ardından Hindistan ve Pakistan'a iltica etmiştir. Geride kalan milli mücadeleçiler ise Çinliler tarafından tek tek yakalanmıştır. 1953 yılına kadar 100.000'den fazla Doğu Türkistanlı kızıl Çin tarafından hapsedilmiş ya da türlü işkenceler ederek katledilmiştir (Tuna, 2012).

Doğu Türkistan'da gerçekleşen göçler:

- 1949 yılında 700 kişilik grup Hindistan ve Pakistan'a göç etmesi ve Çeşitli sebeplerden dolayı ancak 800 kişi Ladak'a, 1000 kişi Gelgit şehrine ulaşması,
- 1950 yılında yola çıkan 1000 kişilik grubun 1951 yılı 650 kişi kayıp olarak sadece 350 kişi Lakad şehrine ulaşabilmesi,
- 1958, 1959 ve 1960 da 664 kişi Afganistan'a göç edilmesi ve bu guruptan 234 kişinin 1965 ve 1967 yıllarında iki grup halinde Türkiye'ye gelmesi ve Kayseri'ye yerleşmesi,
- 1960 yıllarda Batı Türkistan'a doğru göç etmesi ve Kazakistan ile Özbekistan'a yerleşmeleri,
- 1962 yılında sınırlı bölge olan İli ve Tarbagatay'dan 5000 kişilik grubun Batı Türkistan'a göç etmesi olarak ifade edilebilir (Ataman, 2006).

2.4.3. Uygur Diasporası

Diaspora, kavramsal bakımından uzun bir süre yalnızca trajik olaylar yaşamış ve anayurtlarından göç edip gitmiş toplulukları tanımlayan bir terim olarak kabul edilmiştir (Ulusoy, 2015). Yani Diaspora kavramı, herhangi bir ulusun kendi ana yurdundan, sömürü, işgal edilmek, işkence ve baskılar nedeniyle ayrılmak zorunda kalarak, yabancı topraklara göç etmesi ve yerleşmesidir.

Çeşitli sebepler ve siyasi baskılardan dolayı pek çok Uygur Türkü kendi memleketlerini terk ederek diğer ülkelere göç etmeye mecbur kalmıştır. Günümüzde Doğu Türkistan sınırlarının dışında da büyük bir sayıda Uygur Türkü bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı sınırdan geçerek Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetlerine yerleşmiştir. Bunlardan başka yine Türkiye, Suudi Arabistan, Amerika, Kanada, Avustralya, Japonya, Almanya başta olmak üzere birçok ülkelerde de Uygur Türkleri bulunmaktadır.

Uygurlar daha sonraki yıllarda Çin'in Açık- Kapı politikası (yani Çin'in ekonomi ve tekniklerini geliştirmek için yabancı yatırımı teşvik etmesi) dönemlerinde de Uygurların yurtdışına göçü gerçekleşmiştir. Yurt dışında yaşayan Uygurların net sayısı yoktur, ancak Uygur organizasyonlarına göre yurt dışında yaşayan Uygur nüfusu 1,5 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir (Reyhan, 2012). Günümüzde Türkiye ve Orta Asya dışında ABD, Kanada, Avustralya, Almanya ve birçok Avrupa ülkelerine de yerleşen Uygur nüfusları bulunmaktadır.

Uygurların 1990 yıllarından sonraki göçü, ağırlıklı olarak Amerika ve Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşmiştir. Doğu Türkistan meselesinin dünya matbuatına taşınması sonucunda Avrupa Ülkeleri, Amerika, Kanada ve Avustralya gibi Ülkeler Uygur göçmenlerine sığınma hakkı vermeye başlamıştır. Bunların dışında Çin pasaportu ile dünyanın çeşitli ülkelerinde eğitim amaçlı giden Uygur öğrencilerinin sayısı da küçümsenmeyecek kadar fazladır (Emet, Uluslararası Uygur İnsan Hakları ve Demokrasi Vakfı, 2017).

1990 yılından sonraki Uygur göçmenler durumunun önceki göçmenler meselesinden çok farklı özelliği 1990 sonrası Uygur göçmenlerinin sığınma haritasında çok net bir şekilde görülmektedir. Artık Uygurların göçü komşu ve Türkistan ülkelerine değil, temel olarak batı dünyasına doğru gerçekleşmiştir. Sonraki 15 yıl içinde binlerce öğrenci legal-illegal, çeşitli yollarla Avrupa, Kanada ve Avustralya'ya sığınmaya başlamıştır. Günümüzdeki batı devletlerinde tahmini olarak yaşayan Uygurların nüfusu Tablo 2'de gösterilmiştir (Emet, 21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç, 2018).

Tablo 2. Uygurların Batı ülkelerindeki nüfus sayısı

	Ülke	Nüfus sayısı (Tahmini Kişi)
1	Hollanda	1.500
2	Almanya	700
3	Norveç	800
4	Belçika	600
5	İsveç	600
6	Finlandiya	300
7	Danimarka	30
8	İsviçre	80
9	Fransa	100
10	Avusturya	100
11	İngiltere	100
12	Avustralya	2000
13	Amerika	1500
14	Kanada	1500
15	Diğer ülkeler	100
	Toplam	10.010

Ayrıca Japonya, Kanada, Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Malezya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde tahmini 2000’den fazla Uygur öğrenci eğitim almaktadır. Onlar eğitim gördüğü devletlerden sığınma talebinde bulunmadıkları için göçmen Uygurlar listesine alınmamıştır (Emet, 2018).

2000 yıllarından sonra eğitim ya da turist amaçlı birçok Uygur Türkü yurt dışına çıkmaya başlamıştır. Bazı Uygurlar ise kaçak yollarla yurt dışına çıkmayı seçmişlerdir. 2009’dan başlayarak ağırlıklı olarak 2013-2014 yılları arasında yaklaşık 10,000 den fazla Uygur Türkü yasal dışı yollarla Çin’den kaçmıştır. Bunlar insan tacirleri vasıtasıyla deniz yollarında geçerek Tayland, Vietnam ve Malezya gibi ülkelere ulaşmışlar. Daha sonra oralardan sahte pasaport satın alarak Türkiye’ye gelmeye başarmışlardır. Bunlardan başka bu dönemlerde pek çok sayıda kendi imkânlarıyla yasal yollara başvuru yaparak yurt dışına okumaya çıkan öğrenciler de bulunmaktadır. 2016 yılına gelince Çin’in Uygur bölgesindeki pasaport almayı biraz kolaylaştırması sayesinde pek çok sayıdaki Uygur Türklerinin pasaport alması ve yurt dışına taşınmasına yol açmıştır. Bunların çoğunluğu elektronik vizeden yararlanarak Türkiye’ye gelmeyi tercih etmişlerdir. Hidayet Oğuzhan’ın 2018 yayınladığı kitabında

yazıldığına göre, çeşitli ülkelerde yaşayan Doğu Türkistanlıların nüfus dağılımı 3 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye dışında yaşayan Uygur Türklerinin nüfusu konusunda Uygur teşkilatları ortak kanaate varmış bir resmi veri bulunmamaktadır. Fakat Uygur araştırmacılar ve çeşitli teşkilatların yaptığı incelemelere, bölge halkıyla yapılan görüşmelere ve yakın ve tarihi göç hareketlerinin izine bakarak yukarıdaki sayıyı muteber kabul etmekteyiz. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Uygurların nüfusu konusunda üçte bir, dörtte bir gibi azaltılmış oranlar vererek gerçek dışı ölçütler söylemektedir. Muhtemeldir ki, Uygur Türklerinin kimliklerindeki milliyet ibrazı hanesinde geçmiş zamanlarda zorunlu değişiklikler yapılmıştır. Uygurların kimliğini yok etme hususunda en büyük asimilasyon ve kimlik karartma yapan ülke Özbekistan'dır (Oğuzhan, 2018).

Orta Asya'daki Uygurlar kendine has milli kültür, örf-adetlerini yaşatarak eğitim-öğretim, ilim-fen ve başka çeşitli alanlarda büyük başarılar kazanmıştır. Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Uygurlar gerçi azınlık olarak sayılsa da siyasi, iktisadi, eğitim-öğretim, sanat ve başka alanlarda kazandıkları başarıları yaşadıkları cumhuriyetleri belli bir oranda etkilemiştir (Tursun, 2013).

2.5. Türkiye'de Yaşayan Uygur Türkleri

2.5.1. Türkiye'deki Uygur Türklerinin Göç Öncesi Hayatları

Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri diğer her topluluklar gibi kendine ait zengin bir kültüre ve medeniyete sahiptir. Doğu Türkistan Türk İslam medeniyetinin beşiği olarak görüldüğünden, Uygurların kültürel hayatının önemli bir yere sahip olduğunu görebiliriz.

Türk kavimleri içinde İslam dinini ilk kabul eden Uygur Türkleri dinini yaşamak ve korumak için çaba göstermektedir. Yaşadığı toprakların coğrafi özelliklerinden faydalanarak da iktisadi alanda kendilerini geliştirmişlerdir. Uygurların asırlar boyu devam ettiren örf- adetlerini günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

2.5.1.1. Dili ve Kültürü

Uygurlar eski tarihten beri kültür ve medeniyet bakımından kendi kültür ve medeniyetlerini korumakla beraber, başka komşu milletlerin kültür ve

medeniyetlerinden de birçok yenilikleri kabul ederek Uygur Kültür medeniyetini yenilemeye ve geliştirmeye çok önem vermiştir. Yani Uygurlar hem doğu hem batı kültürlerinden yararlı unsurları kabul etmişlerdir ve kendi kültürlerini de kabul ettirmişlerdir. Bu Uygur Türklerinin kültür medeniyetinin zenginliğini ve gelişime açıklığını ifade etmektedir (Kaşgarlı, 2004).

Tarihi ipek yolunun üzerinde bulunan Doğu Türkistan çok eski dönemlerden itibaren, Asya Kıtasında Doğu- Batı ticaretinin geçtiği ve bu sebeple bölgede halkların, dillerin, dinlerin, kültürlerin bulunduğu bir bölgede yer almıştır. Bu açıdan bakarsak, Doğu Türkistan'ı Arap- İslam, Avrupa, Çin ve diğer Asya medeniyetlerinin bulunduğu bir kültür mozaiki olarak nitelendirmemiz yanlış olmayacaktır (Tuna, 2012).

Uygur Türkleri tarihi ve kültürü Türk tarihinin beşiğidir ve önemli bir parçasıdır. Tarihte Uygur Türklerinin güçlü olduğu dönemlerde (özellikle 8 ve 13. yüzyıllar arasında) Uygurlar edebiyat, müzik, heykelticilik, mimarlık, resim gibi alanlarda yüksek gelişme göstermiştir ve Türk dünyasında birçok tarihi eserler bırakmıştır. Doğuştan mağrur iklim şartları nedeniyle haşin bir karakterlere sahip olan Uygur Türkleri kültürlerini geliştirmede hiçbir engel yaşamamış ve Atlı Bozkır Türklerine öncülük ederek yerleşik yaşama geçmiştir (Ataman, 2006).

Uygur sosyal fikrinin ürünü olan Uygur Kültürü aslında Uzak Doğu kültürünün bir koludur. Gerçek Uygur Kültürü 9.asrın sonlarından başlayarak 10.asıra gelince gelişmiş ve 11-12.asırlarda ise zirveye çıkmıştır. Uygurlar gerek Orhun vadisinde, gerek Turfan'da,, gerek Çu vadisinde ve gerekse de Beş- Balık'ta üst düzey kültür örneklerini oluşturmuşlardır (Kul, 100 Soruda Doğu Türkistan, 2017).

Karahanlılar (840-1212) hükümdarı olan Abdülkerim Satuk Buğrahan 932-yılında İslamiyet'i kabul ettikten sonra, doğu Türkistan'da İslamiyet'e girmiştir. Bu bütün Türk tarihindeki en önemli hadislerinden biridir. Bu tarihe kadar Doğu Türkistan'daki Türkler Budist ve Maniheizt gibi farklı dinlerin etkisinde yaşamışlardır. Fakat Sultan Abdülkerim Satuk Buğrahan'ın İslamiyet'e girdiği tarihten sonra Doğu Türkistan'da İslamiyet hızlı bir suretle yayılmaya başlamıştır (Şahin, 1992).

İslamiyet'in bölgedeki etkileri o dönemde yazılmış olan birçok edebi eserlerde de ifade edebilmektedir. Türk tarihinde özellikle 11 ve 12. Yüzyıllarda Doğu Türkistan Türk Kültürünün merkezi durumundaydı, Türk Lügati ve Gramerin yazılması ve dil gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Karahanlılar döneminde kaleme alınmış birçok

kıymetli ve Türk edebiyat tarihinin değerli eserleri bulunmaktadır. Bunlardan Kaşgarlı Mahmut'un 1074 yılında yazdığı "Divanül Lügatit Türk" adlı kıymetli eseri, Yusuf Has Hacıp'in 1069 yılında yazdığı "Kutadgu Bilig", Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı "Atabetül- Hakayık" ve Ahmet Yasevi'nin "Divani – Hikmet" adlı eserleri günümüze kadar Türk dünyasında çok önemli bir değere ve yere sahip olmaktadır.

Karahanlılar hâkimiyet döneminde birçok Türk boylarıyla sadece siyasi birlikle kalmayıp milli bir devlet yapısı ve geleneği de oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde Karahanlı dili de edebi bir dil haline doğru gelişmiştir. "Müşterik Türkistan Türkçesi" denilen Karahanlı edebi dili ve kültürü daha sonra gelişen başka yazı dili ve kültürleri üzerinde mühim bir rol oynamıştır (Kaşgarlı, 2004). Uygurların kitapları önce kâğıtlara yazılıp sonra basılıyordu. Uygurların kendi ürettiği kâğıt şekilleri olduğu bir gerçektir. Bu kâğıtlar Çin kâğıtlarından farklıydı. 9. ve 10. yüzyılda Çinlilerin blok basma çoğaltma tekniğinden farklı bir baskı sanatı buldular ve sert ağaçları kullanarak hareketli Uygurca harfler ile kitap basmayı ilk olarak ortaya çıkarmışlardır. Kazılar sonunda torba içindeki bu harfler bulunmuştur (Gömeç, 1997). Günümüzde Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinde eski dönemden, atalarından miras kalan kâğıt yapımı halen devam etmekte ve "Hoten Kâğıdı" diye bilinmektedir.

Uygurlar mimarlık alanında da çok değerli tarihi eserler bırakmıştır. Bu eserlerde eski Türk otağı ve ordu geleneği, Orta Asya geleneği ve eski Çin geleneği bir araya toplanmıştır. Malzeme olarak boyalı oyma ağaçları ve taşlar gibi şeyler kullanılıyordu. Uygur Türkleri çok eski dönemlerde Orhun Balık'ta iken bile Çin teknikleri kullanabiliyorlardı. Arkeolojik kanıtlar ve metinlerden anlaşıldığına göre Uygurların birçok sayıda inşa ettikleri yapılar vardır, bunlar: *balık (surlu şehir veya kale)*, *kent (sogdça şehir demek olan kentin balıktan farkı açık değildir)*, *ulus(köy)*, *ködüş (hayr niyetine yapılan dşni külliye)*, *burkan-orun (Budist tapınak)*, *ediz-ev (kule tapınak)*, *stupa (Budist türbe)* ve *kalık (yüksek köşk) tır*. Duvar resimleri Uygur Türklerinin en önemli bir sanattır. Bundan başka kendilerinden önceki Türkler gibi birçok resim sanatlarıyla uğraşmışlardır. Uygur Türklerinin bu meşhur duvar resimleri çoğunlukla Buda ve Mani dini metinleriyle ilgilidir. Duvar resimlerde renk olarak mavi ve kırmızı renkler daha çok kullanılmıştır. Eski Uygur Şehir harabelerinde bulunduğu 8. ve 9. yüzyıllardan kalan duvar resimleri ve minyatür sanat eserleri günümüze kadar bilinen en eski örnekleri olmaktadır. Özellikle Turfan harabelerindeki süslü duvar resimleri burada zengin bir medeniyetin olduğunu göze çarpmaktadır. Ayrıca Çin kaynaklarında

Uygurlar ve önceki Türklere ait kayıtlar bulunmaktadır. Hatta bir şiir mısralarında Çinli kadınların, Uygur kadınlarının giyinme ve hareket etmelerine özendikleri ifade edilmiştir. Uygurlar ile Çinliler kültürleriyle birbirlerini etkilemeye çalışmışlardır (Gömeç, 1997).

Uygur Türklerinin ana vatanı Doğu Türkistan tarihten “dans mekânı” diye ün almıştır. Uygurlarda 8-17 yüzyıllar arasında müzik ve dans oldukça gelişmiştir. Uygurlarda çeşitli sazları vardır ve diğer Türk boylarıyla birlikte Çin, İran, Arap gibi başka milletlere de etki göstermiştir. Uygur Türklerinin müzik kültürü içinde 12 makam müziklerinin çok önemli yeri vardır. Uygur 12 makamı Uygur Türklerinin asırlar boyu devam eden toplumsal çalışmalarının manevi eseridir (Kaşgarlı, 2004). Uygur 12 makamı günümüzde çok değerli miras müzik eserleri sırasında tüm dünyaya yayılmaktadır.

Doğu Türkistan Uygur Türklerinin sosyal hayat etkinliklerinden birisi de “Maşrap” faaliyetidir. Genç nesillerin kültürlü yetişmesi için genellikle geceleri otuz kişiden – kendi deyimleri ile “Otuz Oğul”– oluşan bir mecliste, İran, Arap ve Orta Asya’daki ünlü Türk yazar ve şairlerin eserleri okunmakta ve manevi kültür alanındaki boşlukları bu şekilde doldurmaktadır. Özellikle Ahmet Yasevi’nin Doğu Türkistan’da oldukça fazla tesiri olmuştur.

Halk arasında ise “*Meddah*” ların maziye övgüyle anlatmasıyla milli kültürün devamlılığı sağlanmaktadır (Ataman, 2006). Halk içinde “Maşrap”la ilgili “Âlim olacaksan mektebe git, Âdem olacaksan maşrapa git.” diye atasözleri vardır ve bunlar “Maşrap” faaliyetinin halk içinde ne kadar önemli rol oynadığını göstermektedir. Uygur Türkleri genellikle erkeklerin kıyafetleri çizme, Bök ve Belbağı ve kumaştan yapılan eşya asacağıdır. Kadınların kıyafetleri ise çok renklidir ve süslü boncuk takmayı severler. Bekâr kızların saçları çok sayıda örgülü olur evli kadınların ise iki örgü ve topuz şeklinde olur. Uygur Türkleri yemek bakımından da oldukça çeşitli olup Hamur, et, pirinç, sebze guruplarına ayırabileceği yemekleri vardır (Karaman, 2016).

2.5.1.2. Aile Yapısı

Aile, bütün insan toplumların da bulunan küçük ve önemli bir sosyal guruptur. Toplumun en küçük yapısı olan ailede özellikleri açısından Ata-erkil aile ve Ana erkil aile sınıflaması yapılmaktadır. Ata-erkil ailede, her şey babanın kişiliği etrafında kenetlenmiştir ve akrabalıkta baba taraf daha önemlidir. Ailede otorite babadır. Ana –

erkek ailede ise otorite kadındır. Akrabalık ta kadın tarafına önem verilir ve Erkek kadın evinde oturmaktadır. Diğer yandan geniş aile ve çekirdek aile tanımlaması yapılmaktadır. Geniş aile, aile içinde çocuk, ana- baba, dede ve ninelerin toplu yaşadığı aile tipidir. Bu aile tipi daha çok tarımla uğraşan topluluklarda görülür. Çekirdek aile ise ana-baba ve evlenmemiş çocukların yaşadığı aile tipidir. Bu tip aileler şehir ve sanayi bölgelerde görülür. Doğu Türkistan'daki aile yapısına bakarsak; ilk bakışta tarım ekonomisine dayanarak yaşam süren Uygurlarda geniş aile tipi göze çarpar. Ana-baba, çocuklar, büyük ana- baba ve kardeşler aynı evde yaşar ve bu aile aynı zamanda ata erkildir. Evdeki otorite erkek olur. Büyüklere saygı gösterilir. Akrabalık erkek tarafa dayalı olur.

Doğu Türkistan'da tek evlilik esas olarak görülmektedir ve bazı bölgelerde birden fazla kadınla evlenenlerde mevcuttur. Özellikle zengin ve güçlü olanlarda birden fazla kadınla evlilik yapmaları görülmektedir ve Uygurlar bunu Kuran Kerimde erkeklerin 4 kadınla evlenmesine izin vermesine bağlamaktadır. Birden fazla kadınla evlilik yapan ailelerde evin düzeninden ilk kadın sorumludur (Ataman, 2006). Eskilerde iki üç kuşak beraber yaşayan büyük aile yapısı toplumun iş taksimatında meydana gelen hızlı değişim sonucunda, günümüzde ise büyük aile yapısı parçalanmaya başlamıştır. Daha çok çekirdek aile yapısı meydana gelmiştir. Aile kurma anlayışlarında özgür olma eğilimleri, yani gençlerin birbirini severek evlenmelerinin yaygınlaşması da, birlik, beraberlik ve dayanışma temelindeki çekirdek ailelerin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

2.5.1.3. Eğitim Yaşamları

Kültürel hayata kolayca geçmiş olan Uygur Türklerinin ilerlemiş sanayilerinde üretilen en önemli maddelerinden biri de kâğıt olmuştur. Kâğıt sanayindeki bu gelişmeler Uygurları okuma yazma alanında da ileri götürmüştür. Bunun neticesinde matbaayı keşfetmişler ve Gök Türklerden sonra kendi alfabetini kullanan ikinci Türk topluluğu olmuştur. Kendi alfabeti ve matbaası olan Uygurlar eğitim ve öğretim hayatında da büyük başarılar sağlamıştır. Uygurlarda Karahanlılar döneminde birçok medreseler kurulmuştur. Karahanlılar dönemi Uygurların parlak bir dönemi olarak geçmiştir. O dönemde yaşayan birçok ünlü Türk âlimlerimiz hala günümüze kadar kendi isimlerini yaşatmaktadır. O dönemde kurulmuş medreseler günden güne gelişmiş ve Uygur Türkleri deyimiyle “Mektep” adıyla yakın tarihlere kadar devam etmiştir. Bu medreselerde sadece dini derslerle kalmayıp, başka yene Tarih, Edebiyat, Coğrafî, Felsefe, Farsça, Arapça gibi birçok eğitimler verilmiştir.

Mehmet Emin Buğra Bey, Doğu Türkistan'daki klasik eğitimi hakkında şöyle bahsederdi (Alptekin İ. Y., 1992):

“Doğu Türkistan’da klasik eğitim, son derece yaygındı. Ta Karahanlılar devrinden kalanları başta olmak üzere okul ve medrese evkafı, bütün ülkedeki ziraat sahalarının yüzde yirmisini teşkil ediyordu. (...) Bu cihetledir ki, Doğu Türkistan’daki okuma yazma bilenlerin sayısı, birçok Asya memleketlerine nispetle yüksek idi.”

Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri Uygur Türkçesi ile konuşurlar. Yazısı Arap alfabesi gibi Uygur yazısıdır. Uygur Türkleri çok eski tarihlerden beri kendine ait alfabeleri keşif etmiştir. Fakat günümüzde Doğu Türkistan Bölgesindeki okullarda Uygurca azınlık statüsünde sayılmaktadır ve Çin sınırları içinde herhangi bir dilin yaygınlaşması potansiyel olarak problemlili bir konudur (Dağcı ve Keskin, 2013). 1955 yılından itibaren, Çin Komünist Partisi kendisini Rusya'ya karşı güçlü görmeye başladıktan sonra, Uygur Türklerine karşı baskısı daha da artmıştır. Bunun ilk adımı eğitim sisteminde atılmıştır. 1958 yılında Doğu Türkistan'daki yüksek eğitim kurumlarında ilk adımda eğitim dilinin Çinceye değiştirilmesi mecbur tutulmuş, Arap harflerinin yerine Çin alfabe fonetik sistemine uygun Latin alfabesine geçilmesi şartı koşulmuş ve Türk eğitimcilerin işlerine son verilmeye başlamıştır.

Doğu Türkistan'ın başta Urumçi şehri olmak üzere, ülkenin 50 ayrı bölgesini noktalı bölge olarak seçip eğitim sistemine yeni dayatmalar getirmektedirler. Bu yeni uygulamada, ilköğretimin birinci sınıfından itibaren Türk okullarında Uygurca öğrenimini sonlandırmak amacıyla mecburi Çince eğitimi mecburi hale getirmişlerdir (Ataman, 2006). Doğu Türkistan'da okuma yazma bilmeyenler %58-%60 orana sahiptir. Yayınlar ise sadece %16 kadar Uygur Türkçesiyledir. Doğu Türkistan bölgesinin tarihi, kültürü ve etnik geçmişine dair bilgiler değiştirilmiştir ve bu tür bilgilerin devlet tarafından yapılan resmi yorumdan farklı olarak verilmesi yasaklanmıştır (Oğuzhan, 2018).

Günümüzde okul öncesi okullarda bile Uygurca sınıflar her geçen gün azalmaktadır. Ayrıca Çin, Sincan azınlık öğrenci sınıfları açarak, batıya yardım adıyla bir eğitim politikası yürütmüştür. Projeye ilk bakıldığında azınlık milletler açısından faydalı gözükse bile aslında bölgedeki çocuklar küçük yaşta seçilip azınlık sınıflara götürülerek kendi kültürlerinden tamamen farklı bir eğitim sistemiyle yatılı olarak okutulmaktadır

(Abulaiti, 2009). Bunlardan başka okullarda Uygur Türklerinin kendi tarihine ilgili dersleri tamamen kesmişlerdir ve tarih dersi olarak Çin tarihi öğretilmektedir.

2.5.1.4. İktisadi Yaşamları

Türk boyları içinde kendini en çok ticaret ve ekonomik hayata veren Türkler ise Uygur Türkleri olmuştur. Coğrafi yerleşim açısından Doğu Türkistan, orta Asya ve ipek yolunu birbirine bağlayan konum özelliğine sahiptir. Aynı zamanda Uygurlar, Orta Asya'nın ve Çin'in belli başlıklı şehirlerinde özellikle ipek yolu üzerindeki merkezi şehirlerde, ekonomik hayatın en aktif elemanları olmuştur. Ülkede açtıkları su kanalının sayesinde, ziraatta oldukça ileriye gitmişlerdir ve ihtiyaç duydukları bitkiler ve meyveli yetiştirmişlerdir.

Uygur Türklerinin ekonomi hayattaki en önemli geçim yolu tarımcılık ve hayvancılık olarak görülmektedir. Buğday, pirinç, mısır, arpa ve pamuk gibi birçok ürünler yetişir. Tarım, hava ikliminin kuru olması nedeniyle sulamaya ihtiyaç vardır. Bunlardan başka, sanayi bitkilerden ayçiçeği, ipekçilik ve şeker pancarı oldukça yaygındır. Bölgede yine 35 çeşit çiçek, 30 çeşit ilaç otu, 25 çeşit sebze ve 20 çeşit de meyve yetişmektedir.

Bölgede aynı zamanda hayvan bakımında da oldukça zengindir, koyun, keçi, at, deve, sığır gibi hayvanlar geçim kaynaklarının önemli bir parçası olmuştur. Halı, kilim, ipekli ve pamuklu kumaşlar dokunurdu. 1942 yılında başkent şehir Urumçi'de tekstil, sabun ve konserve fabrikaları kurulmuştur (Ataman, 2006).

Uygurların yaşadığı bu bölge önemli bir pamuk üretim bölgesidir ve Çin'in bütün pamuk üretiminin üçte birini sağlamaktadır. Bu arada kendi yetiştirdikleri pamuklar işlenerek pamuklu kumaşlar üretilmiş, yün ve yünlü kumaşlarla birlikte, Çinlilerin ürettiği ipek kumaşlardan sonra Orta Asya ve Çin pazarlarında en çok satılan mallar olmuştur.

Uygur Türkleri tarihten günümüze ticari hayatta kendilerini göstermeyi başarmışlardır. Ancak Çin Komünist Partisinin Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar iktisadi faaliyetleri de tabi tutmuştur. Bölgeler arası ticari hareketlerin kısıtlanması, Çin bölgelerinde veya Çinlilerin yoğun olduğu bölgelerde Uygur Türklerinin ikamet almasını sınırlandırmıştır.

1952-1978 yılları arası batıda yer alan Doğu Türkistan bölgesinin tüm Çin'e göre sıralaması ilk 10 sıra içindeyken, fakat 1990 sonrası arkaya doğru sıralanarak 20. sıraya gelmiştir (Kenan Dağcı , Mustafa Keskin, 2013).

Ayrıca Çin'in bölgeye uyguladığı nüfus, ekonomik gibi politikaları sonucunda bölgede yaşayan Çinliler Uygur Türklerine göre daha yüksek pozisyon ve daha yüksek maaşa sahip olabilmektedir. Uygurlarda ise iş bulmak her geçen gün zorlaşmaktadır. Bu da bölgedeki Uygurların ekonomik konusunda giderek geride kalmalarına sebep olmaktadır.

2.5.1.5. Dini Hayatları

Uygur Türkleri ilk başta Gök Tanrıya inanmışlar, sonra Şamanizm'i ve daha sonra Budizm'i kabul etmişlerdir. Uygurlar inanç alanında çok serbest olmuşlar, dini çabuk değiştirmişler ve kabul ettiği yeni dinin yayılması için de çaba göstermişlerdir. Uygur Türklerinin din konusundaki hoşgörölü bakışlarında da başarılı olduklarını görebiliriz (Ataman, 2006). Uygurlarda eğitim denince aklımıza ilk olarak dini eğitim gelmektedir. Genellikle hemen bütün çocuklar ailede temel dini eğitim alırlar. Anne – baba ya da büyükler çocuklara dinin temel kavramları öğretirler. Normalde çocuklar altı- yedi yaşına kadar temel dini eğitim alırlar ve yedi yaşından itibaren namaz kılmayı öğrenirler.

Namazların cemaat olarak kılındığı camiler, diğer bütün İslam ülkelerinde olduğu gibi Doğu Türkistan'da da gelişmiş özellik gösterir. 1913'te ülkedeki İslam dininin daha çok yaygın olduğu Kaşgar bölgesinde 114 mahallede 108 cami mevcuttur (Karaman, 2016). Doğu Türkistan'daki Uygur Müslümanları çoğunlukla Ehli Sünnetin Hanefi mezhebindendir

Oruç tutmak, diğer Müslümanlar gibi Uygur Türkler içinde önemli bir ibadettir. Doğu Türkistan'da mükellef olan Uygur Türklerinin tamamı ramazan ayı boyunca oruç tutmaya önem verir. Ramazan ve Kurban Bayramları diğer bütün Müslüman topluluklardaki gibi önemli dini bayramlardır. Uygurlarda Ramazan Bayramı 3 gün, Kurban Bayramı 5 gün olarak kutlanır. Bayram günleri akrabalar, dost – yarenler, komşular birbirinin evine bayramlaşmaya gelir. Kurban Bayramı'nda genellikle koyun ya da dana kurbanlık kılınır. Doğu Türkistan'da Hac ibadetini yapmak oldukça zordur. Maddi durumların yanında ulaşım güçlüğü, yol emniyeti, pasaport ve vize alma zorlukları gibi nedenler Hac ibadetinin yaygın olarak yapılmasına engel olabilmektedir.

Bütün bu zorluklara rağmen Hacca gitmek, Uygur Türklerinin arzuladığı kutsal bir yolculuktur (Ataman, 2006).

Son zamanlarda Çin hâkimiyetinin baskısında yaşayan Uygur Türkleri dini ibadetlerinin hiçbirini yapamamaktadır. Bunlara rağmen Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri kendi dinlerinden vaz geçmemiştir ve yıllar boyu dinlerini yaşatmayı başarmıştır. Ancak Çin'in yakın zamanlarda uyguladığı politikalarda namaz kılmak, oruç tutmak, Kuran okumak ve saklamak, dini merasimleri kutlamak, İslami kelimeleri kullanmak, kadınların başörtüsü ve dini eğitim görmek gibi dinle alakalı bütün faaliyetler yasaklanmış durumdadır. Hürriyet Gazetesinin 2 Ağustos 2012 de verdiği habere göre Pekin Yönetimi Uygurların yaşadığı bölgesine yönelik baskılarına bir yeni baskı eklenerek, bölgedeki devlet memurları ve öğrencilerin Ramazan'da oruç tutması yasaklandığını açıklamıştır. Haberde yine Uygur Halkına getirilen “Ramazan Kısıtlamaları” kapsamında devlet memuru ve öğrencilerin ramazan boyunca camiye gitmeleri ve Ramazan'a özgü dini faaliyetlerinde bulunmalarında yasaklandığı açıklanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2012). Sosyal kültürel hayat, iktisadi ve dini alandaki bu tür yasaklar ve baskılar Doğu Türkistan halkını ya onların istedikleri şekilde yaşamaya devam etmelerine ya da başka ülkelere göç etmelerine yol açmıştır.

2.5.1.6. Örf ve Adetleri

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri atalarından kalan örf – adetlerini, ülkede başka Türk milletleri ve Çinlilerle karışık yaşamalarına rağmen günümüze kadar korumayı başarmıştır.

Doğum: Eski dönemlerde Uygurlarda doğumlar evlerde, yaşlı ve tecrübeli ebe kadınlar tarafından gerçekleştirilirdi. Eğer kadın doğum sırasında zorluk çekerse evin önünde bir erkek Ezan okurdu. Bu uygulamalar doğum başarılı olana kadar devam ederlerdi. Doğum gerçekleşince müjdelemek için bir kara kazana değnek ile vurulurdu (Karaman, 2016).

Doğum yapacak kadın doğuma yakın kendi annesinin evine gider ve doğum gününden itibaren kırkı çıkıncaya kadar orada kalır. Doğumdan sonra kurban kesilir. Çocuk ve anneyi ziyarete gelenler hediyeler getirirler. Kara basma gelmemesi için bebeğin kaldığı odaya yatağın başına Kuran koyulur. Kırkı çıkıncaya kadar oda da ışıklar söndürülmez. Yeni doğan bebeğe ilk anne sütü vermeden önce ağızlandırma yapılır ve ilk anne sütü bebeğin dudaklarında ve yanağında gezdirilir. Bunun sebebi çocuğun dilinin tatlı olması

ve sağlıklı olması için yapılır. Genellikle doğumdan sonraki ilk üç gün içinde bebeğin adı verilir. Ad vermede çocuğun baba tarafından dedesi söz sahibidir. Çocuğun isminin çoğunlukla dini bir anlam içermesine ve Kurandan alınmasına özen gösterilir. Ad veren kişi genellikle dini kimliğe sahip saygın ve yaşlı biri seçilir. Ad veren kişiye hediye verilir. Doğumun yedinci günü beşiğe koyma yani “beşik toyu” töreni yapılır. Bebeğin doğmasını kutlamak için misafirler hediye getirirler ve hediyeler ailesinden birine verilir. Kırkıncı günü ise anne ve bebeğin eve dönüş günüdür. Bugün de erkek ailesi anne ve bebeği almaya gelirler ve evde Kuran okunur, dua yapılır, bu uygulamalar sonunda anne bebeği ve eşiyle eve dönerler (Gönger, 2012).

Sünnet: Çocuk altı yedi yaşına geldiğinde sünnet ettirilir. Genelde sünnet Abdallar tarafından bahar aylarında yapılır. Sünnetçiye sünnet olacak çocuk kendisi eve getirir. Çocuk ağlamaya başlayınca önceden hazırlanmış kaynamış yumurta ile ağzını kapatır ve böylece çocuğun bağırması önlenmiş olur (Karaman, 2016). Bu uygulamadan sonra büyük bir merasim yapılır. Akraba, komşu ve tanıdıklar davet edilir. Bu törene sünnet toyu denir. Misafirler çocuk için hediyeler getirirler.

Evlilik: Uygurlar genellikle görücü usulü ile evlenirler. Fakat çok az sayıda kaçma olayları görülür. Günümüzde ise kız erkek kendi tanışır ve aralarında anlaşarak modern evlilikler yaşanmaktadır. Evlenecek erkeğin rızası alındıktan sonra, bölgedeki saygın büyük kişiler ile birlikte kız istemeye gidilir. Buna Uygurlar söz salma denilir. Erkek ailesi kızın evine kumaş, yüzük, yiyecek ve çay gibi hediyeler getirir. Eğer erkek ailesi getiren hediye bohçası üzerine kız ailesi de hediye koyarsa kabul ettiğini gösterir (Ataman, 2006). Nişan merasimi yoktur. Kız istemede kızın ailesinin rızası alındıktan sonra düğüne hazırlıklar başlanır. Düğüne az kala iki aile bir araya gelir düğün günü yapılacak işleri, konacak şeyleri konuşurlar.

Düğün günü sabahı erkekler sabah namazından sonra cemaat olarak kız ailesine düğün kutlamasına gelirler. Kız tarafta misafirler için Uygur Pilavı, meze ve meyveler hazırlar. Sabah misafirleri gittikten sonra damat taraf kız ailesine tekrar gelir ve dini bir âlim tarafından imam nikâhı kılınır. Nikâha genellikle kız adına iki veli katılır. Nikâhtan sonra gelin ve damada tuzlu ekmek yedirilir.

Nikâh merasimi bittikten sonra düğün merasimi başlanır. Düğüne iki tarafının bütün akraba ve tanıdıkları gelir. Misafirler hediye getirirler, ev sahipleri de gelen misafirlere hediye verir. Düğün bittikten sonra, erkek taraf kızı yeni eve getirmeye gelirler. Kız ve

erkek yeni evlerine gelince kız ateş üzerinden geçer. Düğünden sonra da bazı uygulamalar vardır.

Cenaze: Uygurlarda ölen kişiyi sapıtmalı mezarlığa gömerler. Ölümü komşu ve yakınlarına haber vererek duyurur. Ölüyü mutlaka evde yıkarlar. Ölen kişiyi mezara koyduktan sonra, cemaat toplanarak ölünün üzerine “üç ihlas” okunmuş toprak serpilir. Daha sonra ölen kişinin erkek çocuğu cemaat içindeki yaşlı kişiden, babasının nasıl bir kişi olduğunu sorar. Yaşlı kişi de mümkün olduğunca iyi cevap verir. Daha sonra mezarlıkta Kuran okur ve cemaat dağılmadan cenaze evine giderler. Burada da tekrar Kuran okunur, komşuların getirdiği yemekler misafirlere ikram edilir (Gönger, 2012).

Ayrıca gelen misafirlere beyaz tülbent dağıtılır. Mezar ziyareti genellikle Perşembe, Cuma günleri yapılır. Ölümün üçüncü günü “Nezir” denilen tören yapılır ve yemek verilir. Ölümün kırkinci günü ise daha büyük tören yapılır buna “kırık nezir” denir. Cenaze evinde kırık gün bitene kadar ışıklar söndürülmez, müzik şarkı dinlenmez, yüksek sesle konuşulmaz, gülünmez ve gezmeye çıkılmaz. Yaklaşık bir yıla kadar düğün yapılmaz ve bunları yapanlar hoş karşılanmaz. Kırık nezri bitince daha önce yas tutma nedeniyle tıraş olmayan erkekler tıraş olurlar. Günümüzde ölümün üçüncü, yedinci, kırkinci ve birinci yıl dönümünde nezir verilmektedir (Karaman, 2016).

2.5.2. Uygurların Türkiye’ye Yerleşme Tarihçesi

Doğu Türkistan göçmenlerinin Hindistan ve Pakistan’a göçü 1930’lu yılların başında başlar. Bunlar 1940 tan 1950’ye geçen zaman zarfında bu ülkelere alışıma dahası da yerli halkın destek te görmüşler. Fakat kültür ve dil farklılıklarından dolayı kendilerini rahat hissedememişler. Bu sebeplerden dolayı, aynı kök ve tarihten olan Türkiye’ye göçerek yeni nesillerini orada kendi kültürü ve kimliğiyle yetiştirmeyi arzu etmişlerdir. Dolayısıyla Doğu Türkistan Türklerinin Türkiye’ye göç hareketleri ikinci göç aşamasını oluşturmuştur (Emet, 21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç, 2018).

Çin işgalinin ortaya çıkması üzerine, Doğu Türkistan halkının önde gelenler çeşitli toplantı yaparlar. Toplantı sonucunda Çin’e karşı savaşıp ülkeyi terk etmeme fikri çeşitli sebeplerden dolayı kabul edilmemiş ve en iyi yolun diğer hür bir ülkeye gidip vatanı savunmak olduğu kararı almıştır. Bu kararın hemen ardından hazırlıklar başlar. İki grup oluşur. Mehmet Emin Buğra başlığındaki grup 18.09.1949 tarihinde Urumçi’den ayrılır. Ondan iki gün sonra 20.09.1949 tarihinde İsa Yusuf Alptekin başlığındaki ikinci grupta Urumçi’den ayrılır.

27.09.1949 tarihinde her iki gurup Kaşgar'a ulaşır ve 01.10.1949 buradan hareket ederek 15 gün sonra Kökyar denen yere gelir. 19.10.1949 tarihinde buradan yola çıkarak çok zor şartlar altında Kökat denen sınır kapısına, buradan da uzun bir yolculuk sonra Hindistan'ın Laked şehrine ulaşırlar. Bir müddet sonra Keşmir'in başkenti olan Şiringar'a geçerler. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin başlığındaki iki gurup Lakede geldikten sonra bu bölgeye daha önce gelenler dâhil ederek Komünist Çin'den kaçıp gelenlerin listesini oluştururlar. Bu listeye göre Kökat sınır kapısından geçiş yapan kişi sayısı 852 işidir, bunlardan Lakede gelmiş olanlar 798 kişidir, diğer 54 kişi yollarda vefat etmiştir.

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Keşmirin başkenti Şiringar'a gelir gelmez, Kökat sınırından geçebilen ve Şiringar'a ulaşabilen Doğu Türkistanlılara barınarak, yiyecek, içecek ve giyecekleri sağlamak için Keşmir ve Hindistan hükümetlerine girişimde bulunmuşlar. Fakat Hindistan hükümeti gerekli yardımları yapmasına rağmen, Doğu Türkistan göçmenlerine transit geçip gitme şartıyla sığınma hakkı verebileceğini bildirir. Böylece Şiringar'daki göçmenler geçici olarak Keşmire yerleşirler, ardından Osman Batur başlığındaki İsyanı katılıp Çin Ordusundan kaçıp Tibet'e gelen 350 Kazak göçmeni Hindistan'a kabulleri için İsa Yusuf Alptekin'den yardım isterler. Hindistan hükümeti ise Çin ile ilişkisinin bozulmaması için kabul etmezler. Ancak İsa Yusuf Alptekin'in çabalaması neticesinde onlara da geçici kaydı yapılır. Ayrıca Hindistan dış işleri bakanlığı İsa Yusuf Alptekin'e bu Kazak göçmenleri için diğer sığınma ülkesi aramalarını söylerler.

Bu şartlar üzerine İsa Yusuf Alptekin sığınma hakkı alabileceği umuduyla Suudi Arabistan, Mısır, Türkiye'ye gitmeye karar verir. İsa Yusuf Alptekin ilk adım olarak 05.09.1951 tarihinde Suudi Arabistan'a gelerek, devlet kurucularını ziyaret eder ve Çin işgalinde kalan Doğu Türkistan hakkında bilgi verir ve Hindistan sınırında kalan kazak göçmenlerinin de Suudi Arabistan'a göçmen olarak kabul edilmesini rica eder. Fakat devletten herhangi sonuç alamaz. Daha sonra Mısır'a gelen İsa Yusuf Alptekin buradan da olumlu bir sonuç alamayınca 01.06.1952 tarihinde buradan Türkiye'ye geçer. Hindistan'ın Keşmir bölgesinden göçerek Türkiye'ye gelen Mehmet Emin Buğra ile birlikte, Göçmenlerin Türkiye'ye kabulü için bir sürü görüşmede bulunurlar.

Yapılan bu görüşmelerde TBMM Başkanı Refik Koraltan, Dış işleri bakanı Fırat Köprülü, Maliye bakanı Hasan Polatkan, Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, Gümrük ve Tekel Bakanı Sıtkı Yırcalı, Toprak ve İskân Genel Müdürü Hasım İscan, Ticaret Bakanı

Muhlis Efe, Millet Vekillerinden Said Bilgiç, Remzi Oğuz Arık, Milliyetçiler Derneği Başkanı Haluk Karamağralı gibi kişilerden yardım istediler. Bu arada Türk basınlarıyla da görüşerek Göçmenlerin Türkiye kabulü hakkında açıklamalar yapılır.

Tüm bu görüşmeler sonucunda Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden 350 Türk ve bunlardan başka Hindistan, Pakistan ve Arabistan'a sığınmış olan 5000 Türk'ten 1500 kişi olmak üzere toplam 1830 Türkün Türkiye'ye göçmen olarak kabulleri 13.03.1952 tarihinde onaylanır. Bu göçmenlerin çoğunluk kısmı kendi istekleri üzere İstanbul'un Zeytinburnu bölgesine yerleşmişlerdir. Bu göçün ardından 1952- 1960 aralarında 500 kadar göçmen kendi imkânlarıyla Türkiye'ye gelir. Bu göçmenlerden 160 Hane Niğde'ye, 63 Hane Konya'ya, 100 Hane Kayseri'ye, 56 Hane Aksaray'a ve 150 Hane de Manisa Salihli'ye yerleştirilmiştir (Güldeş, 2008).

İsa Yusuf Alptekin kendi yazdığı Mücadele hatıralarında şöyle anlatmıştır (Kul, Esir Doğu Türkistan İçin- 2 İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 2007):

“Nihayet 1850 Türkistan Muhaciri 26.10.1952 tarihinden itibaren Türkiye'ye hareket etmeye başladı. 1953 yılı sonuna kadar takriben 1800 kişi Türkiye'ye geldi. Türk hükümeti bu gelenlere maddi ve manevi yardımlarda bulunarak belirli yerlere iskân etti.”

Kayseri'deki Uygur Türklerinin yerleştiği mahalle, resmi kayıtlara göre “Vedat Dalokay” olarak geçmektedir fakat halk burayı “Türkistan Evleri” olarak adlanmaktadır. Daha sonra mahallelerinde talepleri üzerine mahalle adı “Hoca Ahmed Yasevi” olarak değiştirilmiştir (Özkan, 2014). Bu mahalle günümüze kadar bu isimde devam etmektedir ve halen Uygur Türklerinin toplu yaşadığı bir mahalledir.

Sonuç olarak Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye göçü iki dalga halinde gerçekleşmiştir. Birinci dalga 1949 Mao ihtilalinden sonra Çin'in yeni rejimini kabul etmedikleri için yola çıkmıştır. İkinci dalga ise 1960'lı yılların başlarında Afganistan'ı geçerek gerçekleşmiştir. Bu iki göç gelişigüzel yapılmamıştır. Liderlerinin başlılığında Uygur ve Kazak Türk toplumunun özelliklerine göre, disiplinli ve toplu şekilde yapılmıştır. Bu yönüyle göç, Türklerin milattan önceki devirlerden Orta Asya bölgelerinden Batıya doğru yapılan kitlesel göçlerinin en sonucudur. Daha sonra yukarıda bahsedilen göçmenlerin akrabaları ferdi hareketlerle serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelmeye devam etmişlerdir.

Bu iki göç dalgasının nihai ülke olarak Türkiye’yi seçmeleri tesadüf değildir, bilinçli yapılan bir seçimdir. Çünkü onların amacı dil, din, kültür ve tarih açısından aynı kökene sahip olan Türkiye’de kendilerinin yabancılık çekmeyeceklerini ve gelecek nesillerin de kendi kimliklerini kaybetmeyecek bir ortada yaşamaktı. Günümüzde ise Kazakistan’ın bağımsızlığa kavuşması sonrasında, bazı kazak aileler Kazakistan’a geri göçmektedir. 1990’lı yılların başlarına kadar Türkiye’deki Kazaklar Doğu Türkistan davası için aktif faaliyetler içindeydi. Bugün ise üçüncü nesil Kazakların Doğu Türkistan davasıyla ilişkisi kalmamıştır denilebilir. Dünyanın yaklaşık 30 ülkesine dağılmış olan Uygur Diasporası içinde, Türkiye’de yaşayan Uygurlar kendilerinin en bahtiyar Diaspora olarak addetmektedir. Çünkü onlar kendilerini maddi ve manevi her açıdan daha huzurlu hissetmektedirler (Emet, 21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç, 2018).

Osman Kubilay Gül’ün 2007’de yayınladığı *Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Hazin Bir Göç Hikâyesi* adlı makalesinde Doğu Türkistanlı göçmenlerin Türkiye’yi tercih etme sebepleri şöyle anlatılmıştır (Gül, 2007):

“Diğer bir davette Suudi Arabistan’dan gelmiştir. Bir gurup hemşehirlerimiz Suudi Arabistan’a gitmek istemiştir. İslam kardeşliği bağlamında kutsal topraklara gitmek istemiştir. Fakat Suudi Arabistan bizi kabul ederken Çin pasaportu ile kabul edeceğini söylemiştir. Türkiye’de bulunan liderlerimiz: “Bir Çinli olarak Suudi Arabistan’da yaşamak istiyorsanız oraya gidin, ama bir Türk gibi Türk Cumhuriyetlerinde yaşamak istiyorsanız Türkiye’ye gelin” mesajını göndermişlerdir. Bu mesajın etkisi ile Suudi Arabistan alternatifi de ortadan kaldırılmıştır. Suudi Arabistan maddi olarak Türkiye’den daha iyi imkânlar sunmasına rağmen Türkiye tercih edilmiştir. Tabi Türkiye’nin tercih edilmesinde adaptasyon sorununun olmaması ve davamızı rahat bir şekilde yürütebileceğimiz ortam olması da etkilidir. Bugünde baktığımızda Türkiye’nin tercih edilmesinin çok doğru bir karar olduğu gözüküyor.

Büyüklerimiz istişare yapıp: “bizim Türkiye’ye gitmemiz lazım. Biz Türk’üz, bizim dilimiz Türkçe, aynı dindeniz, geçmişimiz bir, Türkiye’deki kardeşlerimiz bizden bin sene önce çıkmışlar ve Anadolu’ya yerleşmişler. Bizde mecbur kaldık bin sene sonra, bizde kardeşlerimizin yanına gitmemiz lazım kibiz ancak orada Doğu

Türkistan'daki derdimizi anlatabiliriz. Onların desteği ile Doğu Türkistan meselesini uluslararası platformlara getirebiliriz.” Diyerek tercihlerini Türkiye’den yana kullanmıştır. O zamanlar rahmetli İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Beyler ilişi de Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesinin lideri idi. Bu liderlerinde Türkiye’de bulunmaları bu kafilenin Türkiye’yi tercih etmelerinin önemli sebeplerinden birisidir”

Son tarihlerde özellikle 2009 yılından sonrası Türkiye’ye eğitim amaçlı kendi imkânlarıyla veya Türkiye devlet bursu ile bir sürü öğrenci gelmiştir. Yanı sıra Türk mallarının Doğu Türkistan Uygurlar arasında yayılmasından dolayı buraya ticaret için gelip yerleşen Uygurlarda fazla sayıda bulunmaktadır. 2015 yılında Doğu Türkistan’daki pasaport alma kolaylığı ve Türkiye vizesinin hem kolay hem hızlı olması sebebiyle on binlerce Uygur Türkü Türkiye’ye gelmiştir. Bu arada pasaportu olanlardan Türkiye’ye sadece seyahat için gelip gidenlerde büyük bir boyutu aşmaktadır.

2.5.3. Uygurların Türkiye’deki Hayatı

Türkiye’deki Uygurların en yoğun yaşadığı şehir İstanbul’dur. Bundan başka toplu olarak Kayseri, Ankara, Konya, Bursa, İzmir ve Adana gibi şehirlerde de yaşamaktadır. İstanbul’dakilerin çoğu ticaret ve deri tekstil işleriyle uğraşırken, Ankara’dakilerin büyük kısmı ise devlet memuru, Kayseri dikiler ise işçi, esnaf veya memurdur. Türkiye’deki Uygur Türklerinin büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Bu yüzden hayvancılık ve tarımcılıkla meşgul olanlar yok denecek kadar az sayıdadır.

Türkiye’de yaşayan Uygur Türkleri kendilerini dünyanın başka ülkelerinde yaşamakta olan Uygurlara göre daha rahat ve huzurlu hissetmektedir. Çünkü Türkiye Uygurlara göre kendi kültürüyle ortak dil sistemi ve köke sahip bir ülkedir. Kendi kültürlerini kolaylıkla yaşayabilmek ve kardeş millet halkının kendilerine birçok yönde destek olmaları Uygurların Türkiye’yi ikinci ana yurdu olarak görmelerinin temel sebebidir.

2.5.3.1. Sosyal-Kültürel Hayatları

Uygur Türklerinin en yoğun olarak yaşadığı şehir İstanbul ve Kayseri’dir. İstanbul’da yaşamakta olan Uygur Türkleri Çoğunlukla toplu şekilde Zeytinburnu, Sefa köy merkez olarak İstanbul’un birçok semtlerine yerleşmiştir. Kayseri’deki Uygurlar ise genellikle Ahmed Yasevi Mahallesiinde bulunmaktadır. Uygur Türkleri genellikle aynı mahallede birbirine yakın yaşamayı tercih ederler. Uygurlar komşu ve çalışma arkadaşlık

ilişkilerinde birbirine yakın olmakla birlikte, evlilik konusunda da kendi içindekilere dönük bir tavır takınır. Grup dışı evlilikler olsa bile genel evliliklere göre çok düşük bir orantıya sahiplerdir.

Türkiye’de yaşayan Uygurlar dünyanın diğer ülkelerindeki Uygurlara göre kendilerini en rahat bulmaktadırlar. Çünkü Türkiye’de kendi kültürlerini, örf-adetlerini, dili ve dinini engelsiz bir şekilde yaşatabilmiş ve sosyal kültürel Türkiye’de baya ileri sürmüştür ve Uygur Türklerinin davası ve sosyal kültürel faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli rol oynamıştır.

Uygur Türkleri, Doğu Türkistan’dan göç ederek yola çıktığı andan bile teşkilatlanmaya ve organize ederek hareket etmeye özen göstermişlerdir. Ancak göçten sekiz yıl sonra, Kayseri’deki Uygur Türkleri bir dernek çatı altına toplanmayı karar verir. 1980 yılına gelince diğer dernekler gibi “Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği” de kapatılır ve bu derneğin yeniden faaliyete geçmesi 1989 yılında mümkün olur. Derneğin ilk başkanı Mehmet Cantürk’tür, daha sonra sıra ile Mehmet Emin Batur, Emrullah Efendigil, Ebubekri Türksoy başkanlık yapar.

Günümüzde de Hoca Ahmet Yasevi mahallesinde halen faaliyetleri devam etmektedir ve son beş senedir dernek Başkanlığını Seyit Tümtürük yapmaktadır. Dernek 2002 yılında Ankara’da şubesini açmıştır, başkanı ise Hayrullah Efendigil’dir. Bu şube resmi kurumlarla ilişkilerini yürütmektedir.

1992 yılında İstanbul’da *Doğu Türkistan Milli Merkezi* kurulur ve Doğu Türkistan ile ilgili tüm sivil kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamak üzere faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu merkezin kuruluşuna fiilen Kayseri’de bulunan Doğu Türkistanlılar katılmış ve yönetiminde de önemli görevleri üstlenmiş. Bu merkez 2004 yılında Erkin Alptekin öncülüğünde 20 ülkeden 50 Doğu Türkistan sivil toplum Kuruluşlarının bir araya gelmesiyle *Dünya Uygur Kurultayı*’na dönmüştür. Kayseri’deki Uygurlardan Hamit Göktürk İstanbulda bulunan *Doğu Türkistan Vakfı*’nın bir dönem başkanlığını yapmıştır. Ayrıca Kayseri doğumlu Uygur gençleri bir araya gelerek İstanbul’da *Doğu Türkistan Gençlik Derneği*’ni kurmuşlardır (Özkan, 2014).

2006 yılında Doç. Dr. Atavullah Şahyar’ın başkanlığını yaptığı İstanbul’da *Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği* kurulur. Derneğin internet sitesinde hizmet alanı ise şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türk ve İslam milletinin ayrılmaz bir parçası olan Doğu Türkistan’ın tarihi, kültürü eğitimi ve benzeri konularda araştırma yapmak. Müslüman halka İslam’ın sağlam ulaşmasında gayret göstermek, İslami eserlerin Uygur Türkçesine çevrilmesi ve her türlü bilgilendirme yapması gibi faaliyet yapmak.”

Türkiye’deki Uygurların dernek çalışmalarından başka, kültürel faaliyet ve Uygur meselesinin yürütülme açısından önemli diğer araçlar ise Uygurların kendileri çıkardığı yayınlar ve kurdukları internet sitesidir. Doğu Türkistan Vakfı tarafından yayınlanan Doğu Türkistan’ın Sesi Dergisi bu bakımdan Türkiye’deki en önemli yayın faaliyetidir (Güldeş, 2008).

Türkiye’deki Uygur Türkleri genellikle aynı mahallede toplu halde komşu olarak yaşamayı tercih ettikleri için sosyal ve kültürel hayatlarını sürdürmesi daha kolay ve geniş olmaktadır. Uygurların toplu yaşadığı mahallelerde (İstanbul’da Zeytinburnu, Çapa ve Sefaköy) yöresel Uygur lokantaları, Uygur marketleri, kitap haneleri, yöresel ekmek fırınları gibi günlük ihtiyaçlarında bile kendi kültürüne ait her türlü malzemeleri bulma imkânı sahiptir. Aynı çevrede beraber komşu olarak yaşadıkları için kendi örf adetlerini ve geleneklerini de çok rahatça yaşayabilmektedirler. Kayseri’de yaşayanların çoğunun akraba durumunda olduğu söylenebilir. Uygurlar düğün-dernek, bayramlaşma, cenaze gibi toplu törenlerde mümkün olduğu kadar bir araya gelmeye ve kendi kültür, örf adetlerini en azından bunun gibi özel günlerde genç kuşaklara tanıtmaya ve anlatmaya özen gösterirler. Bu bakımdan Uygur Türklerinin, Doğu Türkistan’dan getirilen gelenek ve örf- adetlerinin bazı kısımları biraz değişmiş olsa bile, hala devam etmekte olduklarını söyleyebiliriz.

Özel gün ve bayramlarda doppa (şapka, takke) ve çapan (ceket) gibi kendilerine öz giysilerinin giyilmesine, yöresel yemeklerinin yapılmasına, milli çalgılarının çalınmasına gayret ederler. Böylece Uygur Türkleri memleketinden getirilen milli hasletlerinin devam ettirildiği düşünülmektedir (Özkan, 2014).

Türkiye’de yaşayan Uygur aileleri de kendi kültürünü devam ettirmeye çok önem vermektedirler. Hemen her ailede milli kültürüne ait eşyalar bulunmaktadır. Birçok aile evin döşemesini de memleketteki evleri gibi yapmaya çalışmışlardır. Normal günlük hayatlarında aile içi Uygur dili ile konuşmaya, kendi yöresel yemeklerini yapmaya ve

milli sanatlarını yaşamaya gayret ederler. Genelde her ailede Uygur Türkçesi ile yazılan kitaplar da bulunmaktadır.

Kayseri’de Ahmet Yasevi Mahallesi gibi, İstanbulda Uygurların merkez olarak yaşadığı yerlerden Zeytinburnu semti, Sefaköy ve Silivri’ye göre Uygurlar bakımından yerleşik hayat şeklini almıştır. Zeytinburnu Uygurların eski yerleşik noktası olmasından dolayı, Uygurlar kurs, lokanta, emlak gibi birçok farklı alanlarda yer almıştır. Dolayısıyla, başka semtlerdeki ya da başka illerden gelen Uygurlar kendilerini kendi memleketteki gibi hissetmekle beraber, bayramlarda bu küçük Uygur mahallesini ziyaret ederek teselli ve mutluluk aramaktadırlar.

2.5.3.2. Dil ve Eğitim Durumları

Uygurlar Türkiye’ye yerleştikten sonra kendi milli kültürü ve örf adetlerini kendi topluluğu arasında yaşatmaya çok önem vermişlerdir. Bunların yanı sıra, yeni ortam ve yeni yaşam koşulları bazı değişikliklerini de getirmiştir. Bunların başında dil değişimi gelmektedir. Yeni yerleştikleri ülkeye alışmak, halk ile anlaşmak ve yaşamlarını bir şekilde sürdürmek için ilk önce bu ülkenin dilini öğrenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Aynı köke sahip olan Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki birçok benzerlikler dil öğrenmede baya kolaylık sağlamış olsa da bu benzerlikler iki dili birbirine karıştırarak kullanım sonucunda Uygurcanın zayıflamasına sebep olmuştur.

Göçten günümüze kadar 50 yıla yakın Kayseri’de yaşamış Uygur Türkleri şehirle bütünleştikleri için günlük dil kullanımları Türkiye Türkçesi hatta Kayseri ağızına dönüşmüştür. Buna rağmen hem ağız özellikleriyle hem korumaya çalıştıkları milli kültürü ile pek çok bilimsel çalışmalara konu olmuştur (Özkan, 2014).

Göç tecrübesine ilave olarak, bir iletişim aracı olmak ve aynı anda Doğu Türkistan’la aralarında bir bağ olarak ta tam anlam kazanan Uygur Türkçesinin (Karabulut, 2005) her üç kuşak arasında kullanılıyor olması, ortak bir mekân üzerindeki ortak dayanışma ağları, sözlü kültürün etkinliği ve endogami yapı topluluğu güçlendiren etkenlerdendir (Karaman, 2016).

Birinci ve ikinci kuşakta büyük ölçüde Uygur Türkçesi konuşma becerisi devam ederken, üçüncü kuşakta Uygur Türkçesinin kullanılma becerisi giderek azalma durumundadır. Yeni nesillere göre Uygur Türkçesini bilmek aslında günlük hayatta kullanmaktan daha fazla Doğu Türkistan’la ilgili bir kültürel bağları hatırlamak şeklinde algılanmaktadır. Derneklerde Türkiye’de doğmuş ya da büyümüş olan yeni kuşaklara

yönelik açılan ana dil kurslarına katılım sınırlı kalmış ve devamlı olarak sürdürememiştir (Özkan, 2014).

Türkiye’deki Uygur aileler çocuklarına iyi bir şekilde Uygur Türkçesini öğretmek için aile içi Uygurca konuşma, Uygur Türklerinin toplu etkinliklerine katılma ve ana dil kurslara gönderme gibi her türlü çabalar göstermesine rağmen çocukların okuldaki eğitim dili ve arkadaşlık çevresi onlara daha çok Türkiye Türkçesini konuşmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla Uygur dili onlar için anlaşması kolay ama konuşması zorlayan bir dil haline gelmiştir.

Günümüzde Uygurların Türkiye’deki nüfusunun çoğalmasıyla ve ana vatanı ile bağlantıların kesilmesiyle dernekler ve Uygur topluluğu kendi ana dilini korumaya ve yeni nesiller arasında yaşatmaya daha çok önem vermeye başlamıştır. Derneklerde eskiye göre daha fazla Uygurca kurslar açılmaktadır. Eskide çocukların eğitiminde başarılı olmasını isteyerek sadece Türkiye Türkçesine destek veren ebeveynlerde şimdi de ise çocuklarını ana dil kurslarına göndermektedir. Yeni kuşaklar arasında Uygurca şarkı, şiir, makale gibi edebi sanat yarışmalar düzenleyerek çocuklara kendi dili ve kültürünü aktarmaya çalışmaktadırlar. Uygur aileler çocukların eğitim görmesine de çok önem vermektedirler. Birçok aileler Türkiye’deki okulların dini hiçbir baskı olamadığından çocuklarını hem normal okullara hem kuran kurslarına göndererek aynı anda fenni ve dini eğitim görmelerine destek olmaktadır. Bununla birlikte bazı az sayıdaki aileler memleketteki baskılar yüzünden çocuklarına istediği kadar dini eğitim veremeyen aileler ise çocuklarını sadece medrese ve kuran kurslarına göndermektedir. Sonraki yıllarda Türkiye’ye eğitim amaçlı gelen ve yerleşen gençler de büyük bir rakama sahiptir ve birçoğu burada üniversitelerde çeşitli bölümlerde eğitim görmektedir.

2.5.3.3. Ekonomik Durumları

Türkiye bir anlamda Uygur Türkleri için yaşaması zor olan bir ülkedir. Türkiye’de yaşayan Uygurlar genellikle kiralık evde otururlar. Yabancı olarak görüldükleri için çalışma izni alma ve iş bulmakta baya zorlanıyorlar. Bu nedenle birçok Uygur Türkü ekonomik açıdan zorluk çekmektedir. Geçimlerini çoğunlukla pazarlarda tezgâhçılar, seyyar satıcılık ve Uygurların toplu yerleştiği mahallelerde ihtiyaçlarına göre dükkân açmak gibi işlerle sağlamaktadır. Birinci dönemde göç ederek Türkiye’ye yerleşen Uygur Türkleri geldiği ilk yıllarda memleketinde daha çok hayvancılık ve tarımcılık

işleriyle uğraşmışken, Türkiye’de ise daha çok sanayide vasıfsız işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlar. Bir kısmı küçük sanayi işletmelerine yerleştirilir ve diğer bir kısmı ise deri giysi imalatı yaparlar. Memuriyete atılanlar ve ticaretle uğraşanlar ise tüm oranın %5’ini kadar oluşturmaktadırlar. Çalışan kadınlar ise sadece %2-3 civarındadır (Güldeş, 2008).

2009 yılından başlayarak ağırlıklı olarak 2013-2014 yıllarında Doğu Türkistan’daki birçok Uygurlar illegal yollar ile Çin’den kaçmıştır. Onların amacı ise hayatlarını ve dinini özgürce yaşamaktır. Tayland ve Malezya’ya kaçak yollarla geçerek yakalanan Uygur Türkleri, Türkiye devletinin soydaşlarına sahip çıkmasıyla Türkiye’ye getirilen Uygur Türkleri arasında kadınlar ve yetim çocuklar büyük bir orana sahiptir. Bu kadınlar ve çocukların eşleri, babaları halen Tayland hapisanesinde ya da Çin’e gönderilerek Çin hapishanelerinde tutuklu bulunmaktadır. Bunlar gündelik hayatlarını maddi ve manevi açıdan çok zor sıkıntılar altında geçirmektedir. Çoğu çocuklu kadınlar olduklarından ve eğitimi yeterli olmadıklarından çalışma imkân bulamamıştır. Bazıları ise evde el işleri yaparak biraz para kazanmaktadır.

Kayseri ve İstanbul’daki Uygurların dernekleri de bunlara yardımcı olmakta, yetim çocukların kalacak yeri ve eğitimine destek olmaktadır. Yetim çocukların masraflarını karşılamak için İstanbul’daki Uygur kadınlar tarafından “Nuzugum Yetim Çocuklar Fonu (NYÇF) ” kurulmuştur. NYÇF çatısı altında birçok kadın el işi yapıp satarak destek oluyorlar. Ayrıca Amerika, Avrupa ve Türkiye’deki hayırseverler her ayda belirli para göndererek ihtiyaç sahibi çocuklara yardım yapmaktadır.

2.5.3.4. Özel Durumlar

Türkiye’de yaşayan Uygur Türklerinin en önemli sorunlarının başında ikamet gelmektedir. İlegal yolları Türkiye’ye gelenler ise zaten bu sorunu aşamamaktadır. Geçici vize ile gelenler ise ikamete başvuru yapabilmektedir.

Türkiye vatandaşlığına sahip olmayan, son yıllarda içerisinde Türkiye’ye gelen Uygur ailelerin burada doğmuş çocuklarının ne pasaportu ne de ikameti vardır. Çin pasaportunun da süresinin sınırlı olmasından dolayı elindeki pasaportun süresi bitmiş ama Çin konsoloslüğundan uzatma talebi reddedilmiş olanlarda çok fazladır. Özellikle 18 yaş altı Türkiye’ye gelen çocukların 5 senelik süresi bitmiş durumdadır. İkamet olmadan Türkiye’de herhangi resmi işlemlerin yapılmaması Uygurlar için büyük bir sıkıntı olmuştur. Çocukların okula kayıt olmaları, hastaneye gitmeleri gibi durumlarda

işlem yapamamaktadır. Ancak bazı aileler okullara kendi derdini anlatarak çocuklarının dışarıdan misafir öğrenci olarak eğitimi alabilmelerini sağlamıştır.

Pasaportun süresinin bitmesi de önemli bir sorun olmaktadır. Pasaportun yenilenme imkânı olmadığı için hukuki açıdan sıkıntılar yaşanmaktadır. Çin konsolosluğu pasaport süresini uzatmıyor ve eline sadece Çin'e geri dönebilecek olan "Beyaz Pasaport" veriyor. Bu nedenle Türkiye'de bulunan Uygurların az bir kısmı dışında pasaport ve ikamet sorunları nedeniyle yasadışı/kaçak konumdalar (Mazlum-Der, 2003).

Türkiye'den sığınma talep eden ilk Uygur Kafilesinin Ankara'ya varışının üzerinden 66 yıl geçti. Bugün yine Uygur bölgesindeki dini inançlara ve kültürel yaşama yönelik muazzam baskılar sebebiyle göç etme kararı alan ve Türkiye'ye gelmeye muvaffak olmuş, aralarında kanaat önderleri, din adamları, kadınlar ve çocukların olduğu binlerce Uygur Türkleri, kolaylaştırılmış şartlarda Türk vatandaşlığına olumlu cevap verileceği günü bekliyor. Bu beklentiyle birlikte başvuru süreçlerinden umudu kesilmiş ve pasaportunun/ vizesinin süresinin bitmesi halinde sınır dışı edileceği, pasaport uzatamayacağı kaygısı taşıyan ve çareyi Avrupa ülkelerine sığınma talep etmekte bulan çok sayıda Uygur Türkleri bulunmaktadır (Ertürk, 2018).

Uygurların Türk vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları için yabancı konumunda çalışma izni sıkıntısı da çekmektedir. Çalışma izni olmadan iş bulma ya da çalışma imkânı da çok azdır. Çalışanların birçoğu da kaçak olarak az maaşa çalışmaktadır. İş bulamayanlar ise pazarlarda tezgâhtar veya seyyar satıcılık gibi işlerle meşgul olmaktadır.

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bilimsel araştırma, ya da kısaca araştırma terimi, çok değişik şekillerde tanımlanmıştır. Konuya ilişkin yayınlarda sıkça kullanılan ve burada da küçük bir ek ile benimsenen bir tanıma göre, araştırma, “problemlere güvenilir çözümler aramak amacı ile planlı ve sistemli olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi (analizi), yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi” sürecidir (Karasar, 2012).

Yöntem, bilimde, teknikte, sanatta ve her konuda kullanma alanı çok geniş olan bir kavramdır. Yöntemin Osmanlıca’ da ki eş anlamı usul’ dür, kimi batılı ulusların dillerindeki eş anlamı ise metot’ dur. Yöntemin çeşitli açılardan tanımı yapılabilir. Bu arada bilimsel çalışma ve yazma yöntemleri açısından yaklaşık tanımı şöyledir:

Yöntem, bilime temel olan, yön veren, bir amaca erişmek, bir sonuca varmak, bir işi kolaylaştırmak için tutulan akla uygun ve düzenli yoldur (Yazıcı, 1993).

Bilimsel araştırma yaklaşımları, Nitel araştırma ve Nicel araştırma olmak üzere iki grupta incelenir.

Nicel araştırma olgu ve olayları nesneleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür.

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koymasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Arslan, 2012).

Nitel araştırmada amaç, insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl kurmakta, oluşturmakta olduğunu anlamak ve içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını yorumlamaya çalışmaktır.

Nitel araştırma özellikleri:

- a) Doğal ortamda duyarlılık
- b) Araştırmacının katılımı
- c) Bütüncül yaklaşım

- d) Algıların ortaya konması
- e) Araştırma deseninde esneklik
- f) Tüme varıcı analiz

Bu araştırma verilerin derinlik ve zenginlikleri içinde betimlenmesi için nitel bir araştırma yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Araştırmada hem araştırma sürecinin tasarlanmasında hem de veri toplama sürecinde nitel araştırma anlayışları çerçevesinde hareket edilmiştir. Nitel yaklaşımlarda araştırmacının üstlendiği roller önemlidir. Bu açıdan araştırmacı; araştırmanın tasarlanması, veri toplama sürecinin yürütülmesi, verilerin çözümlenmesi ve raporlanmasından sorumlu olmuştur. Araştırmacıya ait görüşler yalnızca toplanan verilerin çözümlenmesinden sonraki yorumlama kısmında rapor edilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda araştırma sonuçlarını genelleme kaygısı olmadığından evren-örneklem ilişkisinden farklı olarak çalışma grubu oluşturulmaktadır. Bununla birlikte nitel araştırma içerisine nicel yaklaşımlardan yola çıkarak oluşturulmuş bazı örneklem yöntemleri de bulunmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmada çalışma grubu; seçkisiz olmayan (rastlantısal olmayan) örnekleme sınıfından amaçlı örneklemin bir uygulama biçimi olan benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırmacılar olasılıklı olmayan ya da rastlantısal olmayan (seçkisiz olmayan) örneklem kullanmaya eğilimindedir. Bu onların, örneklem büyüklüğünü önceden belirlemelerine sık rastlanmadığı ve örneklemin alındığı daha büyük grup ya da nüfus hakkında kısıtlı bilgiye sahip oldukları anlamına gelir. Matematiksel kurama dayalı önceden planlanmış bir yaklaşım kullanan nicel araştırmacının aksine, nitel araştırmacı vakaları yavaş yavaş seçer, bir vakanın seçilip seçilmeyeceğini belirleyen ise onun özel içeriğidir (Neuman, Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1, 2017).

Farklı zaman ve biçimlerde olsa da Türkiye'ye göç etmiş Uygur ailelerinden İstanbul'da ikamet edenler buradaki alt grup niteliğini taşımaktadır. Araştırmacı tarafından İstanbul'un farklı bölgelerinde yaşayan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 25 aileye ulaşılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Çözümü

Araştırmada veri toplama süreci nitel olarak yürütülmüştür. Üç temel veri toplama süreci sürdürülmüştür. Bunlardan birincisi alan yazında yer alan dokümanların incelenmesi iken ikincisi de yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılmasıdır. Üçüncü olarak araştırmacının kişisel özelliklerini de dâhil ederek katılımcı gözlemin gerçekleştirilmesidir.

Görüşme (mülakat), sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme çoğunlukla yüz yüze yapılmakta ise de, telefon ve görüntülü telefon gibi anında ses ve resim iletilerleriyle de olabilir. Görüşmeler, uygulanan kuralların katılığına göre yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olmak üzere üçe ayrılabilir:

Yapılanmış görüşme, daha çok, önceden yapılan ve ne tür soruların ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en ayrıntılı biçimde saptayan görüşme planının aynen uygulandığı bir görüşme şeklidir.

Yapılanmamış görüşme, görüşmeciye büyük hareket ve yargı serbestisi veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların köküne inmeyi sağlayan bir görüşme şeklidir.

Yarı yapılanmış görüşme, görüşmeler çoğunlukla yapılanmış ve yapılanmamış olan iki uç arasında bir ortamda yapılır ki, buna da yarı yapılanmış görüşme denir (Karasar, 2012).

Görüşme yapmak, nitel araştırmada yaygın olarak kullanılan bir veri toplama aracıdır. Katılımcılara açık uçlu soru sormayı içerir. Görüşmenin temel kısmı çalışma boyunca araştırma alt problemlerinin ele alınmasıdır. Görüşmeciler, görüşme yaparak deneklerin, kişisel bakış açılarını yakalama imkânına erişirler. Görüşme, ayrıntılı görüşler edinmek için görüşmecilerin ek sorular sormasına izin verir. Görüşme, katılımcıların kişisel yönlerini ayrıntılarıyla paylaşmakta özgür olabildikleri birebir görüşme şeklinde olabilir (Creswell, 2017).

Gözlem, kişiler kendilerini görüşmelerde ifade edemediklerinde, görüşme yapılması olanaksız ya da isteksiz olduklarında ve nitel araştırmacı temel olgunun ifade edildiği ya da konuşulduğu bölgeye gerçekten gidebildiğinde, nitel verinin ideal bir biçimi olabilir. Gözlemler, görüşme yapmaya da yardımcı olabilirler (Creswell, 2017).

Bu araştırmada uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmede 16 soruluk bir form oluşturulmuş ve görüşmenin gidişatına göre katılımcılara yeni alt sorular yöneltmiştir.

Böylelikle katılımcıların Türkiye’deki yaşamlarına uyum becerilene yönelik düşünce, tutum ve davranışları ile bunların nedenlerinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Görüşmeler bireysel olarak gerçekleştirilmiş ve yaklaşık yarım saat sürmüştür. Sorulara verilen sesli kayıt altına alınmış ve aynı zamanda yanıtlar araştırmacı tarafından görüşme formuna notlar işlenmiştir.

Ayrıca araştırmacı çalışma grubunda bulunan 10 ailede katılımcı gözlemde bulunarak, bu ailelerin yaşam ve uyum becerilerine yönelik notlar almıştır. Söz konusu bu notlar verilerin çözümlenmesi sırasında yorumlara etki etmiştir. Aynı zamanda araştırmacının bizzat kendisinin de araştırma bağlamında aktif biçimde sürecin içinde olması yanıtların tutarlılığı için öznel olmayan bir değerlendirme için önemli görülmektedir.

IV. BÖLÜM

4. BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde araştırma kapsamındaki verilerin çözümlenmesi sonrası elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Çalışma grubunda bulunan 25 katılımcının yaş dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların yaş dağılımı

Yaş	f	%
20-25	2	8
26-30	6	24
31-35	7	28
36-40	4	16
41-45	4	16
46 ve üstü	2	8
Toplam	25	100

Yaş dağılımları tablodan da anlaşıldığı gibi 26-30 ve 31-35 yaş aralıklarında olanlar yüzde 24 ve 28 oranla çoğunluğa sahipken diğer gruplar ise yüzde 8 ve 16 oranla daha düşük bulunmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

	f	%
Erkek	8	32
Kadın	17	68
Toplam	25	100

Tabloda anlaşıldığı üzere görüşme katılımcılarının 17 tanesi kadın ve 8 tanesi erkektir. Yüzdelik oranına bakılırsa kadın sayısı %68 iken erkek sayısının toplam sayısına karşılık oranı %32'dir. Bu cinsiyet dağılımına göre çalışmamıza katılım sağlayan kadınların sayısının erkek sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Erkeklerin

daha çok dışarıda çalışması kadınların ise evde oturması ve bazı özel şartlar dolayısıyla katılımcılar çoğunlukla kadınlardan oluşmuştur.

Çalışma grubunda bulunanların eğitim düzeyleri ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların eğitim düzeyi dağılımı

Eğitim Düzeyi	f	%
İlkokul ve okur- yazar olan	3	12
Ortaokul	1	4
Lise	3	12
Lisans	11	44
Yüksek lisans	6	24
Doktora	1	4
Toplam	25	100

Yukarıdaki tabloda gösterdiği gibi görüşme kabul edenlerin içinde lisans düzeyinde eğitim alanlar daha fazla bulunmaktadır. Yükseköğretim seviyesinde (lisans, yüksek lisans ve doktora) olanlar toplam sayının %72 gibi çoğunluğa sahiptir. Burada okur-yazar olamayanlar bulunmamaktadır. Genel olarak bu çalışmada görüşme yapılanların iyi bir eğitim düzeyi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada eğitim düzeyinin yüksek oluşu görüşme yapılan katılımcıların yaş dağılımındaki genç nüfus oranının daha fazla olması ile ilgili olduğu açıklanabilir. Daha genç yaşta olanların, bulabildikleri ölçüde eğitim imkânlar ve fırsatlardan yararlanabilmeleri mümkün olabilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların yaşadıkları bölge dağılımı

Semt	f	%
Fatih	9	36
Zeytinburnu	8	32
Sefaköy	4	16
Gölgören	2	8
Başakşehir	2	8
Toplam	25	100

Tabloda görüldüğü üzere çalışmamıza katılan katılımcılar; Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy, Güngören ve Başakşehir olarak 6 semtte yaşamaktadır. Fatih’te yüzde 36 ve Zeytinburnu’nda yüzde 32 olarak bu iki semtte yaşayan katılımcılar daha fazladır. Katılımcıların her semtte en az 2 aile olduğu anlaşılmaktadır, dolayısıyla Uygur ailelerin Türkiye’de kendi topluluğu içinde yaşamayı tercih ettiklerinin ipuçları ortaya çıkmaktadır.

İstanbul’da yaşayan katılımcıların aile yapısına ilişkin olarak aile yapısı yapılan yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlemlerden elde edilen veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 7. Katılımcıların ailesindeki birey sayısı

Üye sayısı	f	%
2-3	13	52
4-5	6	24
6-7	3	12
8-9	2	8
10	1	4
Toplam	25	100

Çalışma grubundaki Uygur ailelerin aile yapısı, ortalama yüzde 52’lik oranla 2-3 kişilik aile bireylerinden oluşmaktadır. Bu oranı yüzde 24 ile 4-5 kişilik ve yüzde 12 ile 6-7 kişilik aileler takip etmektedir. Bunların yanı sıra yüzde 8’lik oranda 8-9 kişilik aile ve 10 kişilik bir kalabalık aile de bulunmaktadır. Bu durumda katılımcıların çoğunluğunun çekirdek ailelerden oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. Katılımcıların ailesindeki çocuk sayısı

Çocuk sayısı	f	%
0 (çocuk yok)	4	16
1-2	10	40
3-4	4	16
5-7	7	28
Toplam	25	100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların yüzde 40'lık oranla 1-2 tane çocukları vardır. Bu tabloyu aile üyesi yansıtan tablo ile aynı şekilde yorumlamak mümkündür. Kalabalık aileler de mevcut olsa da Uygur aileleri daha çok çekirdek ve az çocuklu aile yapısı şeklindedir. Ayrıca, çekirdek ailelerin oranının yüksek oluşunu katılımcıların genç nüfusa daha fazla sahip olmaları da etkilemektedir.

Tablo 9. Aileden ayrı yaşayan üye durumu

Ailede ayrı yaşayan üye	f	%
Var	2	8
Yok	23	92
Toplam	25	100

Aile üyesinden ayrı kalan ya da farklı yerde yaşayan olup olmadığı sorulduğunda, katılımcılardan 2 kişinin eşinin memlekette yaşadığı kendisi ve çocuklarının ise burada olduğu beyan edilmiştir. Diğer katılımcılar aile üyelerinden herhangi birinin ayrı yaşamadığı belirtmişlerdir.

Tablo 10. Ailedeki çocukların okula gitme durumu

Okula gitme durumu	f	%
Çocuğum yok	4	16
Evet, gidiyor	8	32
Hayır, gitmiyor	6	24
Bazıları gidiyor, bazıları gitmiyor	7	28
Toplam	25	100

Katılımcıların çocuklarının okula gitme durumları yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Tabloda çocuğu olanların çocuklarının okula gitme oranı yüzde 32, gitmeme oranı yüzde 24 ve çocuklarının içinde bazılarının gitme bazılarının gitmeme durumu ise yüzde 7'ye sahiptir. Burada çocukları okula gitmeyen katılımcıların birinin çocukları okulu bitirmiş olduğundan, diğerlerinin ise çocuklarının yaşının daha küçük oldukları için okula gitmediğini söylemektedir.

Katılımcıların ekonomik olarak geçim kaynaklarının durumunu belirlemek için gelirlerini nasıl sağladığına ve iş sahibi olma durumlarına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Gelir getiren aile üyesi dağılımı

Gelir getiren aile üyesi	f	%
Benim	9	36
Eşim	11	44
Gelir yok	4	16
Babam	1	4
Toplam	25	100

Katılımcıların ailesinde gelir getiren kişi sorulduğunda yukarıda verilen tablodaki gibi yüzde 44 oranla eşim diye cevap verilmiş olup bunların hepsi kadın katılımcılardır. Bu katılımcıların ev hanımı olarak yaşamakta olduğu ve ailesindeki gelirin evin erkeği tarafından sağlandığı belirlenmiştir. “Benim” diye cevap veren 9 kişinin 8’i erkek ve 1 kişi ise kadın katılımcıdır. Tabloda gösterdiği gibi yüzde 4 oranla 1 katılımcı ise ailesinde gelir getiren kişinin babası olduğunu söylemiştir. Kalan yüzde 16 orana sahip 4 katılımcı ise hiçbir geliri olmadığını söylemiştir. Katılımcılarımızın cevabına göre ailede gelir getirenlerin bir katılımcı hariç diğerleri erkek taraftır. Bu bir kadın katılımcı ise eşinin burada olmadığını ve üç tane çalışmakta zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Tablo 12. Gelir getirenin iş durumu dağılımı

İş Yapma Durumu	f	%
İşsiz	4	16
İşçi	6	24
Memur	6	24
Serbest iş	9	36
Toplam	25	100

Tabloda gösterildiği üzere katılımcıların ailesindeki gelir getiren kişinin iş durumu işsiz, işçi, memur ve serbest iş olarak dört guruba ayrılmıştır. Bunların içinde işsizlik oranı ise yüzde 16 ile 4 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu 4 katılımcı iş durumu hakkında konuştuğunda (bir katılımcı kadın olup diğer üçü ise erkektir) Türkiye şartlarına göre çalışma izni ya da oturma izni olmadıklarından ve eğitim düzeyinin yetersiz olduğundan henüz bir iş bulamadığını, geçimini ise memleketten getirdikleri ve tanıdıklarının yardımı ile idare ettiğini söylemektedir.

Katılımcıların ailesindeki gelir sağlayan kişinin memur devlet memuru olanlar ise yüzde 24 ile 6 kişi olup, bunlar aile hekimi, öğretmen ve polis memuru olarak çalışmaktadır ve biri ise emekli olmuştur. Devlet memuru olanlar Türkiye'ye daha önceden gelenler olup, bazıları ilkokuldan beri Türkiye'de eğitim almıştır. Buna göre, Türkiye'ye daha önceden göç etmiş ve uzun zamandır yaşamakta olanların durumunun daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer katılımcılardan yüzde 24 ile 6 kişi işçi, yüzde 36 ile 9 kişi serbest iş ile meşgul olarak aile geçiminin sağlanmakta olduğunu söylemektedir. İşçi olanlar genellikle sanayi fabrika ve şirketlerde çalışmakta olup, bu işini de zor bulduklarını belirtmektedir. Serbest çalışarak geçim sağlayanların ise çoğu tercümanlık yaparak idare etmekte olduklarını söylemektedir.

4.2. Katılımcıların Türkiye'deki Yaşamlarına Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında katılımcıların Türkiye'ye göç etmeleri ve ülkedeki yaşamları ile ilgili bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Öncelikle Türkiye'ye ne zaman geldikleri ve daha önce nerelerde yaşadıkları ile ilgili durum incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 13. Katılımcıların Türkiye'ye göç etme zamanlarına yönelik dağılım

Türkiye'ye geldiği zaman	f	%
2000 den önce	2	8
2000-2010	4	16
2010'dan sonra	19	76
Toplam	25	100

Tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların içinden 19 kişi, yani yüzde 76'lık gibi büyük bir kısmı 2010'dan sonra gelmiştir. 2000'den önce gelenler 2 kişidir. 2000-2010 arasında gelenler ise 4 kişidir ve yüzdelik oranı ise yüzde 16'yı oluşturmaktadır. 2000'den önce gelen iki katılımcının biri 1980, diğeri ise 1986 geldiğini belirlemiştir ve bu iki katılımcının Uygur Türklerinin Türkiye'ye ikinci göç zamanlarında geldiği anlaşılmaktadır. 2010'dan sonra gelen 19 kişinin 13'ü 2015-2017 arasında pasaport alma işlemlerini kolaylaştırma siyasetinden faydalanarak Türkiye'ye geldiğini

belirtmektedir. Dolayısıyla yakın zamanda Türkiye'ye gelen Uygur Türklerinin büyük bir sayıda olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların başka ülkede yaşama durumu

Başka ülkede yaşama durumu	f	%
Evet	4	%16
Hayır	21	%84
Toplam	25	%100

Çalışmada görüşme yapılan katılımcılardan 4 kişi Türkiye'ye gelmeden önce Arabistan, Dubai ve Avrupa'da yaşadıklarını diğer 21 kişi ise kendi memleketinde yaşadıklarını belirtmiştir. Bu bulgulardan anlaşıldığı gibi katılımcıların büyük çoğunluğu kendi memleketinden ayrılarak ilk göç ettiği ülke olarak Türkiye'yi tercih etmişlerdir. Katılımcılarımıza Türkiye'ye göç ettikleri ilk zamanlarda bir kimseden veya kuruluştan yardım alıp almamaları ilgili bulgular tablodaki gibidir.

Tablo 15. Göç ettikleri ilk zamanlarda yardım alma durumu

Yardım alma durumu	f	%
Evet	5	20
Hayır	20	80
Toplam	25	100

25 katılımcıdan 5 katılımcının yardım aldığı, kalan 20 katılımcının ise hiç kimse veya kuruluştan yardım almadığı ortaya çıkmıştır. Yardım alan 5 katılımcı ilk zamanlarda maddi sıkıntı çektiğinden arkadaşlarından ve tanıdıklarından yardım aldığını, bazı katılımcılar ise öğrenci olarak iş bulamadıkları ve derneklerden öğrenci bursu alarak geçindiklerini söylemektedir. Bu soru üzerine K4 şöyle yanıt vermiştir: “Evet, daha önceki yıllarda eşim iş bulamadığı için vakıflardan eğitim bursu aldık”.

Katılımcıların Türkiye'ye geldikleri zaman zorluk çektiği hususlara yönelik veriler araştırmacı tarafından gruplandırılarak çözümlenmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16. Türkiye'ye ilk gelindiğinde yaşanan zorluklara yönelik çözümler

Grup	Zorluk çektiği hususlar	f	%
1	Zorluk çekmedim	2	8
2	Dil bilmezlik	11	44
3	Oturma izni	9	36
4	Maddi, ekonomik sıkıntılar	8	32
5	İş bulmak	8	32
6	Topluma alışmak	8	32
7	Memleket ve aile özlemi	8	32
8	Yemeklere alışmak	7	28
9	Kalacak yer sıkıntısı	6	24
10	Yalnızlık	3	12
11	Sağlık sigortası	3	12
12	Çocukları okula yerleştirmek	3	12
13	Okula başlamak	3	8

Tabloda katılımcıların Türkiye’de çektiği zorluklar neler olduğu sorusuna yönelik cevaplar verilmiştir. Verilen cevapları guruplara ayırdığımızda tablodaki gibi 13 farklı cevap ortaya çıkmıştır ve her grup cevabı veren katılımcı ile toplam katılımcının yüzdelik oranı da tabloda gösterilmiştir. Katılımcıların aynı soruya verdiği cevaplar birden fazla olduğu ve bazı gurup cevaplar birkaç kişi tarafından aynı verildiği için yüzdelik oranı olarak her gurup cevabın tüm katılımcıya göre yüzdelik oranı ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Birinci grup cevap hiç zorluk çekmediğini belirtmiştir ve iki katılımcı kendisinin Türkiye’deki yaşamında hiçbir zorluk çekmediğini ve bunu da Türkiye’ye geldiği zaman kendilerinin çok küçük yaşta olup ailesinin yanında olmasına bağlı olarak açıklamaktadır.

İkinci grup cevap dil konusunda zorluk çektiği husus olup, katılımcıların en çok verdiği cevap olarak, yüzde 44 ile 11 katılımcı Türkiye’ye geldiği zaman dil bilmezlikten dolayı zorluk çektiğini belirtmiştir. Bu hususta nasıl üstesinden geldiği hakkında konuştuğunda ise, 11 katılımcının çoğunun dil kurslarına gittiği, az bir kısımlarının ise ekonomik veya başka sebeplerden dolayı evde kendi başına dil öğrenmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Üçüncü grup cevap ise, oturma izni sıkıntısı olarak verilmiştir. Bu cevaba göre yüzde 36 oran ile 9 kişi bu hususta zorluk çektiğini belirtmiştir. Onların anlattığına göre, oturma

izni işlemlerinin çok yavaş olması v istenilen evrakların fazla olması, kendileri de dil sıkıntısı yaşadıklarından dolayı işlem sürecinin daha da uzamadığını anlatmıştır. Bazı katılımcılar zamanla bekleyerek oturma izni aldığını söylese de bazı katılımcılar beklemesine rağmen henüz oturma izninin çıkmadığını söylemektedir.

Dördüncü grup cevap, maddi ve ekonomik hususundaki sıkıntılar olup katılımcılarımızın yüzde 32'lik oranla 8 kişi Türkiye'ye geldiği zaman bu hususta çok zor durumlara kaldıklarını anlatmaktadır. Dil bilmezlik, iş bulma zorlukları, yabancılık çekmek gibi durumlardan dolayı maddi sıkıntıları çözmesi de zorlanmıştır. Ama katılımcıların çoğu kendilerinin zamanla çalışarak ve çabalayarak geçtiğini, bazıları ise tanıdıklarının yardımıyla bu sıkıntıların üstesinden gelebildiklerini de söylemektedir.

Beşinci grup ise iş bulmak hususunda zorluk çekenlerdir. Katılımcılarımızın yüzde 32 ile 8 kişi kendisinin iş bulmakta zorluk çektiğini söylemektedir. Katılımcıların çoğunluğu kadın olduğundan ve onların da iş bulmak gibi taleplerde pek çok bulunmadıklarından bu hususta yüzdeler oranı daha düşük olmuştur. Oysaki erkek katılımcılarımızın çoğu kendisinin iş bulmakta zorlandığını dile getirmiştir.

Altıncı grup cevapta katılımcılarımızdan yüzde 32 ile 8 kişi Türkiye'ye geldiğinde kendilerinin yabancılık çektiğini, topluma alışmakta zorluk çektiğini söylemektedir. Dil sıkıntısı, sosyal çevresinin olmaması ve memleket hasreti gibi sıkıntılar da topluma alışma hususunu etkilemektedir.

Yedinci grup cevap altıncı gurup cevapla çok farklı değildir. Aynı orana sahip katılımcılar burada zorluk çektiği hususlardan birinin memleket özlemi olduğunu anlatmaktadır. Memleket özleminin sebeplerinden biri de uzak memlekette yaşayan akrabaları ve tanıdıkları olduğunu da belirtmektedirler.

Sekizinci grup ise yine aynı orana sahip katılımcıların yemeklere alışma hususunda zorluk çektiğidir. Az da olsa kültür farkından dolayı özellikle yemek kültürünün daha farklı olması bu katılımcıların alışmasını zorlamıştır. Burada daha çok yaşta biraz büyük olan ve erkek katılımcılar zorluk çekmiştir.

Dokuzuncu grup cevapta katılımcıların kalacak yer sıkıntısı çektiğini ortaya çıkartmaktadır. Yüzde 24 orana sahip 6 katılımcı burada kalacak yer bulmak ve yerleşme konusunda zor durumları geçirdiğini anlatarak çok tanıdıklarının olmadığı ve maddi ekonomi durumlarının sınırlı olduklarından bu hususta zorluk çektiğini de belirtmektedir.

Onuncu grup yüzde 12 ile 3 katılımcının yalnızlık hususunda zorluk çektiklerini dile getirmektedir. Yalnızlık konusu ve altıncı, yedinci grup cevapları olan yeni topluma alışmamak ve memleket, aile hasreti çekmek konularıyla benzerlikleri vardır ve bunların birbirine bağlı oldukları da anlaşılmaktadır.

Son üç grup cevaplar da sağlık sigortası, çocukların okula yerleştirilmesi ve kendisinin okula girme zorlukları olarak görülmektedir. Bu grup cevapları dile getiren katılımcılarımızda yüzde 3'er orana sahiptirler. Sağlık sigortası sıkıntısını söyleyen iki katılımcı (kadın katılımcılardır) aile nüfusunun biraz fazla olduğundan çocukların arda ardından hastalanması durumunda sigorta olmadığı için kendilerinin mağdur durumda kaldıklarını anlatmaktadır. Çocuklarının okula yerleştirme ile sağlık sigortası hususunda her ikisinin de önemli sebeplerinden biri oturma izni olduğu da belirtilmiştir.

Bu konu üzerine K35 şöyle anlatmıştır: “Evet zorluk çektim, ilk olarak Türkçem iyi olmadığı için, dışarıda kendimi anlatmada ve karşımdakilerle iletişim kurmada zorlanıyordum. Diğer taraftan kalacak yer sıkıntısı çektim, tanıdıklarım olmadığı için ev aramada çok zorlandım. Yine bir zorluk çektiğim husus ise yemek konusuydu, buradaki yemeklere alışmam biraz zor oldu, hep kendi kültürümüzün yemeklerini özledim...”.

K42 ise şöyle anlatmıştır: “Zorluk çektiğim üç husus vardır, onlar dil, iktisat ve alışma konusudur. Bunların üstesinden gelebilmek için bir taraftan okuyarak diğer taraftan da çalışarak halletmeye çalıştım”.

Katılımcıların Türkiye'deki yaşamlarında kendi kültürlerini yaşayabilme durumlarına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17. Türkiye'de kendi kültürlerini yaşatabilme ve aktarabilme durumu

Kültürü yaşatabilme ve aktarabilme durumu	f	%
Evet	25	100
Hayır	0	0
Toplam	25	100

Türkiye’de yaşamakta olan Uygur ailelerin kendi kültürünü yaşatabilmesine yönelik sorulan bu soruya katılımcılarımızın verdiği cevap yukarıdaki tabloda gösterdiği üzere, katılımcıların tamamı “evet” diyerek, buradaki hayatında kendi kültürünü yaşatmaya

çalıştığını söylemektedir. Uygur kültürünün de Türk kültürü ile aynı köke sahip olduklarından pek çok yönden benzerliklerin de olduğu ve yine de bazı yönlerde yine bazı farklılıkların mevcut olduğunu da anlatarak kendi kültürünü yaşatmaya devam ettiklerini ve çaba gösterdiklerini de belirtmektedir.

Çocuklarına kültürü aktarabilme durumları ise kişiden kişiye değişse de aslında benzer yönden cevap verilmiştir. Çoğunlukla evde kendi yemeklerini yaparak, Uygurca konuşmayı çocuklara da öğreterek ve bayramlarda topluca bayramlaşmayı düzenleyerek yeni nesillere aktarmaya çalıştığını söylemişlerdir. Bazı aileler ise çocuklarını Uygurca dil kurslarına gönderdiğini ve böylece sadece dil öğrenmekle kalmadan kendi kültürünü de tanıtmayı başardıklarını da anlatmaktadır.

Bu konuya K17 şöyle cevap vermiştir: *“Evet yaşatabiliyoruz. Uygur ailelerle yakından arkadaşlık kurarak kendi ortamımızı kurmaya çalıştık. Çocuklarla ise sürekli kendi dilimizi konuştuk, tatillerde Uygurca ana dil kurslarına okuma ve yazmayı öğrenmesi için gönderdik, elimizden geleni kadar çocuklara etkinlikler düzenlemeye çalıştık”*.

Katılımcıların bu soru üzerine verdiği cevaplardan Türkiye’deki hayatında kendi kültürünü yaşatmaya önem verdiklerini ve yeni nesillere, çocuklarına da aktarmaya çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların ismini belirtmeksizin herhangi bir toplum ya da derneğin kültürel faaliyetlerine katılma durumlarına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 18. Katılımcıların sosyal grup çalışmalarına katılım durumu

Sosyal gruplara katılım durumu	f	%
Evet	16	64
Hayır	9	36
Toplam	25	100

Çalışmaya katılan toplam 25 kişiden “evet” diyerek kültürel faaliyetlere katıldığını belirten katılımcı ise yüzde 64 oran ile 16 kişidir, “hayır” diyerek herhangi bir kültürel faaliyetlere katılmayan katılımcı ise yüzde 36 ile 9 kişidir. Faaliyetlere katılmayan katılımcılardan bazıları iş yoğunluğu, ders yoğunluğundan dolayı katılamadıklarını, bazıları ise kendi güvenliği için katılmadıklarını da belirtmektedir. Ancak tablodaki

orana bakıldığında, çoğunluk olarak derneklerin ya da kuruluşların düzenlediği faaliyetlere aktif katıldığını yorumlamak mümkündür.

Çalışmaya katılan Türkiye’de yaşamakta olan 25 katılımcıya Türkiye’ye geldiği zaman buradaki hayatın olumlu yönden kendine çeken hususlar üzerine sorulduğunda, 6. Soru üzerine çalıştığımız gibi çeşitli cevaplar verilmiştir. Katılımcılar buradaki hayatı daha önceki hayata kıyaslayarak dikkatini çeken noktaları ortaya koymuştur, verilen cevapların benzerliklerini ve söyledikleri unsurları guruba ayırarak aşağıdaki tablo hazırlanmış olup, bu çerçevede incelenmiş ve yorum yapmaya çalışılmıştır.

Tablo 19. Olumlu yönde dikkat çeken hususlar

Olumlu dikkat çekici hususlar	f	%
Vatan sevgisi	9	36
Dini özgürlük	14	56
Türk halkının sıcakkanlı, misafirperver ve yardımseverliği,	16	64
İnsan haklarının özgürlüğü	6	24
Demokrasi özgürlüğü	4	16
Eğitime açık olması	4	16
Diğer	2	8

Katılımcılara Türkiye’de dikkatini çeken hususlar hakkında sorduğumuzda çeşitli cevaplar ortaya çıkmıştır, cevapların ortaklığı ve benzerliğine göre tablodaki gibi yedi grupta özetlenmiştir. Katılımcıların aynı soruya verdiği cevaplar birden fazla olduğu ve bazı gurup cevaplar birkaç kişi tarafından aynı verildiği için yüzdelik oranı olarak her gurup cevabın tüm katılımcıya göre yüzdelik oranı ayrı ayrı hesaplanmıştır. Burada en çok verilen cevap olarak yüzde 64 oran ile Türk halkının sıcakkanlı olması, misafirperverliği ve yardımseverliği gözükmektedir. Katılımcılarımız Türkiye’deki yaşamında Türk halkının kendilerine çok misafirperver olduklarını, yardım istedikleri bir konu olduklarında da elinden geleni kadar yardımcı olmaya çalıştıklarını dile getirerek Türkiye’deki insanların hoşgörülüğü, yardımsever ve sıcakkanlı olduklarını belirtmektedir.

İkinci sırada ise dini özgürlük hususu yer almaktadır. Katılımcılardan yüzde 56 oran ile 14 kişi dini açıdan Türkiye’de yaşamın çok kolay ve özgür olduğunu, her yerde ezan

sesini duyabilmesi, camilerin bulunması ve herhangi kurum ya da iş yerlerinde rahatça namaz kılmanın sıkıntı olmadığı konuları dile getirerek belirtmektedir.

Üçüncü sırada ise vatan sevgisi olarak görülmektedir. Katılımcılardan yüzde 36 oran ile 9 kişi Türk halkının vatan sevgisinin çok büyük olduğunu, kendilerinin Türkiye’de yaşanan milli hareket ve yürüyüşler de şahit olduklarından kendilerini de çok etkilediğini söylemektedir.

Sonraki sırada ise insan haklarının özgür olması hususu yer almaktadır. Türk halkının her konuda insani haklarının olduklarını ve kendilerinin daha önce baskıda yaşadıklarıyla kıyaslayarak bu hususun dikkatini çektiğini de belirtmektedir.

Bazı katılımcılar da eğitim konusu ve demokrasi özgürlük konusunda dikkatlerini çektiğini söylemektedir. Eğitim konusunda yaş sınırı olmadan isteyince eğitim fırsatı bulabileceğini, ev hanımları için de imkânların olduğunu, yaz tatillerinde çocukların için de ücretsiz eğitim imkânların sunulduğunu ve bu fırsatlardan bu katılımcıların da yararlandığını anlatarak etkilendiklerini belirtmektedir. Demokrasi özgürlük hususuna gelince Türkiye’de seçimlere oy verme hakkına sahip olmalarının dikkatini çektiğini, kendilerine yapılan baskılardan dolayı böyle haklara sahip olmadıklarını söylemektedir. Az sayıdaki katılımcı ise halka ve millete yararlı sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, komşularının temizlik konusunda hassas oldukları gibi cevapları da ortaya koymuştur. Katılımcılardan K16 şöyle yanıt vermiştir: “Dini açıdan özgürce yaşayabilmek, Türk halkının vatan sevgisi ve yardımseverliği çok dikkatimi çekmişti”.

Tablo 20. Farklılıklardan dolayı zorluk yaşama durumu

Farklılıklardan dolayı sorun yaşan durumu	f	%
Evet	9	36
Hayır	16	64
Toplam	25	100

Türkiye’de yaşamakta olan çalışmamıza katılan Uygur Türkü katılımcılarımıza, Türkiye’deki yaşamında toplumsal ve kültürel farklılıklardan dolayı zorluk yaşayıp yaşamadığı hakkında sorulduğunda, katılımcılardan cevap ise yukarıdaki tablodaki gibi 9 kişi “evet” diyerek az çok yaşadıklarını ve diğer 16 kişi ise “hayır” diyerek sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. “Hayır” cevabını veren 16 katılımcı, Türkiye’deki yerli

Türk milleti ile Uygur Türklerinin kültürünün köklerinin aynı olduğundan çok fazla fark olmadığını toplumsal olarak da yabancılık çekmediklerinden dolayı sorun yaşamadıklarını anlatmaktadır. “Evet” diye cevaplayan kalan 9 katılımcı ise, gerçi kültürlerin aynı kökten geldiği ve çok fazla kültür farkı olmasa da yine bazı hususlarda sorun yaşadıklarını anlatmaktadır. Bunların çoğu yemek konusunu dile getirerek yemek kültürünün biraz farklı olduğundan alışmakta sorun yaşadığını söylemektedir. Bu hususta zorlanan katılımcılarımızın büyük kısmı ise daha önce Türkiye’de öğrenci yurtlarında kaldıkları veya iş yerlerinde yemek sıkıntısı olduğunu da belirtmektedir. *Katılımcılardan K1 şöyle cevap vermiştir: “yaşamadım diyebilirim. Ama öğrenci evinde kaldığım zamanlarda bazı küçük kültürel alışkanlıklar dolayı ev arkadaşlarımla birazcık sorun yaşamıştık, yani...”. K3 de şöyle anlatmıştır: “yemek kültürümüzün farklı olmasından dolayı alışmakta zorlanmıştım ve sosyal hayatta çevremdekilerle iletişim kurmakta sorun yaşamıştım”.*

Katılımcıların Türkiye’deki yaşantıya uyum sağlamak için ne tür stratejiler hayata geçirdiği ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 21. Türkiye’deki yaşama uyum sağlama stratejileri

Uyum sağlama stratejileri	f	%
Hiçbir şey yapmadım, hemen alıştım	3	12
Dil öğrenmeye çalıştım	9	36
Arkadaşlık, komşuluk edinerek	8	24
Sosyal aktivelere katılarak	4	16
Kültürünü öğrenmeye çalıştım	6	36
Elimden gelene kadar her yönden çalıştım	6	36
Diğer	2	8

Katılımcılar Türkiye’ye zamanlarda neler yaptığını, buradaki yaşama alışmak için neler yaptıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların verdiği cevaplar birden fazla hususta olduğundan birkaç grupta yer almıştır. Katılımcıların aynı soruya verdiği cevaplar birden fazla olduğu ve bazı grup cevaplar birkaç kişi tarafından aynı verildiği için yüzdelik oranı olarak her grup cevabın tüm katılımcıya göre yüzdelik oranı ayrı ayrı hesaplanmıştır. Verilen cevaplar kişinin ağzından farklı gelse bile, aslında hep benzerlikleri vardır. Verilen cevapları benzer gruplara ayırarak yorum yapılmıştır.

Tabloda gösterdiği üzere, 3 kişinin uyum sağlamak için zorlanmadığı ve özel bir çaba sarf etmediği görülmektedir. Bunların arasındaki 2 katılımcı ise küçük yaşta geldiğini anlatarak uyum sağlamakta zorlanmadığını belirtmektedir. Diğer iki katılımcı ise iki kültürün birbirine yakın olması, gelmeden önce az çok buradaki yaşam hakkında bilgisi olduğunu dolayısıyla hiç zorlanmadan uyum sağlayabildiğini belirtmektedir. İkinci grupta dil öğrenmeye çalışıldığı yer almaktadır ve 9 katılımcımız Türkiye’deki yaşama uyum sağlamak için dil öğrenmeye önem verdikleri ve bunun üzerinde çalıştıklarını belirtmektedir. Üçüncü grupta ise katılımcılardan 8 kişi, çevreden arkadaşlık edinme, komşularıyla iyi geçinerek arkadaşlık çevresinin gelişmesiyle daha kolay uyum sağladığını ifade etmiştir. Dördüncü grup, sosyal aktivelere katılmak olarak yer almaktadır. Katılımcılardan 4 kişi dernek, vakıf ve belediye vb. gibi kuruluşların sosyal etkinlik programlarına katılarak, sosyal gezi faaliyetleriyle kültürü, halkı tanımaya çalıştığını, Türkiye’deki yaşama uyum sağlamasında bu aktivelerin önemli rol oynadığını belirtmektedir. Beşinci grupta ise Türkiye’deki kültürü öğrenmeye çalıştıklarını anlatarak buradaki hayata uyum sağlamaya çalıştığını anlatan 6 katılımcı yanıt vermiştir. Aslında aynı kökten gelen iki kültürün günümüzdeki farklılıklarını anlatarak, yerli halkın günlük yaşamlarını ve örf-adetlerini öğrenerek uyum sağladıklarını belirtmektedir. Katılımcılardan 6 kişi ise elinden gelene kadar, her yönden çalıştığını, Türkiye’deki yaşama uyum sağlamakta zorlandığını ve her taraftan çaba göstererek çalıştıklarını anlatmaktadır. Bu konu üzerinde K2 şöyle konuşmuştur: *“Burada çevremdekilerle yeni arkadaşlık edinmeye çalıştım, aslında uyum sağlamak için çok zorlanmadım”*.

Katılımcıların Türkiye kültürüne kolay uyum sağlama durumları ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 22. Türkiye'ye kültürel açıdan kolay uyum sağlama durumu

Kolay uyum sağlama durumu	f	%
Evet	16	64
Hayır	9	36
Toplam	25	100

Katılımcılardan 16 kişi “Evet” diyerek Türkiye kültürüne kolay uyum sağladığı ve benimsediği hususların olduğunu, kalan 9 kişi ise “Hayır” diyerek olmadığını ortaya

koymuştur. Çalışma sorumuza “Evet” diyerek Türkiye kültüründen benimsediği hususlar olduğunu söyleyen katılımcılarımız, hangi hususlar hakkında da çeşitli yanıtları belirtmiştir ve bu hususlar başlık olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hafta sonları piknik yapmak
- Yemek kültürü
- Kahvaltı ve tatlı kültürü
- Türk halkının misafirperverliği
- Temizlik konusunda hassaslık göstermeleri
- Komşuluk
- Sanat, müzik
- Giyim tarzı

Katılımcılarımızın bazıları yemek kültüründen benimsediklerini söylese de bazıları komşuluk adetlerini çok sevdiğini ve benimsediklerini, bazıları da sanat, müzik kültürünü çok sevdiğini ve öğrenmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu konudaki sorulara verilen cevapların katılımcıların yaş farkına göre değiştiği ve etkilediği görülmüştür. Genç yaşta olanlar daha çabuk Türk kültüründen benimsediği hususlar olduğunu, ileri yaştakilerin ise kendi kültürünü devam ettirerek çabuk kabullenemediğini dile getirmektedir. Bu soru üzerinde K15 şöyle cevap vermiştir: *“Evet tatbikî var. Şuan aklıma gelen kahvaltı kültürüdür”*.

Katılımcıların çevresindekilerin onlara ve ailelerine yönelik tutum ve davranışların genel olarak nasıl değerlendirdikleri ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 23. Yaşanan çevrenin genel olarak tutum ve davranışları

Yaşanan çevrenin genel tutum ve davranışları	f	%
Çok iyi	22	88
Normal	3	12
Kötü	0	0
Toplam	25	100

Tablodan anlaşıldığı gibi katılımcıların yüzde 88’lik oran ile 22 kişi çok iyi olduğunu, çevresindekiler ile iyi anlaştığını, yüzde 12 oran ile 3 kişi normal olduğunu belirtmektedir. Katılımcılarımız Türk halkının misafirperver, yardımsever ve hoşgörülü

olduklarını söyleyerek, Türkiye’deki Uygur Türklerini kardeş millet olarak bildiklerini de dile getirmiştir. Çevredeki halkın genel olarak tutum ve davranışlarının iyi olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. Katılımcıların Kaygı ve Beklentilerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Çalışma grubundaki ailelerin Türkiye’de yaşamını sürdürürken sahip oldukları kaygılar ve gelecekteki beklentileri ile ilgili yapılan incelemelerde elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 24. Ailelerin kaygı duyduğu hususlar

Kaygılar	f	%
Memleketteki sıkıntılar	14	56
Güvenlik meselesi	2	8
Uygur kimliğinin kaybolması	2	8
Pasaportun süresinin bitmesi	2	8
Ailemle görüşmemek ve onların güvenliği	5	20
Toplam	25	100

Tabloda görüldüğü katılımcıların çoğunluğu yüzde 56 oran ile “ memleketteki sıkıntılar ”ı olduğunu dile getirmektedir. Katılımcılarımız memleketteki durumları anlatarak, memlekete dönmek arzusu olduğuna rağmen dönmek imkânının olmaması, ancak bu durumlar sadece bu katılımcıların değil Türkiye’de yaşamakta olan Uygur Türklerinin büyük çoğunluğunun da endişesi olduğunu belirtmektedir. Ondan sonraki cevap ise 2 kişi güvenlik hakkında kaygıları olduğunu söyleyerek, gerçi yurt dışında, özgür ülkede yaşamasına rağmen yine de kendi güvenliğinden endişelenmekte olduğunu belirtmektedir. Diğer bir cevap ise 5 katılımcının memleketteki ailesinden haber alamadıklarından sadece kendisinin güvenliği değil ailesinden daha çok endişelendiğini, onların durumunun üzücü durumda olduğunu anlatarak günlük yaşamında her an endişelenmekte olduğunu belirtmektedir. “Uygur kimliğinin kaybolması” cevabı da iki katılımcıdan gelmektedir. Katılımcılar günümüzdeki Uygur topluluğunun vaziyetini anlatarak, Yurtdışında ve Türkiye’de yaşayan Uygurların, özellikle yeni nesil olan çocukların kendi milli kimliğini kaybetmekte olduğu günümüzdeki Uygurların en büyük

kaygısı olduğunu belirtmektedir. Diğer iki katılımcı da elinde olan Çin pasaportunun süresi bitmek üzere olduğunu hem de pasaport uzatma imkânının da hiç olmadığından pasaportunun zamanı bitince kimliksiz kalacağını, yeni doğan çocukların ise kimliksiz yaşamakta olduğunu anlatarak bu durumdan kaygılanmakta olduğunu belirtmektedir. Katılımcılardan K7 bu konu üzerinde şöyle demiştir: *“Kendi milletim ile ilgili kaygılarım var... , tek beklentim ise memleketimin bağımsız olmasıdır”*.

Katılımcıların özellikle gelecekle ilgili olarak beklentilerinin ne olduğu ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 25. Ailelerin beklenti içinde olduğu durumlar

Beklentiler	f	%
Memleketteki durumların düzelmesi ve ailemize kavuşabilmek	17	68
İyi bir geleceğe sahibi olmak	2	8
Kimlik ve ikamet meselesi	3	12
Çocukların eğitimi	3	12
Toplam	25	100

Beklentiler incelendiğinde ilk sırada yüzde 68 oran ile 17 katılımcı memleketteki durumların düzelmesi ve aile, akrabalarına kavuşmak olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise yüzde 12 şer oranla katılımcıların; kimlik, ikamet verilmesi ve çocuklarının iyi şartlarda eğitim alabilmesi hususu olduğu belirlenmiştir. Son olarak da gelecekte iyi bir meslek sahibi olabilme beklentisi olduğu görülmüştür.

Yukarıdaki iki tablodan anlaşıldığı üzere, katılımcıların kaygısı ve beklentisi ikisi de memleketteki durumlar ile alakalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yurt dışında yaşamasına rağmen kendi memleketindeki durumların buradaki hayatını ne kadar çok etkilediğini de anlatmaktadır.

Katılımcıların Türkiye’de yaşan Uygur topluluğundan beklentilerine yönelik yapılan çözümlemeler de gruplara ayrılarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Katılımcıların aynı soruya verdiği cevaplar birden fazla olduğu ve bazı grup cevaplar birkaç kişi tarafından aynı verildiği için yüzdelik oranı olarak her grup cevabın tüm katılımcıya göre yüzdelik oranı ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Tablo 26. Türkiye'deki Uygur topluluğundan beklentiler

Uygur topluluğundan beklentiler	f	%
Eğitime önem vermeli, kendimizi geliştirmeliyiz	9	36
Beraber ve birlik olmalı	9	36
Milli kimliğimize ve kültürümüze sahip çıkmalı	4	16
Güçlü ve umutlu olmalı	7	28
Diğer	3	12

Katılımcılara Türkiye'deki Uygur topluluğundan beklentileri incelenmiş ve cevaplar grup halinde çözümlenmiştir. Tabloda gösterdiği üzere, katılımcılardan yüzde 36 oranla 9 kişi Türkiye'deki Uygur topluluğundan eğitime önem vermelerini, kendilerini geliştirmelerini beklediğini anlatarak, Uygurların daha güzel bir geleceği için eğitilmiş bilim insanlarının yetişmeleri ve cahillikten kurtulmaları gerektiğini belirtmektedir. Yine diğer bir grup yüzde 36 oran ile 9 katılımcı beraber ve birlik olmalarını da beklediğini ortaya koymuştur. Katılımcılar bu grup üzerinde Uygurların sesini duyurabilmeleri için beraber ve birliğin çok önemli olduğunu anlatarak buradaki topluluğunda her zaman aynı safta beraber olmalarını beklediğini belirtmektedir. Diğer gruplar ise milli kimlik ve kültüre sahip çıkmalarını bekleyen 4 katılımcımız ve Uygur topluluğunun daha güçlü ve umutlu olmalarını bekleyen 7 katılımcıdan gelmektedir. Katılımcılar beraber ve birlik sağlayabilirse, milli kimlik ve kültürünü de yaşatabileceğini ve daha güçlü bir toplum olabileceğini anlatarak, beraber ve güçlü olmanın önemli sırada olduğu ve milli kimlik ve kültürümüze de sahip çıkmanın gerektiğini belirtmektedir. Diğer cevaplar ise, Türkiye'de daha iyi yaşayabilmek için Uygurların bu topluma iyi bir şekilde uyum sağlaması, kanuni hakları ve yasaları öğrenmesi, Uygur topluluğunu yerli halka güzel şekilde tanıtmak için çalışmak gibi beklentileri olduğunu söylemektedir. Bu soru üzerine aslında verilen cevapların hepsi bir birine bağlı olarak görünmektedir. Katılımcılarımızın cevaplarından Uygur Türklerinin de kendi topluluğundan ve cemaatinden en büyük beklentilerinin bunlar olduğunu belirtmek mümkündür.

Bu hususta K21 şöyle söylemiştir: *"Benim Uygurlardan beklentim ise, ne kadar zor durumda kalsak bile umudumuzu kaybetmeden kendimizi sürekli geliştirmeliyiz, ülkemiz için her zaman hazır durumda bulunmamız gerekir"*.

K1 de şöyle demiştir: “buradaki kardeşlerimden beklentim eğitime önem vermeleri, hangi yaşta olursa olsun ilim için çabalamalarını ve bir birimizi desteklememizi istiyorum”.

Son soru olarak, Uygur ailelerin yaşamlarını daha iyi sürdürmek için Türkiye’den beklentilerinin neler olduğuna yönelik çözümlemeler de gruplandırılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar verdiği cevapları 5 guruba ayrılmaktadır. Yüzdelik oranına göre ilk sırada gelen cevap ise yüzde 76 oran ile Türkiye’de yaşamakta olan Uygur Türklerinin kimlik ve ikamet sorunlarının çözülmesini Türkiye devletinden beklediğini belirtmektedir. Bu durum Türkiye’deki Uygurların bir çoğunun pasaportunun geçerlilik süresinin bitmesi, elinde geçerli bir kimlik olmadığından ikamet iznini de alamadıklarını ve resmi kamu kurumlarında yasal olarak işlem yapma hakkı olmadıklarını, üstelik birkaç senedir yeni doğan bebeklerin de hiçbir kimliğe sahip olamadan büyüyor olmalarını da belirterek, kimlik meselesinin Uygur Türkleri için çok önemli olduğunu belirtmektedir.

İkinci sırada ise yüzde 60 oran ile Türkiye devletinden ve halktan Uygurlar için çalışma izni sorununun çözülmesini bekledikleri ortaya çıkmaktadır. Bu oranın yükselişinde, Uygur Türklerinin yabancı uyruklu olduklarından her hangi bir işe girmeleri için önce çalışma izni talep ettikleri bilinmektedir. Türkiye’de hayatlarını sürdürmek için maddi ihtiyaçlarını karşılamak için iş bulmaları gerekmektedir. Ancak iş bulmak konusunda ilk engellerden biri kimlik ve çalışma izni olarak görülmektedir.

Üçüncü sıradaki beklenti ise eğitim imkânların sağlanması olarak yer almaktadır. Burada katılımcılarımız sadece kendi durumları için değil Türkiye’de yaşamakta olan birçok Uygur Türklerinin eğitim alma imkânlarının olmadıklarını, birçok yetim çocukların da bulunduklarını ve onların okula gidemediklerini anlatarak bu konuda devletin desteğini istediklerini belirtmektedir.

Sondaki sırada ise sağlık sigortası hakkında yardımcı olmalarını beklediklerini söylemektedir. Türkiye’de yaşamakta olan Uygur Türklerinin nüfusunun da fazla olduklarından, hastalık gibi durumlar ile de sık sık karşılaşmaktadırlar. Çalışma durumları ve maddi imkânlarından dolayı sağlık problemlerinde baya zorluk çekmekte olduklarını anlatarak bu sorunun halledilmesi de önemli bir nokta olduğunu belirtmektedir.

Bu konu üzerine katılımcılardan K15 şöyle demiştir: *“Bizim Türkiye devletinden beklentimiz birincisi eğitimsiz kalan çocuklarımıza sahip çıkmalarını, ikinci olarak ekonomik sıkıntı çeken ailelere yardımcı olup iş bulmalarına, çalışma izini sorununun çözülmesine yardımcı olmalarını umut ediyoruz”*.

K6 da şöyle demiştir: *“Türkiye devletinden beklentim, Uygur Türkleri için daha fazla eğitim ve iş imkânlarının sağlanması ve sesimizi duyurabilmemiz için soydaşlarımızın yardımcı ve destek olmalarını istiyorum”*.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Her bir insan için kendi memleketinden diğer bir memlekete göç etmek ve yeni bir hayata devam etmek kolay bir süreç değildir. Özellikle uluslararası gibi farklı ülkelere göç etme süreci daha da zor bilinmektedir. Göç sürecinin ortaya çıkardığı stres, yeni ülkeye uyum sağlama ve bunların da ötesinde geride bırakılan birçok şeyin kişide meydana getirdiği hüznün, göç sürecini tecrübe eden insanlar arasında kaygı, depresyon ve diğer bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Uygur Türkleri kendi ana vatanlarında baskılara maruz kaldıklarından kardeş ülke bildiği Türkiye'ye ve diğer yabancı ülkelere göç etmiştir ve yaşamlarına devam etmektedir. Günümüzde ise Türkiye Uygurların en çok göç ettiği ve toplu bir şekilde yaşadığı bir ülke olarak bilinmektedir. Türkiye'de yaşamakta olan Uygur Türkleri memleketiyle ilişkilerinin kesilmesi ve dönemeyeceği düşüncesiyle Türkiye'yi kısa süreli geçici bir yer olarak değil belki de uzun vadeli yaşayacağı yer olarak belletmektedir. Dolayısıyla buradaki topluma iyice uyum sağlamak ve yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadır.

Uygurların Türkiye'ye göçün başlangıcından itibaren ikinci, hatta üçüncü neslin ortaya çıktığı Uygur kökenli nüfus, günümüzde yaşadıkları ülkenin dillerini konuşmakta ve bulundukları ülkenin eğitim kurumlarına devam etmektedir. Her ne kadar yaşamlarını Türkiye'de sürdürüp mevcut toplumsal yapının içinde etnik azınlık olarak değerlendirilseler de Uygur diasporası kendilerini kaçınılmaz bir şekilde kültürel entegrasyon içinde bulmaktadır.

Bu araştırmada, İstanbul'da yaşamakta olan 25 Uygur ailesi ile görüşme yapılarak ve bazı aileler üzerinde gözlem yapılarak Uygur ailelerinin Türkiye'ye uyum sağlama durumlarına ilişkin nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden Uygur aileleri yeni geldiklerinde bazı toplumsal yaşam farklılıkları ve göç süreci sebebiyle bazı hususlarda zorluklarla karşılaşmış olsa da, zamanla onların üstesinden gelerek topluma uyum sağlayabilmekle kalmadan, kendi topluluğu aralarında organizasyon, bilimsel, kültürel sosyal etkinlikler düzenleyerek kendi kültürünü de devam ettirerek yaşamaktadır.

Türkiye’de yaşamakta olan Uygur ailelerin birlikte hareket etme, gelenek ve örf adetlerini devam ettirme, Uygur dilini kullanma ve yeni nesillere öğretme olgularının arka planında, anavatanına geri dönme ve Uygur davası gibi bir anlamın etrafında toplanma inancı da bulunmaktadır.

5.2. Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak geliştirilen öneriler üç ayrı grupta ele alınmıştır.

5.2.1. Uygur ailelerine yönelik öneriler

- Türkiye’de yaşayan Uygur ailelerinin topluma uyum sağlayabilmek ve bu toplumda sosyal hayatlarını daha rahat yaşayabilmek için her bir bireyin öncelikle akıcı bir şekilde Türkçe konuşmayı öğrenmeleri gereklidir.
- Kendi kimliklerini ve kültürlerini koruyabilmek ve devam ettirebilmek için öncelikle aileden başlayarak aile içi yaşamlarında Uygurca konuşarak ve yaşam tarzlarında kendi yöresel, kültürel yaşamlarını sürdürerek yeni nesillere de kendi kimliklerini, dilini ve kültürünü aktarmalıdır.
- Uygur Türklerinin gelecekte yaşadığı topluma ve kendi milletine yararlı bireylerden olabilmesi için çocuklarının eğitime son derece önem vermeleri gerekmektedir.

5.2.2. Uygur topluluğuna yönelik öneriler

- Türkiye’deki Uygurların Türkçeyi iyi derecede öğrenebilmelerine destek olmaları için ilgili vakıf ve dernekler Türkçe dersler ve kursların açılması gerekir.
- Türkiye’de hukuki ve yasal hakları, işlemleri daha iyi anlayabilmeleri için Uygurlara yönelik bu konuyla ilgili eğitim amaçlı etkinlikler düzenlemeleri gerekir.
- Yeni nesillerin kendi kimliği ve kültürünü tanımaları ve öğrenmeleri için çocuklara yönelik Uygurca dil kurslarının açılması, kültürel ve yöresel programları düzenlemeleri gerekir.

- Türkiye’de yaşayan Uygur diasporasının kendi kimlikleri ve kültürlerini yaşatabilmesi için Uygur toplumluluğu beraber ve birlik olmaları gerekmektedir. Bayram ve özel günlerde kültürel ve yöresel program, etkinliklerin yapılması toplumun bir araya gelmesini sağlayarak kendini unutmamasına ve yeni nesillere kendi kimlik ve kültürünü tanıtmasında önemli rol oynamalıdır.

5.2.3. Türkiye’ye yönelik öneriler

Türkiye’de yaşamakta olan Uygurların yaşamlarını normal düzeyde sürdürebilmeleri ve uyumlarının kolaylaştırılması için birkaç noktada Türkiye’ye toplum ve devlet düzeyinde gerçekleştirilmesi beklenen öneriler sunulmaktadır.

- Çalışma iznin kolaylaştırılması önemlidir. Uygurların kendisinin ve ailesini her türlü ihtiyaçlarını giderebilmesi ve normal ekonomik düzeyde hayatlarını devam ettirebilmesi için karşılaştığı en büyük sorunlarından bir olarak işsizlik olmaktadır. Yabancı uyruklu olduklarından çalışma izini konusunda baya sıkıntı yaşamaktadırlar. Türkiye devletinin bu konuda Uygurlara yardımcı olmaları beklenmekte ve önerilmektedir.
- Kimlik sorununun çözülmesi gereklidir. Uygurlar için diğer sorulardan biri de ikamet olarak ortaya çıkmaktadır kimlik ya da ikameti olmadan iş bulamamak, ev kiralayamamak, çocukları okula gönderememek vs. gibi sorunlarda ortaya çıkmaktadır ve Türkiye devleti bu konuda kolaylık sağlamalıdır.
- Sağlık sigortasına yardımcı olunması beklenmektedir. Uygurların yaşadıkları sıkıntılardan biri de sağlık sigortasının olmamasından ve ekonomik durumlarının kısıtlı olduğundan hastalık gibi durumlarda tedavi görmekte zorlanmaktadır.

VI. BÖLÜM

6. KAYNAKLAR ve EKLER

6.1. Kaynakça

- Abudukelimu, B. (2006). Uygur Türklerinin Dini İnanışları. *Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. ANKARA.
- Abulaiti, S. (2009). Çin’de Azınlıklar ve Azınlık Eğitimi,. *Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2015). *Sorularla Eski Türk Tarihi* . İstanbul : Yeditepe Yayınevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2017). *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Almas, T. (2010). *Uygurlar*. Almanya: Dünya Uygur Kongresi.
- Alptekin, E. (1978). *Uygur Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Alptekin, İ. Y. (1992). *Doğu Türkistan Davası*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Arslan, M. (2012). Araştırma Yöntem ve Teknikleri. *Ders Notları*.
- Ataman, R. (2006). Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistan kökenli Uygur Türklerinin sosyo-kültürel kimlikleri Kayseri örneği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Bayraklı, C. (2007). Dış Göcün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutlarında Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Aydın.
- Buğra, M. E. (1940). *Doğu Türkistan Tarihi*. İstanbul: Güven Basımevi.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- (2009). *Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Dünü, Bugünü ve Yarını*. Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Emet, E. (2008). *Doğu Türkistan Uygur Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Emet, E. (2017). *Uluslararası Uygur İnsan Hakları ve Demokrasi Vakfı*. <http://www.iuhrdf.org/tr/2017/01/20/dogu-turkistandan-turkiyeye-gocler>. adresinden alınmıştır
- Emet, E. (2018). *21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Ertürk, A. T. (2018). *Türkiye’de Uygur Toplumu: Tarihi Serüveni, Sorunları ve Talepleri*. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.

- Gömeç, S. (1997). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Gömeç, S. (2011). Uygur Türklerinin Destanları ve Kültürü Hakkında Özet. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 45-54.
- Gönger, H. (2012). Kayseri'de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Adet ve İnanışları. *Turkish Studies*, 7-11.
- Gül, O. K. (2007). Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi. *Turkish Studies*, 252-273.
- Güldeş, M. (2008). Doğu Türkistanlı Uygur Türklerinin Türkiye'de Kurdukları Dernekler ve Yayın Faaliyetleri. *Kırıkkale Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale.
- Hazar, M. (2015). *Eski Uygur Tarihine ve Türkçesine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hürriyet Gazetesi. (2012, Ağustos 1). Uygur Türklerine Oruç Yasağı.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Karabulut, F. (2005). Dil Ölümü Bağlamında Kayseri'de Yaşayan Uygur Türk Toplumu. *Bilgi Dergisi*(35), 17-47.
- Karaman, K. (2016). Kayseri Göçmen Uygur Topluluğunda Doğum, Evlenme, Ölümle İlgili İnanö ve Ritüeller . *Journal of World of Turks* , 103-114.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kenan Dağcı , Mustafa Keskin. (2013). Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağımlılığında Hak İhlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 11-29.
- Kul, Ö. (2007). *Esir Doğu Türkistan İçin- 2 İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kul, Ö. (2015). Tarihte Düzenlenen İlk Doğu Türkistan Kurultayı: Hicaz Kurultayı (1-5 Eylül 1954). *Türkiyat Mecmuası*, 144-159.
- Kul, Ö. (2017). *100 Soruda Doğu Türkistan*. İstanbul: Rumuz Yayınevi.
- Kurban, N. A. (2017). Uygur Türklerinin Dini Kültürü ve İslam Medeniyetine Katkıları. *International Journal of Social Science*, 267-281.
- Mazlum-Der. (2003). *Türkiye'de Bulunan Uygur-Doğu Türkistanlı Mültecilerin Durumu Hakkında*.
http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=1106. adresinden alınmıştır
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*. Ankara: Yayın Odası.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2*. Ankara: Yayın Odası.
- Oğuzhan, H. (2018). *Doğu Türkistan Esaret ve Zulümün Gerçek Yüzü*. İstanbul: Rumuz Yayınevi.

- Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri. *Turkish Studies*, 1679-1694.
- Ölmez, M. (1996). Sarı Uygurlar VE Sarı Uygurca. *Çağdaş Türk Dili*, 31-37.
- Özkan, N. (2014). Kayseri'deki Uygur Türkleri Diasporası. *diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, 1-12.
- Öztürk, G. A. (2013). Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan Ve İnsan Hakları İhlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 67-79.
- Reyhan, D. (2012). *Uyghur diaspora and Internet*. Proje e-Diasporas Atlas : <http://e-diasporas.fr>: <http://www.e-diasporas.fr/working-papers/Reyhan-Uyghurs-EN.pdf> adresinden alınmıştır
- Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Süleyman Ekici , Gökhan Tuncal. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 9-22.
- Şahin, E. (1992). Doğu Türkistan. *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, 95-123.
- Tekinoğlu, H. (2015). *Uygurlar*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Tuna, A. (2012). *Doğu Türkistanda Asikilasyon ve Ayrımcılık*. İstanbul: İh İnsanî Yardım Vakfı.
- Tursun, N. (2013). Orta Asya'daki Uygurların Kültürü ve Başarıları Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 65-93.
- Türkleri, U. (1978). *Erkin Alptekin*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ulusoy, E. (2015). Diasporayı Yeniden Düşünmek: Diaspora Teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri. *Göç Dergisi*, 208-228.
- Uşul, D. İ. (2016). İlhanlı Döneminde Uygurlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Dalı Doktora Tezi*. Konya.
- XinHuaNews. (2012, 06 05). www.xj.xinhua.com adresinden alınmıştır
- Yazıcı, M. (1993). *Bilimsel Çalışma ve Yazma Yöntemleri*. İstanbul: MÜ-İİBF Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayın Nr.
- Yıldız, H. D. (2017). *Moğul İstilasına Kadar Türkistan*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Yılmaz, A. (2008). Göç Sürecinde Kadın: Aile İçi Konumu Üzerine Bir Araştırma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Aydın.

6.2. Ekler

6.2.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

GÖRÜŞME FORMU SORULARI

1. Yaşınız:

Cinsiyetiniz:

Erkek () Bayan ()

Eğitim Durumunuz:

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Yüksek Lisans () Doktora ()

Yaşadığınız şehir ve semt:

2. Türkiye'ye ne zaman geldiniz, daha önce nerelerde yaşadınız?

3. Ailenizin kaç üyesi var? Kaç çocuğunuz var, ayrı yaşayan var mı? Çocuk varsa okula gitme durumları nasıl?

4. Gelir getiren kişi kim, ne iş yapıyor, nasıl geçiniyorsunuz?

5. İsmi belirtmeden bir kimseden veya kuruluştan yardım aldınız mı? Nasıl ve ne şekilde yardım aldınız?

6. Türkiye'ye geldiğiniz zaman zorluk çektiğiniz hususlar nelerdir (en az üçünü söyleyiniz)? Bu zorlukların üstesinden gelmek için neler yaptınız?

7. Türkiye'deki hayatınızda kendi kültürünüzü yaşatabiliyor musunuz? Çocuklara Uygur kültürünüzü nasıl aktarıyorsunuz?

8. ismini belirtmeksizin herhangi bir toplum ya da derneğin kültürel faaliyetlerine katılıyor musunuz?

9. Türkiye'deki yaşantıya uyum sağlamak için neler yaptınız?

10. Toplumsal ve kültürel farklılıklardan dolayı sorun yaşadınız mı? Ne tür sorunlar yaşadınız?

11. Yeni geldiğinizde olumlu yönden dikkatinizi çeken hususlar neydi?
12. Türkiye kültüründen çabuk benimsediğiniz ve kabullendiğiniz hususlar varmı, varsa nelerdir?
13. Bulunduğunuz çevrenin size ve ailenize karşı tutum, davranışları nasıl?
14. En büyük kaygılarınız ve gelecekteki beklentileriniz nedir?
15. Türkiye’de yaşayan Uygur topluluğundan beklentileriniz nedir?
16. Türkiye’de daha iyi yaşamanız için halktan ve devletten beklentileriniz gerekir, neler yapılması gerekir? Önerileriniz nelerdir?

